

60-lecie **TSKŻ**

Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Żydów w Polsce
קולטור-געזעלשאַפֿטלעכער פֿאַרבאַנד פֿון די יידן אין פּוילן

60-lecie **TSKŻ**

Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Żydów w Polsce
קולטור-געזעלשאַפֿטלעכער פֿאַרבאַנד פֿון די יידן אין פוילן

וואַרשע 2010 Warszawa

Wydawca:

Zarząd Główny Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce
00-104 Warszawa, pl. Grzybowski 12/14
tel.: +48 22 620 05 54
e-mail: office@tskz.pl
<http://www.tskz.pl/>

Produkcja wydawnicza:

Redakcja *Słowa Żydowskiego*
00-104 Warszawa, pl. Grzybowski 12/14
tel.: +48 22 620 05 49
e-mail: culture@tskz.pl, slovo@tskz.pl
<http://www.slowozydowskie.pl/>

Druk publikacji:

Dom Aukcyjny MEBIS Sp. z o. o.
04-980 Warszawa, ul. Olecka 23
tel.: +48 22 872 11 14
<http://www.mebis.com.pl/>

Autor tekstów: dr hab. Jerzy Mizgalski

Wybór fotografii: Ewa Prończuk, Hanna Rajber, Henryk Albert

Archiwizacja materiałów: Edward Odoner, Piotr Piluk

Współpraca przy kwerendzie: Magdalena Borkowska

Tłumaczenie streszczeń: Małgorzata Jatkowska (angielski), Jacob Weitzner (jidysz)

**Album z okazji 60-lecia TSKŻ został wydany dzięki dotacji
Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji.**

Specjale podziękowania dla działaczy TSKŻ, którzy odpowiedzieli na apel Zarządu Głównego i pomogli
w kompletowaniu materiałów do niniejszego wydawnictwa.

Na okładce zdjęcie członków oddziału TSKŻ w Częstochowie, około 1965 r. Fot. Arch. TSKŻ w Częstochowie

Ladies and Gentlemen,

On Your hands we put the jubilee album prepared for **the 60th anniversary** of our organisation. It was founded on **29 October 1950** and it has been attending the Jewish society up till now. A lot of things have happened to the organisation for such a long period embracing almost the whole time from II World War and the Holocaust to present days. **The Social and Cultural Association of Jews (TSKŻ)** in Poland has played an extremely important role in the process of society rebuilding and Jewish identity creating. Recent years have brought an enormous interest in Jewish matter and a friendly atmosphere towards Jews. However, it has not always been like that for past decades – then the Association was in process of becoming the place you could feel safe. Fortunately, the organisation history has not been related to difficult moments only. Memories of organisational members and activists, in and out of the country, are related to warm words upon common camp trips, participation in plastic and music sections at the Association, co-operative work and holiday meetings. Most important achievements of the Association are connected with preserving and cultivating **Yiddish language**, as possible, promoting **Jewish culture** as well as bearing in mind the **recollec-tion of Warsaw Ghetto Uprising**. It is worth mentioning that one third of organisational life period is connected with years when People's Republic of Poland ceased to exist. The time issued new challenges in the altered reality. In addition, it appeared necessary to look on the individual past and understand its significance for functioning of Jewish society in Poland. These circumstances provided an impetus to work out the publication to show Association's importance.

The capacity of the album lets us present only a fragment of **multidirectional activity of the Association**. It was particularly difficult to select photographs. Each of them is important as it presents people who have been creating and managing the organisation for many years. We illustrated part of the material in *Słowo Żydowskie* (in 2009-10) preparing four thematic issues about the Association. Moreover, **exhibitions of archival photographs** have newly come into being. They were organized by our activists in Katowice, Lublin, Szczecin and Wrocław. Association members of different cities such as: Bielsko-Biała, Częstochowa, Dzierżonów and Gliwice have sent extremely interesting materials in response to the appeal of the Main Board. Not only once they have been participating in forming archives and describing them. Thanks to their work, the content of the album is more affluent and complete. **Precious archival materials** which have failed to be used will be soon published by our company in subsequent issues of *Słowo Żydowskie*, thereby bringing the Association history closer to its Readers. The value of old-time photographs is additionally proven by descriptions to be found on them. Unfortunately, not

Szanowni Państwo,

oddajemy do Państwa rąk jubileuszowy album przygotowany na **sześćdziesięciolecie** naszej organizacji. Została powołana **29 października 1950 roku** i do dziś służy społeczności żydowskiej w naszym kraju. W tak długim okresie – obejmującym niemal cały czas, który upłynął od zakończenia II wojny światowej i Zagłady Żydów do współczesności – w organizacji wydarzyło się bardzo wiele. **Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Żydów w Polsce** odegrało niezwykle ważną rolę w procesie odbudowy społeczności oraz kształtowania żydowskiej tożsamości. Ostatnie lata przyniosły ogromne zainteresowanie tematyką żydowską i przychylną Żydom atmosferę. Jednak w minionych dziesięcioleciach w Polsce nie zawsze tak bywało – wówczas TSKŻ stawał się miejscem, gdzie można było czuć się bezpiecznie. Dzieje organizacji to na szczęście nie tylko trudne momenty. We wspomnieniach członków i działaczy organizacji – zarówno tych w kraju, jak i za granicą – pojawia się szereg ciepłych słów o wspólnych wyjazdach na kolonie, udziale w sekcjach plastycznych czy muzycznych przy TSKŻ, pracy w spółdzielniach oraz spotkaniach świątecznych. Spośród najistotniejszych dokonań TSKŻ należy wymienić przechowanie i – w miarę możliwości – kultywowanie **języka jidysz**, propagowanie **kultury żydowskiej** oraz utrwalanie **pamięci o Powstaniu w Warszawskim Getcie**. Warto zwrócić uwagę na fakt, że jedna trzecia okresu istnienia organizacji przypada już na lata po upadku Polski Ludowej. Czas ten postawił przed TSKŻ nowe wyzwania, w zmienionej rzeczywistości. Pojawiła się także potrzeba przyjrzenia się własnej przeszłości i zrozumienia jej znaczenia dla funkcjonowania społeczności żydowskiej w Polsce. Okoliczności te dały z kolei impuls do opracowania wydawnictwa pokazującego znaczenie TSKŻ.

Objętość naszego albumu pozwala na zaprezentowanie jedynie fragmentu **wielokierunkowej działalności TSKŻ**. Wybór, szczególnie fotografii, nie był łatwy. Każde ze zdjęć jest ważne, przedstawia bowiem ludzi, którzy na przestrzeni wielu lat tworzyli organizację i nią kierowali. Część z tych materiałów prezentowaliśmy w *Słowie Żydowskim* (w latach 2009-10), przygotowując cztery numery tematyczne o TSKŻ. Niedawno powstały także **wystawy archiwalnych fotografii** zorganizowane przez naszych działaczy m.in. w Katowicach, Lublinie, Szczecinie i Wrocławiu. Członkowie TSKŻ z różnych miast, m.in. Bielska-Białej, Częstochowy, Dzierżoniowa i Gliwic, w odpowiedzi na apel Zarządu Głównego, przesłali niezwykle interesujące materiały. Niejednokrotnie uczestniczyli też w ich archiwizowaniu i opisywaniu. Dzięki ich pracy zawartość tego albumu jest bogatsza i pełniejsza. **Cenne archiwalia**, których nie udało się w nim umieścić, wkrótce publikować będziemy w kolejnych wydaniach *Słowa Żydowskiego*, przybliżając Czytelnikom dzieje TSKŻ. O wartości fotografii z dawnych lat świadczą także znaj-

every photo has been featured. Reconstructing dates, names and circumstances appeared many times to be a detective effort. Although, not every photograph could be characterized, it is likely for Readers to complete the missing information. Moreover, the album contains essays and articles discussing the activity of the Association. They also constitute the outline or synthesis of the subject only.

The jubilee year of the Association is not the only opportunity to talk and exchange views upon the organisation as well as its literary output. In fact, the album prepared as a group merely opens the treasury of various evidence for the activity of the Association. It confirms an important role that the organisation has been playing for recent years as well as its **significance for Jews** and their building relations with Polish surroundings. Looking back to the past, let us examine what was then and let us respect it. It is our wealth and reason for being proud.

Artur Hofman

Chairman of the Board
of the Social and Cultural Association of Jews

Artur Hofman was born in Wałbrzych in 1959. He graduated from the Directing Department of State Theatre Academy in Warsaw in 1992. Between 1977 and 1991 he was an actor of the Jewish Theatre while from 1993 to 1998 he worked as the director of Opera and Operetta in Szczecin. Between 2003 and 2009 he was the director at the Jewish Theatre. Among other things he directed *Zaczarowany krawiec* by Szolem Alejchem (2006) and *Obrachunek z Bogiem* by Władysław Szlengel (2009). He also co-operated with TVP directing performances of the tv Theatre and tv shows. In 2006 he was elected Chairman of the Main Board of the Social and Cultural Association of Jews in Poland. Since 2009 he has been the editor-in-chief of *Słowo Żydowskie*. Moreover, he founded and became a member of B'nai B'rith Polska which was re-established in 2007.

dujące się na nich opisy. Niestety nie na wszystkich. Odtwarzanie dat, nazwisk i okoliczności niejednokrotnie stanowiło detektywistyczny wysiłek. Nie każde zdjęcie udało się opisać, ale być może Czytelnicy uzupełnią brakujące informacje. W albumie przedstawiamy także eseje i artykuły omawiające działalność TSKŻ. One również stanowią jedynie zarys czy syntezę tematu.

Jubileuszowy rok TSKŻ to nie jedyna sposobność do rozmów i wymiany poglądów o organizacji oraz prezentacji jej dorobku. Album, który wspólnie przygotowaliśmy w istocie dopiero otwiera skarbnicę z różnorodnymi świadectwami działalności TSKŻ. Potwierdza istotną rolę, którą organizacja odegrała na przestrzeni minionych lat oraz jej **znaczenie dla Żydów** i budowania relacji z polskim otoczeniem. Patrząc w przyszłość, przyjrzyjmy się temu, co było niegdyś i szanujmy tę przeszłość. To nasz skarb i powód do dumy.

Artur Hofman

Przewodniczący Zarządu Głównego
Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce

Artur Hofman, ur. w 1959 r. w Wałbrzychu. W 1992 ukończył Wydział Reżyserii Państwowej Wyższej Szkoły Teatralnej w Warszawie. W latach 1977-91 był aktorem Teatru Żydowskiego w Warszawie. W latach 1993-98 pracował jako reżyser Opery i Operetki w Szczecinie. W latach 2003-09 był reżyserem w Teatrze Żydowskim. Wyreżyserował m.in. *Zaczarowanego krawca* według Szolęma Alejchema (2006) oraz *Obrachunek z Bogiem* według Władysława Szlengla (2009). Współpracował z TVP reżyserując przedstawienia Teatru Telewizji oraz programy rozrywkowe. W 2006 r. został wybrany przewodniczącym ZG TSKŻ. Od 2009 r. pełni funkcję redaktora naczelnego *Słowa Żydowskiego*. Jest członkiem-założycielem B'nai B'rith Polska, reaktywowanego w 2007 r.

Ladies and Gentlemen,

My meeting with the Social and Cultural Association of Jews in Poland dates back to 1968 when I worked as a director for Polish theatres and stages in Wrocław. The year of 1968 had a strong impact on life of Jewish organisations in Poland, especially on those of culture origin, as actors of the Jewish Theatre were withdrawn from abroad performances. Then, the Association's activity got suspended as well. At these difficult times I felt obliged to react positively to the request of Edward Rajber, the contemporary Chairman of the Association and decided to support the organisation. Having already been a member of its authorities, I got involved in the arduous work of intensifying its role and significance, not only in Poland but also worldwide. This work got appreciated and I was chosen to be a Vice Chairman of the Association while in subsequent years I became the Chairman of the Social and Cultural Association of Jews in Poland. Here is the moment when I would like to show my respect and gratitude to the whole team of my Friends including already deceased **Edward Rajber**, the Chairman for many years, **Shmul Tenenblat** and his wife, **Adam Kwaterko**, **Michał Friedman**, **Akiva Kahane**, the distinguished Representative of Joint in Poland and many others. Another difficult period of the organisation happened to be at the time of martial law when its activity was suspended again. However, it did not result in wasting the organisational role and significance. On the contrary, it reinforced its position worldwide due to its active participation and membership in the European and World Congress of Jews. In conclusion it is necessary to emphasise the role of the Association in awakening Jewish life in Poland after martyrdom, its unquestionable position in integrating scattered Jewish population as well as the importance of bringing closer culture values of the nation and popularizing Jewish tradition. On **the 60th jubilee** of the Association, being its many years' member and current Honourable Chairman, I wish plenty of determination and commitment to its activists in fulfilling statutory objectives, extremely needed for further development and intensification of the organisational position in Poland and worldwide. I wish and hope that in the future the oldest and largest organisation will meet no more difficult moments we have had to experience while performing that noble mission.

Szymon Szurmiej

Honourable Chairman

of the Social and Cultural Association of Jews in Poland

Szanowni Państwo,

moje spotkanie z Towarzystwem Społeczno-Kulturalnym Żydów w Polsce datuje się od 1968 roku, kiedy byłem reżyserem w polskich teatrach i estradach wrocławskich. Rok 1968 odbił się piętnem na życiu żydowskich organizacji w Polsce, a zwłaszcza na niwie kultury, kiedy odwołano z zagranicznych występów aktorów Teatru Żydowskiego. Zawieszona została także działalność TSKŻ. W tych trudnych chwilach czułem się w obowiązku, by pozytywnie zareagować na prośbę ówczesnego Przewodniczącego Towarzystwa Edwarda Rajbera i pomóc organizacji. Będąc już we władzach TSKŻ, zająłem się żmudną pracą, polegającą na wzmocnieniu roli i znaczenia TSKŻ, nie tylko w Polsce, ale też na arenie międzynarodowej. Zostało to docenione, poprzez wybór mnie na Wiceprzewodniczącego Stowarzyszenia, a w kolejnych latach na Przewodniczącego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce. Tu chyłę czoło nad całym zespołem moich Przyjaciół, w tym nieżyjących już **Edwarda Rajbera**, wieloletniego Przewodniczącego, **Szmula Tenenblata** z małżonką, **Adama Kwaterki**, **Michała Friedmana**, **Akivy Kahane**, wybitnego Przedstawiciela Joint-u na Polskę i wielu, wielu innych.

Kolejny trudny okres w życiu organizacji w czasie stanu wojennego, gdzie znów zawieszono działalność naszej instytucji nie przekreślił roli i znaczenia organizacji, a wprost przeciwnie wzmocnił jej pozycję na arenie międzynarodowej przez czynny udział i nasze członkostwo w Europejskim i Światowym Kongresie Żydów. W podsumowaniu podkreślić należy znaczącą rolę Towarzystwa w budzeniu życia żydowskiego w Polsce po okresie martyrologii, jego niebagatelną rolę w integrowaniu rozproszonej ludności żydowskiej w Polsce, przybliżeniu wartości kulturalnych narodu i popularyzowaniu tradycji żydowskiej. Z okazji **jubileuszu 60-lecia TSKŻ**, jako wieloletni działacz organizacji, a obecnie jej Honorowy Przewodniczący życzę wytrwałości i silnego zaangażowania działaczy w realizację celów statutowych, tak potrzebnych dla dalszego rozkwitu i wzmocnienia jej pozycji w Polsce i na świecie. Życzę, by w przyszłości moją najstarszą i największą organizację nie spotkały już żadne trudne chwile, które przeżyliśmy w czasie pełnienia tak zaszczytnej misji.

Szymon Szurmiej

Honorowy Przewodniczący
Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce

TOWARZYSTWO SPOŁECZNO-KULTURALNE ŻYDÓW W POLSCE W POWOJENNYCH UWARUNKOWANIACH USTROJOWYCH

Poszukiwanie swojego miejsca w powojennej rzeczywistości

Każdemu Żydowi polskiemu, któremu dane było ocaleć z Szoa, nowa rzeczywistość zadała od razu dramatyczne pytanie: co dalej? Kwestia pozostania w Polsce – niby sprawa najbardziej podstawowa – nie była dla wszystkich Żydów sprawą zupełnie oczywistą. Kraj, który do roku 1939 był – co by to nie znaczyło – krajem rodzinnym, może przybraną przed wiekami przez przodków, ale jednak ojczyzną, miejscem, w którym kiedyś żyła większość światowego żydostwa, a jeszcze przed wojną – jedna trzecia Żydów europejskich, miejscem, gdzie były synagogi, cmentarze z grobami jego przodków, jesziwy, chedery, rabini, domy, sklepy, warsztaty pracy, dwie palące się świece w piątkowy wieczór w setkach tysięcy domów, bogata i dobrze zagospodarowana tradycja kulturalna, w roku 1945 był już zupełnie innym krajem. Nie było tam już jego domu.

Także on sam, Żyd polski zmienił się. Przede wszystkim nie był już jednym z kilkumilionowego narodu, żyjącego wśród Polaków. Był już tylko jednym z – co najwyżej – kilkuset tysięcy. Czy prze-

żył okupację w ukryciu czy też uratował się w Związku Radzieckim – wielu innych możliwości ocalenia nie było – stanął przed koniecznością podjęcia licznych i trudnych wyborów, a przede wszystkim musiał odpowiedzieć sobie na dwa podstawowe pytania: kim jestem i gdzie jest moje miejsce na świecie?

Urodzona w roku 1931 roku izraelska pisarka, poetka i tłumaczka **Irit Amiel**, mająca za

► **Dzierżoniów.** Biblioteka przy Żydowskim Towarzystwie Kultury i Sztuki, około 1947 r. Fot. Arch. ZG TSKŻ

sobą doświadczenie częstochowskiego getta i śmierć najbliższej rodziny w ośrodku zagłady w Treblince znalazła – po wyjeździe z Polski w roku 1947 – swoją ojczyznę w Palestynie. Materią jej pisarstwa była od początku i jest nadal Zagłada oraz – coraz częściej

– jej konsekwencje. W wydany w 1999 roku zbiorze opowiadań *Osmaleni* pisze już tylko o ocalonych. Wdaje się, że zamienia swoje doświadczenie i doświadczenia innych Żydów w słowo pisane po to, byśmy zrozumieli, że piekło – jak określił jeden z literackich krytyków – nie zamieniło się w niebo, a jedynie rozłożyło je w czasie, że wyzwolenie uratowało od śmierci, ale nie zapewniło życia, że każdy, który przeżył Holokaust, poniósł nie tylko uszczerbek na zdrowiu fizycznym. Ważniejsze jest „osmalenie”: ogromna, nieustannie jątrząca się rana na psychice. „Osmaleni” – to jedno słowo mówi tak wiele. Zawarta jest w nim tragedia rozerwanych więzi rodzinnych, koleżeńskich, „samotnych” wśród żywych, „obcych” na ziemi zamieszkałej przez swoich przodków, poszukujących swoich bliskich i znajomych, zdezorientowanych po okupacyjnej izolacji od świata zewnętrznego i pozostających z ciągle zadawanym sobie pytaniem: dlaczego ja żyję, a oni – tak wielu wspańiałych, kochanych, utalentowanych, silnych, zdrowych nie żyją. Od tego poczucia winy – i pustki – nie sposób się wyzwolić. Bo czas nie goi wszystkich ran.

Ciągłość opiera się na myśleniu „wstecz” i „w przód”. Myśleniu zastosowanym do instytucji, idei i rodziny, które wpływają na świadomość bycia ogniwem w łańcuchu i przynależności „do nas”, czyli podtrzymywania, łączenia się rzeczy i pokoleń. Łączenia tego – jak czytamy w *Księdze Przysłów* – „by pozostał spadek dla dzieci jego dzieci”. „Zmysł” związku odnosi się w tym przypadku do potrzeby przynależności – do czegoś lub kogoś (różnego rodzaju wspólnot: sąsiedztwa, pracy, miasta, gminy, interesu, bogatych, biednych itp.). „Zmysł” kierunku tkwi w poczuciu celowości, poszukiwaniu tożsamości, dążeniu do osiągnięcia, bezpieczeństwa, stabilizacji i określonego stylu życia.

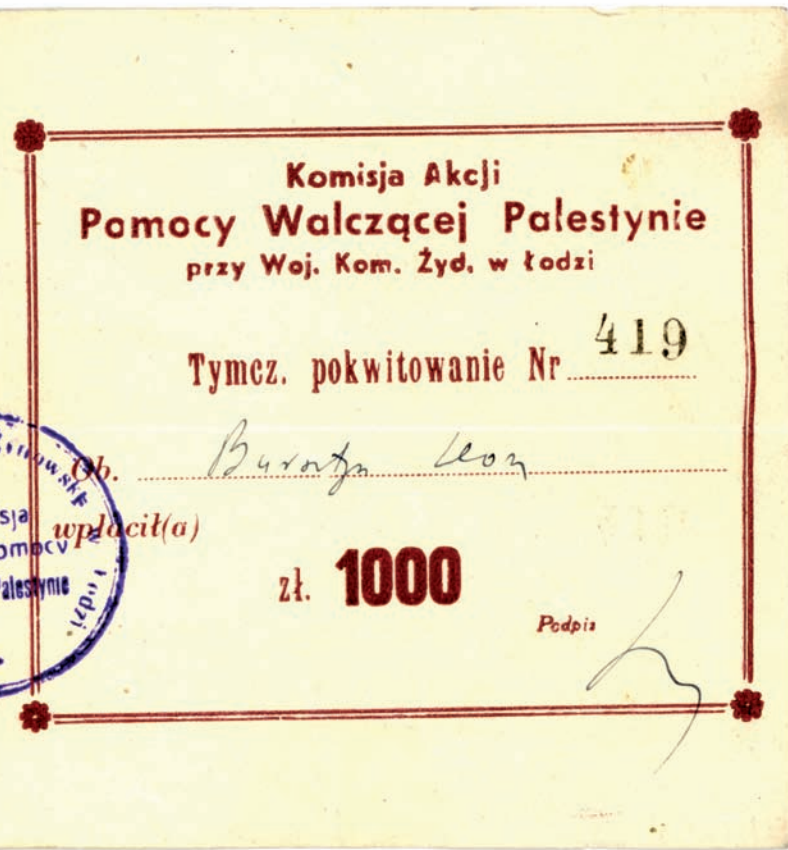
Okaleczony niedawną przeszłością Żyd polski, który nie podjął – jak Irit Amiel – decyzji wyjazdu, musiał – czy chciał tego, czy nie chciał – mierzyć się ze swoim żydowskim losem na miejscu. W miejscu, którego każdy fragment był śladem przeszłości. Przeszłości z zupełnie inną – niżby się chciało – teraźniejszością i zupełnie innym czasem przyszłym. Dyktowanym – począwszy od 1945, aż po rok 1989 – pojedynczemu Żydowi, rodzinie żydowskiej, organizacjom żydowskim często zupełnie niezgodnie z tym, czego on, oni i one sobie życzyły.

Ciągłość to w tym przypadku: pozostający w pamięci obraz o najbliższych, o domach i ulicach, pełnych gwaru życia z różnobarwnym i różnorodnym tłumem, o sklepikach, straganach, targujących się klientach ze sprzedawcami, o zakładach rzemieślniczych,

► **Płock.** Dzieci z przedszkola prowadzonego przez Komitet Żydowski, 1946 r. Fot. Arch. ZG TSKŻ

małych fabryczkach i dużych fabrykach z których po zmianie sygnalizowanej głośną syreną wylewały się na ulice tłumy robotników, o szabasowych świecach, smaku potraw przygotowywanych przez matkę, o synagogach, rabinach, cadykach, nauczycielach w szkole. Słowem wszystkie te elementy przedwojennego życia codziennego, które tworzyły tradycję, kulturę w jakiej wyrastały kolejne pokolenia Żydów mieszkających w Polsce.

► **Łódź.** Cegiełka wydana przez WKŻ, około 1947 r. Fot. Arch. ZG TSKŻ

Ale ciągłość to także czas przyszły. Ten – w zaraz powojennych uwarunkowaniach – nie chciał obyć się bez uwzględnienia bardziej prozaicznych okoliczności, rozmaitego zresztą charakteru, takich jak:

- tzw. rewolucyjne przemiany ustrojowe,
- tzw. zimna wojna,
- zmiany cywilizacyjne dokonujące się w niespotykanym w dziejach świata tempie,
- straty demograficzne poniesione wskutek działań wojennych oraz – głównie – jednak wskutek eksterminacyjnej polityki okupanta,
- zniszczenie przez okupanta niemieckiego podstaw wielopokoleniowego dorobku egzystencjalnego rodzin żydowskich, życia ekonomicznego lokalnych społeczności żydowskich, zasobów kultury materialnej, ośrodków kultury religijnej (synagogi, cmentarze, mykwy) itp., bez szans na odbudowę w nowym systemie,
- śmierć wybitnych żydowskich przedstawicieli nauki, kultury, przywódców życia politycznego i religijnego,
- znaczny, w stosunku do innych grup społecznych, strat wśród ortodoksyjnej i żyjącej w gettach kulturowych ludności żydowskiej,
- tragicznie przerwane wielopokoleniowe więzy rodzinne.

Za imponderabilia możemy uznać wewnętrzne – dość powszechne wśród wielu ocalałych Żydów – rozterki duchowe, przybierające niekiedy postać dramatycznego pytania: Dlaczego Bóg porzucił swój lud? Czy wreszcie pozostające wśród wielu ocalonych irracjonalne poczucie lęku i zagrożenia wyniesione z lat ukrywania się i permanentnej walki o zachowanie życia.

Ale nowe obawy przed zagrożeniem życia wobec antysemickich postaw w niektórych kręgach lokalnych społeczności, obawiających się np.: zwrotu przez żydowskich właścicieli swojego mienia, domów zajętych przez nowych właścicieli lub mieszkań zamieszkałych przez nowych lokatorów; pojawiające się we wzajemnych relacjach, niby wbrew oficjalnej polityce rządu, stereotypy zbudowane na przesądach i pomówieniach funkcjonujących jeszcze

■ **Łódź.** Karta z biblioteki prowadzonej przez ŻTKiS, około 1949 r. Fot. Arch. ZG TSKŻ

Biblioteka przy Żyd. Tow. Kultury, oddz. w Łodzi
 ביבליאטעקע ביי דער ייד. קולטור = געז., אפט. אין לאדזש

№ 722

Autor מחבר
 Tytuł książki נאמען פון בוך
 Wydawnictwo פא. א. ר. א. ג.
 Miejsce wyd. א. ר. ט.
 Zakup. u, Otrzymano באקומען, געקויפט ביי
 Cena księg. פא. ר. יי.
 Rok יאָר
 Str. זייטן
 Oprawiono איינגעפונדן
 Dział אָפּטיילונג
 Nr. נומער

Data wypoż.	Nr. czytel.	Data zwrotu	Data wypoż.	Nr. czytel.	Data zwrotu	Data wypoż.	Nr. czytel.	Data zwrotu
6. II. 49	267	-	28.9.37	2010				
8. II	142	-	10. II 9	11.1				
19. II	226	-						
7. IV	210	-						
7/6	321							
2/8	261							
24/8	261							
30.6	133	3.9						

Część ocalonych – bez wątpienia pod przemożnym wpływem doznanych doświadczeń poszukiwała bezpieczeństwa i stabilizacji, wartości nie do przecenienia. Dokonywała tego poprzez pełną

► **Włocławek.** Grupa członków Żydowskiego Towarzystwa Kultury i Sztuki na wycieczce statkiem po Wiśle, 1947 r. Fot. Arch. ZG TSKŻ

asymilację z jednonarodowym – jak coraz mocniej chciała władza – społeczeństwem w Polsce. Tacy Żydzi często przyjmowali na stałe nazwiska pod którymi ukrywali się na „aryjskich papierach”, inni przybierali nowe, ale już o polskim brzmieniu. Starali się być akceptowani jako „swojacy” i nie wyróżniać się odrębnością kulturową od otoczenia. Tym samym pragnęli – o czym już była mowa – zapewnić bezpieczeństwo dla siebie i swoich rodzin. Swoją przyszłość postrzegali – była to postawa dość powszechna – w aktywnym włączeniu się do procesu odbudowy zniszczonej po wojnie Polski.

Żydzi w powojennej Polsce zatrudnienie znajdowali w różnych działach gospodarki, po raz pierwszy może w tak znacznym rozmiarze – w administracji, policji i wojsku. Zatrudnieni w charakterze robotników, rzemieślników, urzędników ponosili taki sam wysiłek i wszelkie niedogodności związane z odbudową i budową nowej powojennej rzeczywistości, jak i naród polski. Podobnie jak większość ówczesnego społeczeństwa liczyli na lepszą niż przedwojenna przyszłość. Zgodnie z głoszonymi hasłami propagandowymi ustrój socjalistyczny kojarzył się z sprawiedliwością społecz-

ną, tolerancją budowaną na „proletariackim internacjonalizmie”. Spolonizowani Żydzi czynnie uczestniczyli w życiu umysłowym, kulturalnym i politycznym Polski Ludowej.

Inna część ocalonych rezygnowała z niektórych elementów tradycyjnej żydowskiej kultury i tożsamości. Proces akulturacji w tym przypadku wiązał się z percypowaniem podstawowych elementów kultury polskiej, swobodnym poruszaniu się w jej uniwersum symbolicznym przy jednoczesnym zachowaniu swej tożsamości. Żydzi jako pełnoprawni obywatele państwa starali się uczestniczyć w życiu kulturalnym społecznym i politycznym, dążąc jednak równocześnie do zachowania swojej tożsamości. To oni najczęściej uczestniczyli w pracach organizacji żydowskich, w których poprzez oświatę i wychowanie starano się kultywować tradycję i kulturę żydowską. Żydowskie kluby, świetlice i organizowane w nich zajęcia tworzyły osobiste więzi poczucie jedności i bezpieczeństwa. Nie rozwiązywały one jednak podstawowego problemu co wybrać, pozostać w Polsce czy wyjechać. Ta decyzja nie należała do łatwych wiązała się zawsze z ryzykiem adaptacji w nowym miejscu. Podjąć ją musiała samodzielnie i w pełni odpowiedzialnie jednostka lub cała wyjeżdżająca rodzina.

Trzecią – najmniej liczną – grupę ocalonych stanowili Żydzi podejmujący próbę odbudowy życia religijnego i trwania w tradycji judaistycznej. W tym przypadku trudno byłoby mówić o perspektywie stabilizacji i pełnym powodzeniu podejmowanych prób. O skali problemu świadczy treść informacji złożonej w dniu 2 maja 1950 roku podczas posiedzenia Prezydium Centralnego Ko-

► **Bielsko-Biała.** Działacze oddziału TSKŻ, około 1955 r. Fot. Arch. TSKŻ w Bielsku-Białej

- Cegiełka wydana w ramach ogólnopolskiej akcji „Tysiąc szkół na tysiąclecie” przez TSKŻ. Fot. Arch. TSKŻ w Szczecinie

mitetu Żydów w Polsce przez **J. Borensztejna** z wizytacji w Komitetach CKŻP (Centralny Komitet Żydów w Polsce) z Wrocławia, Dzierżoniowa i Wałbrzycha, w której stwierdził, że: *Ostatnio Żydzi rejestrujący się na wyjazd do Izraela argumentują już nie tylko niebezpieczeństwem wybuchu nowej wojny, ale i obawą, że większość Żydów wyjedzie z Polski do Izraela. W tym wypadku życie kulturalne w formie narodowej-żydowskiej, zupełnie zniknie.* Składający relację z wizytacji podkreślił, że w ostatnich tygodniach nastroje wyjazdowe znacznie się nasiliły: *W ciągu kilku dni dokumenty wyjazdowe otrzymało w Legnicy 100 Żydów, w Wałbrzychu – 100, Świdnicy – 50, a we Wrocławiu 160, z tego 40 proc. robotników.* Były to już końcowe miesiące oficjalnych wyjazdów żydowskiej emigracji w okresie stalinowskim. W grudniu 1950 roku zamknięto granice dla emigrujących Żydów.

Zaostrzająca się zimna wojna (rywalizacja pomiędzy dwoma systemami politycznymi) przerodziła się w gorącą wojnę w Korei. Wydarzenia międzynarodowe wpływały bezpośrednio na zmiany polityczne w Polsce. Zaostrzał się – począwszy do schyłku lat czterdziestych – proces stalinizacji kraju i wprowadzania zjawisk modernizacyjnych na kształt sowieckiego pierwowzoru. Izrael, który pozostał w strefie wpływów Stanów Zjednoczonych stał się wrogiem dla ZSRR. Antysemickie wydarzenia w ZSRR, procesy pokazowe Żydów – rzekomych wrogów socjalizmu na Węgrzech,

w Czechosłowacji i NRD znane były i niepokoiły działaczy żydowskich organizacji politycznych. Trzeba jednak podkreślić, że w Polsce mimo prowadzonej przez PZPR propagandowej walki z syjonizmem nie doszło do procesów politycznych skierowanych przeciwko Żydom, nie uruchomiono wówczas maszyny państwowego antysemityzmu.

Niemniej, w sytuacji dokonywanej planowo i konsekwentnie centralizacji życia gospodarczego, społecznego i politycznego, zagrożone zostały zasłużone dla żydowskiej społeczności organizacje. W styczniu 1950 roku CKŻP prowadził 34 przedszkola dla łącznie dwóch tysięcy dzieci. Program wychowawczy w tych przedszkolach uwzględniał elementy żydowskiego wychowania narodowego. Zatrudniona w nich kadra nauczycielska legitymowała się wykształceniem wyższym – 7 osób, średnim – 23 osoby, niepełnym średnim – 8 osób, ukończoną szkołą podstawową legitymowało się – 30 osób. Pracownicy przedszkoli nie byli członkami Związku Młodzieży Polskiej i nie należeli także do związków zawodowych. Upaństwowienie tych przedszkoli miało rzekomo pomóc w zwiększeniu liczby etatów dla nauczycieli i wychowawców, zabezpieczeniu środków na administrowanie, pracę dydaktyczną i wychowawczą. Program wychowawczy realizowany miał być zgodnie z wytycznymi kuratorium.

Działająca wśród dzieci i młodzieży żydowska organizacja harcerska liczyła w 1947 roku 500 – 600 harcerzy, 1948 roku – 1500, w 1949 roku około dwóch tysięcy, a w 1950 roku ponad dwa tysiące harcerzy. Żydowskie dzieci i młodzież harcerska przebywały na obozach, realizowały program w którym eksponowano elementy kultury, zapoznawano się z historią Żydów, popularyzowano literaturę w języku jidysz itp. W maju 1948 roku podjęto decyzję o zjednoczeniu żydowskiej i polskiej or-

► **Warszawa.** Książka wydana przez „Jidysz Buch” – Szolem-Alejchem *Motł pejsi dem chazens*, około 1953 r. Fot. Arch. ZG TSKŻ

organizacji harcerskiej; problem żydowskiego wychowania narodowego w organizacji harcerskiej pozostawiono CKŻP

W dniach 2-5 grudnia 1949 roku zablokowano działalność Jonit (American Jewish Joint Distribution Committee) w Polsce, tym samym uniemożliwiono znaczną pomoc, jakiej udzielała amerykańska społeczność żydowska potrzebującym wsparcia materialnego Żydom w Polsce.

Upaństwowienie żydowskich szkół i wszelkich instytucji oświatowych, opiekuńczo-wychowawczych (światlic, burs, domów dziecka, domów starców) spowodowało organizacyjne i programowe podporządkowanie centralnemu systemowi zarządzania. Od 1 września 1949 roku żydowskie szkoły rozpoczęły pracę jako szkoły państwowe; początkowo z programów tych szkół nie wyłączone przedmiotów żydowskich, jednak postępujący brak nauczycieli uczących tych przedmiotów stopniowo eliminował je z programów nauczania. Zresztą działalność wychowawcza wśród dzieci i młodzieży żydowskiej w placówkach oświatowych miała być tak prowadzona by *odciągnąć młodzież od wpływów nacjonalistycznych i syjonistycznych*. W roku szkolnym 1949/50 szkoły ogólnokształcące z żydowskim językiem nauczania działały jeszcze we Wrocławiu, Wałbrzychu, Dzierżoniowie, Legnicy, Świdnicy, Łodzi, Szczecinie i Krakowie. Na początku roku szkolnego 1949/1950 liczba uczniów osiemnastu upaństwowionych szkół z żydowskim językiem nauczania wynosiła 2670. W maju 1950 roku liczba ta wynosiła 2440 uczniów. Przewidywano, że w roku szkolnym 1950/51 liczba ta zmniejszy się może do 2290 uczniów; uwzględniano w tych prognozach fakt opuszczenia szkoły przez liczniejsze starsze roczniki.

Głównym powodem likwidacji szkół z żydowskim językiem wykładowym była jednak emigracja aktualnych i potencjalnych uczniów. Dotyczyło to na pewno Strzegomia, Piławy Górnej, Kłodzka, Żar, Bielska, Otwocka i nawet Warszawy. Zamknięcie zagrażało także szkołom w: Ziębicach, Świdnicy i Wałbrzychu. **L. Łozowski** w sprawozdaniu przed prezydium CKŻP tak scharakteryzował trudną sytuację w utrzymaniu żydowskiego charakteru w szkołach państwowych:

Szkoły nasze dają się podzielić na trzy rodzaje:

- 1) *wszystkie przedmioty wykładane są w języku polskim do nich należą szkoły w: Krakowie, Żarach, Strzegomiu, Kłodzku, Bielsku, Warszawie, Otwocku i Wałbrzychu,*
- 2) *szkoły o silnej przewadze języka polskiego w: Ziębicach, Wrocławiu i Świdnicy,*
- 3) *szkoły prowadzone zgodnie z instrukcjami Ministerstwa Oświaty do szkół tych należą w: Łodzi, Szczecinie, Pieszcach.*

Liczba uczniów i charakter szkół determinowany był nie tylko uwarunkowaniami politycznymi, i nie tylko wyjazdem dzieci z Polski, ale także podejmowanymi przez rodziców decyzjami o wybo-

► **Warszawa.** Logo wydawnictwa „Jidysz Buch” powiązanego z TSKŻ.

► **Chadasa Rubin** poetka oraz działaczka TSKŻ, była pierwszą przewodniczącą oddziału organizacji w Szczecinie, później mieszkała w Warszawie. Fot. Arch. TSKŻ w Szczecinie

rze szkoły dla swojego dziecka. W wielu przypadkach brano pod uwagę możliwość dalszego kształcenia się dzieci w polskich szkołach średnich i uczelniach wyższych.

W okresie poprzedzającym utworzenie TSKŻ doprowadzono do samorozwiązania towarzystwa „ORT”. Towarzystwo prowadziło na szeroką skalę szkolenie zawodowe młodzieży żydowskiej. Uchwałą Rady Naczelnej Towarzystwa „ORT” w Polsce z dnia 8 października 1950 roku zakończono działalność, a aktywa i pasywa tego towarzystwa przekazano CKŻP. W podjętej przez Radę Naczelną uchwale stwierdzono: *Wobec wielkiego rozwoju sieci państwowych szkół zawodowych w celu szkolenia kadr dla planu 6-letniego i wychowania inteligencji robotniczo-chłopskiej stało się możliwym włączenie działalności ORT w pracę Centralnego Urzędu Szkolenia Zawodowego i przekazanie mu szkół licealnych, dwuletnich i rocznych, prowadzonych dotychczas przez ORT.*

► **Warszawa.** Założyciele i pierwsi działacze TSKŻ, na odwrocie zdjęcie posiada opis. Siedzą od lewej do prawej: R. Gerber, Szapiro, G. Smolar, M. Mirski, J. Łazienblik, Zalcman (z USA), Sz. Zachariasz, A. Kwaterko. Stoją od lewej do prawej: A. Wertheim, B. Burg, B. Heller, Mirska, A. Eisenbach, P. Zelicki, L. Bryn, M. Bitter, A. Trusker i Ch. Kameraz. Fot. Arch. ZG TSKŻ

Upaństwowiono wiele żydowskich placówek kulturalnych np.: szkołę baletową i szkołę muzyczną we Wrocławiu i Wałbrzychu.

Polskie Radio przejęło audycje żydowskie nadawane dla zagranicy. Zlikwidowano centralę żydowskich spółdzielni produkcyjnych CSW (Centralna Spółdzielnia Wielobranżowa) „Solidarność”, oraz zasłużoną dla środowiska żydowskiego organizację ochrony zdrowia TOZ (Towarzystwo Ochrony Zdrowia).

Prowadzenie w PRL polityki narodowościowej było w wysokim stopniu zinstytucjonalizowane, kontrola zaś licencjonowanych organizacji mniejszościowych (każda z mniejszości mogła utworzyć tylko jedną organizację) miała charakter ideologiczny. Jedyną organizacją świecką polskich Żydów działającą w PRL było **Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Żydów w Polsce**, działające nieprzerwanie od 1950 roku. Równoległe do TSKŻ prowadził działalność – utworzony w sierpniu 1949 roku Związek Religijny Wyznania Mojżeszowego.

Polityka narodowościowa prowadzona była cyklicznie w zależności od aktualnej sytuacji politycznej w ówczesnych środowiskach partyjno-rządowych oraz skorelowana z wydarzeniami politycznymi o charakterze międzynarodowym. Natężenie przedmiotowego podejścia do kwestii mniejszościowej szczególnie widoczne było w okresach zmian personalnych w kręgach władzy politycznej. Przypadki antysemityzmu widoczne tuż po II wojnie światowej, próbowano zniwelować metodami politycznymi oraz wsparciem organizacyjnym i finansowym dla mniejszości żydowskiej, którą traktowano jednak – z uwagi na tworzące się państwo narodowe Izrael – jako tymczasowo obecną w Polsce.

Skrajnym przykładem instrumentalnego podejścia do problematyki mniejszościowej była nagonka antysemicka wywołana izraelskim zwycięstwem w wojnie sześciodniowej, stanowiąca pretekst do przetasowań personalnych w władzach PRL pod koniec lat sześćdziesiątych.

Niepowodzenia PRL w realizacji sztabowych celów społecznych próbowano – mniej lub bardziej nieoficjalnie – tłumaczyć funkcjonowaniem w szeregach partii i aparacie państwowym elementów „wrogich”, „obcych”: Żydów i Niemców (głównie na Śląsku), „ruskich” – „oni z nas ciągną wszystko”, „robimy na nich” itp. Inspirowana przez jedną z grup polityków walczących o do-

► **Gliwice.** Sekcja szachowa przy TSKŻ, około 1955 r. Fot. Arch. TSKŻ w Gliwicach

■ **Eliasz Rajzman**, poeta i działacz TSKŻ mieszkający po wojnie w Szczecinie, publikował swoje utwory w jidysz m.in. w wydawnictwie „Jidysz Buch”, około 1967 r. Fot. Arch. Książnicy Pomorskiej w Szczecinie

■ **Jakub Rotbaum**, reżyser i działacz TSKŻ – związany z Warszawą i Wrocławiem; około 1965 r. Fot. Arch. ZG TSKŻ

minację w PZPR fala „urzędowego” antysemityzmu, ukrytego pod nazwą walki z syjonizmem i określana następnie eufemistycznie jako „wydarzenia marcowe” była początkiem rozkładu ideowego ruchu komunistycznego w Polsce.

Powstanie i pierwsze lata działalności TSKŻ

Dnia **29 października 1950 roku** odbyło się posiedzenie członków-założycieli Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce. W trakcie posiedzenia dotychczasowy przewodniczący CKŻP **Grzegorz Smolar** odczytał protokół z wspólnego posiedzenia Centralnego Komitetu Żydów w Polsce i Żydowskiego Towarzystwa Kultury przeprowadzonego w dniu 6 października 1950 roku. W protokole tym stwierdzono, że celem zjednoczenia jest *Większe zaktywizowanie społeczeństwa żydowskiego w walce o realizację planu sześcioletniego, w walce o pokój*. Stwierdzono również, że na Krajowej Konferencji z udziałem delegatów żydowskich instytucji społeczno-kulturalnych przedłożony zostanie wniosek o utworzenie jednolitej organizacji pod nazwą Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Żydów w Polsce. Grzegorz Smolar podkreślił również, iż *W całym kraju odbyły się narady i konferencje, które wyraziły przekonanie, że na obecnym etapie sytuacja w zupełności dojrzeła do stworzenia jednolitej organizacji*. **Dawid Sfard** odczytał rezolucję: *Po zapoznaniu się z uchwałą wspólnego posiedzenia Prezydium CKŻP i ŻTK (Żydowskie, Towarzystwo Kultury) z dnia 6 X 1950 roku i po wysłuchaniu uzasadnienia tej uchwały przez tow. Smolara, zebranie członków-założycieli uchwala:*

- 1) *Utworzyć nowe stowarzyszenie p.n. „Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Żydów w Polsce” o celach i zadaniach wyszczególnionych w załączonym projekcie statutu.*
- 2) *Zatwierdzić projekt statutu według załączonego wzoru.*

W niedzielę, 29 października 1950 roku w sali Żydowskiego Teatru przy ul. Jagiellońskiej 28 w Warszawie odbyła się Krajowa Konferencja Połączeniowa. W konferencji uczestniczyło 188 delegatów oraz zaproszeni goście z Ameryki, poetka **Dora Tajtelbaum** oraz publicysta **dr Hersz Meyer**. Delegaci reprezentowali żydowskie środowiska z: Wrocławia, Legnicy, Wałbrzycha, Dzierżoniowa, Świdnicy, Łodzi, Szczecina, Katowic, Krakowa, Białegostoku, Lublina, Włocławka, Płocka, Warszawy i innych miast. Spośród delegatów 120 było członkami PZPR, 66 było bezpartyjnymi, 48 robotnikami – w tym jeden górnik, 138 pracownikami umysłowymi.

Tożsamość żydowska budowana w TSKŻ opierała się na eksponowaniu tych elementów dorobku kultury żydowskiej, które związane były ze świecką tradycją wypracowaną przez lewicę żydowską jeszcze w okresie poprzedzającym Holokaust. TSKŻ – w imię ideałów sprawiedliwości społecznej i internacjonalizmu – przeciwstawiało się przejawom przymusowej asymilacji, ale równo-

częście piętnowało żydowski separatyzm. Żydowska organizacja społeczno-kulturalna finansowana przez rząd PRL włączała się w proces odbudowy, modernizacji i przeprowadzanej wówczas transformacji ustrojowej. Należy przyznać, że tempo odbudowy i zachodzących przemian było imponujące. Awans społeczny zjednywał do nowego ustroju wielu obywateli państwa polskiego. W uwarunkowaniach politycznych lat pięćdziesiątych żadna polska organizacja ani instytucja pozarządowa czy opozycyjna nie mogła zapewnić bezpieczeństwa i możliwości stabilizacji życia Żydom. Jednak koszty współpracy z oficjalnymi czynnikami partyjnymi i rządowymi były znaczne. Na fali podejmowanej w ZSRR i w wszystkich państwach obozu socjalistycznego walki z syjonizmem, kapitalistycznym Izraelem i judaizmem, TSKŻ również pozostawał w nurcie tych ideologicznych i politycznych rozgrywek. W duchu ówczesnych uwarunkowań należałoby odczytać **rezolucję II Zjazdu TSKŻ** z marca 1953 roku, potępiającą lekarzy moskiewskich mających rzekomo dążyć do zabicia przywódców ZSRR.

Obok obchodzonych wówczas rocznic ogólnopństwowych jak np.: rocznica proklamowania manifestu PKWN (22 lipca), bitwy pod Lenino (12 października), rewolucji październikowej (7 listopada), czy śmierci Lenina (21 stycznia), nadawano uroczysty charakter rocznicom powstania w getcie warszawskim (19 kwietnia) i białostockim (16 sierpnia). Zgodnie z wytycznymi władz PZPR, skierowanymi do wszystkich organizacji społecznych i politycznych działających w kraju, TSKŻ włączało się do kampanii politycznych związanych z: uchwaleniem konstytucji PRL wiosną 1952 roku, wyborami do Sejmu PRL

► **Legnica.** Dom Kultury im. Gerszona Dua prowadzony przez TSKŻ, około 1965 r. Fot. Lejba Szklar

w październiku 1952 roku, dyskusji przed II Zjazdem PZPR w marcu 1954 roku, wyborami do rad narodowych jesienią 1953 roku. Nie pozostawano z boku wobec powszechnej mobilizacji społeczeństwa do odbudowy zniszczeń wojennych i rozbudowy potencjału ekonomicznego kraju określonego w planie sześcioletnim. Propagowano wśród Żydów ruch przodownictwa pracy. Na łamach organu prasowego TSKŻ, *Fołks Sztyrne* ukazywały się artykuły o działalności tej organizacji, pracy żydowskich spółdzielni produkcyjnych, ale i także o żydowskich przodownikach pracy.

► **Grzegorz Smolar**, pierwszy przewodniczący TSKŻ, podczas przemówienia w Filharmonii Narodowej w Warszawie z okazji 20. rocznicy Powstania w Getcie Warszawskim. Fot. Arch. ZG TSKŻ

W 1954 roku liczący prawie dwanaście tysięcy członków TSKŻ posiadał stosunkowo liczny aparat administracyjny, który jednak stopniowo ulegał redukcji. W składzie tego aparatu jednak dość liczną grupę stanowili instruktorzy „merytoryczni”, animujący amatorską działalność artystyczną. W roku 1952 TSKŻ prowadziło 30 zespołów artystycznych, w tym 13 dramatycznych, 11 chórów, trzy grupy baletowe, trzy orkiestry. W działalność artystyczną zaangażowało się ponad 800 osób.

Czas buntu

W latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX wieku w Polsce znaczna grupa ludzi pochodzenia żydowskiego unikała identyfikacji z żydostwem. Nie chcąc być formalnie identyfikowana w ten sposób, nie uczestniczyła w imprezach i życiu religijnym, społecznym czy kulturalnym organizowanym przez Żydów. Poddawała się pełnej asymilacji całkowicie wtapiając się w życie polskiego społeczeństwa. Wśród tej grupy wiele osób zachowywało ambiwalentne postawy, współuczestnicząc w dwóch kulturach, aktywizując się w poszczególnych elementach tych kultur w zależności od społecznej i kulturowej sytuacji. Charakterystyczną postawą dla tych osób było artykułowanie swojego związku z żydostwem w sytuacjach prywatnych, rodzinnych czy w ścisłym gronie towarzyskim. Inną część tej grupy cechowała ambiwalencja wyrażana w niepewności uczuć związanych z swoim własnym stosunkiem i powiązaniem z kulturą żydowską. Dla jednostki niekorzystnym jest stan niepewności, niejasności identyfikacji i braku zakorzenienia.

Wydarzenia 1956 roku i związana z nimi tak zwana odwilż podkreślana często w ówczesnej propagandzie jako proces destalinizacji życia społecznego i politycznego w kraju wpłynęły także na zmiany programowe w TSKŻ. Na **III Zwyczajnym Zebraniu TSKŻ** w dniu 16 kwietnia 1956 roku wyeksponowano zasadniczy cel jakim kierowało się Towarzystwo:

Dopiero teraz w perspektywie czasu możemy ocenić zasługi ludzi, którzy w ówczesnych warunkach nie tylko uspakajali, wyjaśniali i dawali otuchy lecz również uparcie propagowali twórczą ideę nadania realnych kształtów równouprawnieniu Żydów w Polsce przez organiczne włączenie ich do wszechstronnego budownictwa w kraju, przez stworzenie możliwości przyswojenia sobie postępowych wartości kultury żydowskiej okresu minionego i twórczej kontynuacji jej w przyszłości.

Zdecydowanie krytycznie odniesiono się do dotychczasowych kierunków działalności ideologiczno-programowej uznając, że:

doprowadziły nas one często do sekciarskich poglądów, które w naszych warunkach wyrażały się w niezróżnicowanym stosunku do rzemieślników, w lekceważącym, pozbawionym szacunku podejściu do religijnych Żydów, w podejrzliwym traktowaniu ludzi, którzy kiedyś należeli do innych politycznych kierunków.

Równie krytycznie odniesiono się do metody oceny zróżnicowanego środowiska Żydów w Polsce kierowanie się zasadą, że kto nie jest z nami jest przeciwko nam, przysporzyło wiele szkody TSKŻ. Negatywnie oceniono postawy tych działaczy i członków Towarzystwa, którzy uważali, iż każda forma angażowania rzemieślników i osoby zajmujące się handlem czy pracujące w wolnych zawodach szkodzi założeniom ideowym socjalizmu. W referacie sprawozdawczym zjazdu podkreślono, iż:

- **Oświęcim.** Delegacja TSKŻ z Lublina na uroczystościach w dawnym obozie zagłady Auschwitz-Birkenau, około 1960 r.
Fot. Arch. TSKŻ w Lublinie

Świadczy to o ich absolutnym braku zrozumienia charakteru i celów naszego Towarzystwa oraz podstawowego prawa, iż każdy człowiek żyjący ze swej własnej fizycznej czy umysłowej pracy jest sprzymierzeńcem społeczeństwa budującego socjalizm.

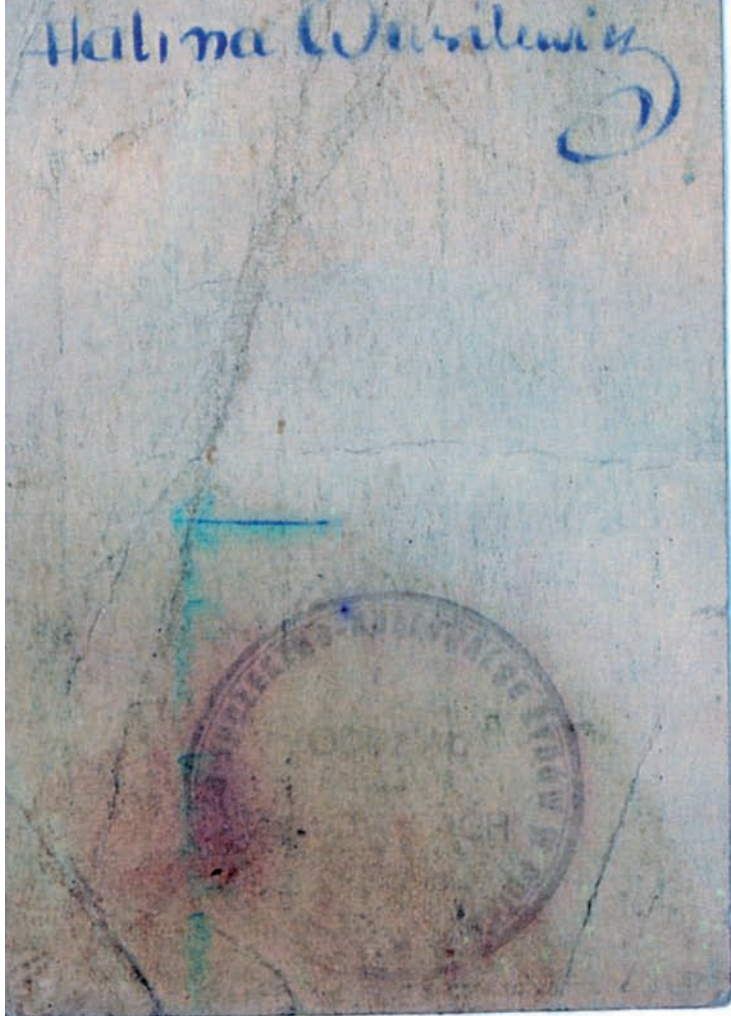
Szerzej odniesiono się do dotychczasowego stanowiska wobec ludzi wierzących:

Spłyciliśmy także nasze podejście do sfer religijnych. Zamiast propagować i popularyzować nasz naukowy światopogląd, agitowaliśmy przeciw kupowaniu macy, lub uczęszczaniu na modlitwy w okresie świąt jesiennych. Są religijni Żydzi, oceniający sprawiedliwy ład naszego kraju i patriotycznie ustosunkowani do obecnej Polski. Dla pogłębienia tego uczucia muszą oni naprawdę być przekonani, że wolność religii, zagwarantowana im przez Konstytucję, nie tylko pozbawiona jest jakiegokolwiek nacisku administracyjnego, lecz również i nacisku społecznego. Nawiązując kontakt z religijnymi Żydami i pomagając im lepiej zrozumieć naszą rzeczywistość i dokładniej rozeznąć się we wszystkich aktualnych problemach nie wolno nam zapomnieć, że wszystko co dotyczy wiary i obyczajów związanych z religią, jest ich wewnętrzną sprawą.

► **Warszawa.** Zajęcia dla dzieci w klubie TSKŻ. W środku grupy Edward Odoner z braćmi – Markiem i Jackiem. Pierwsza z prawej od góry, żona Leopolda Domba. Fot. Arch. E. Odonera

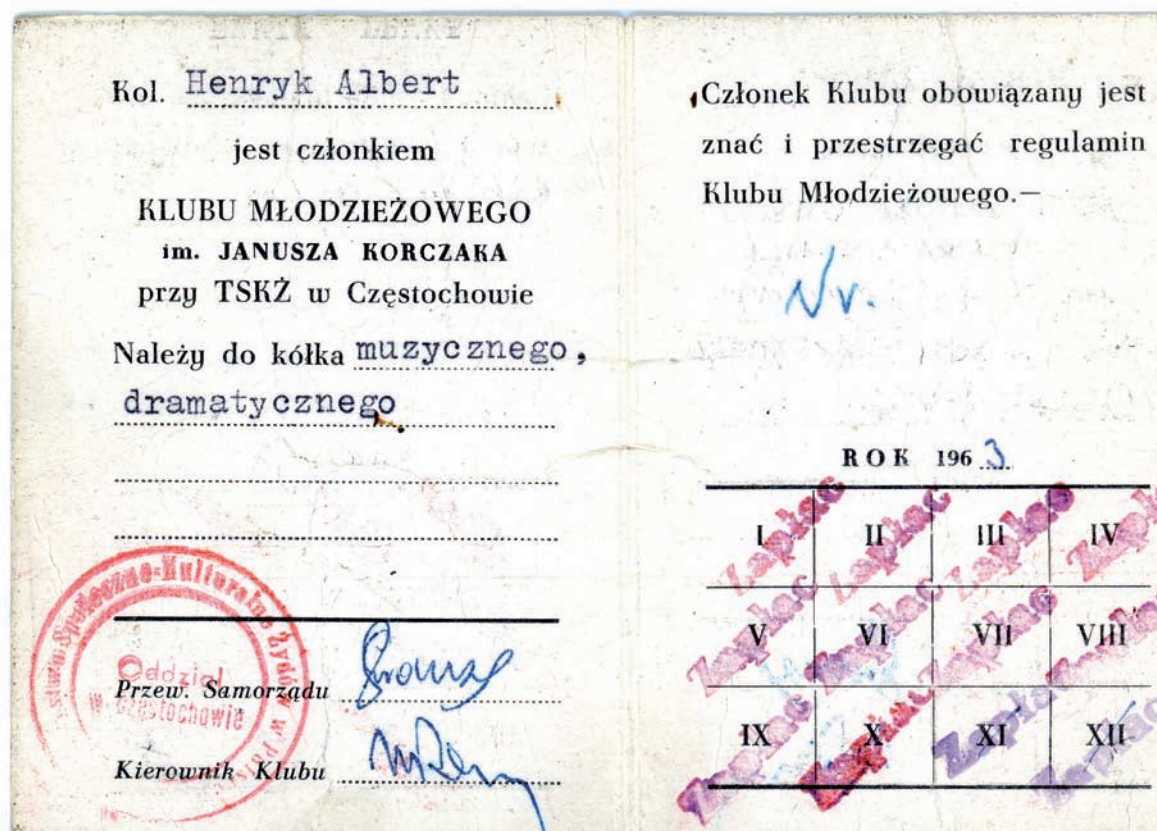
Ostre słowa w wystąpieniu sprawozdawczym padły pod adresem „beriowszczyzny” i zbrodni stalinowskich wyeksponowano tragedię pisarzy żydowskich w Związku Radzieckim, w której ponieśli śmierć utalentowani przedstawiciele literatury żydowskiej, sławni żydowscy poeci, prozaicy i krytycy.

► **Katowice.** Legitymacja Haliny Wasilewicz potwierdzająca przynależność do klubu studenckiego przy TSKŻ, około 1967 r. Fot. Arch. H. Wasilewicz

► **Częstochowa.** Legitymacja Henryka Alberta potwierdzająca przynależność do klubu młodzieżowego przy TSKŻ, 1963 r. Fot. Arch. H. Alberta

W drugiej połowie lat pięćdziesiątych stanowisko, wyraźnie zbliżające się do założeń programowych partii Bund z okresu międzywojnia, poczęło być coraz bardziej widoczne wśród działaczy TSKŻ, którzy teraz – jako jedyni – podtrzymywali ideę trwania i budowy przyszłości dla Żydów na ziemiach Polski. Idea ta najlepiej wyrażona została w referacie sprawozdawczo-programowym wygłoszonym w dniu 16 listopada 1958 roku na Plenum ZG TSKŻ:

Nasz stosunek do emigracji Żydów z Polski – jako drogi wiodącej rzekomo do rozwiązania kwestii żydowskiej – jest zasadniczo negatywny [...] Teoria emigracji jest jak najbardziej szkodliwa dla sprawy walki Żydów o swoje prawa na całym świecie. Nasza dotychczasowa praktyka wskazuje jednocześnie, że w Polsce Ludowej istnieją wszystkie warunki dla stabilizacji życia żydowskiego. Położenie wielu Żydów emigrantów w różnych krajach jest również tego dowodem. Jestem zdania, że już najwyższy czas podjąć szeroka pracę uświadamiającą o szkodliwości emigracji.

► **Warszawa.** Grzegorz Smolar, Leopold Domb, Edward Rajber, Dawid Sfard, Barszczewski; około 1960 r. Fot. Arch. ZG TSKŻ

W klubach działających w oddziałach Towarzystwa pojawiły się oficjalnie obchody niektórych świąt żydowskich jak np.: Chanuki czy Purimu. Nadawano tym świętom charakter bardziej narodo-

wo-historyczny niż religijny, co w znacznym stopniu inspirowało młodzież do studiowania historii narodu żydowskiego i poszukiwania w tych dziejach elementów, które świadczyły o sile, trwaniu i wkładzie do procesów rozwoju cywilizacyjnego świata.

Towarzystwo stwarzało zatem także możliwość funkcjonowania i rozwijania uniwalentnych postaw czyli funkcjonowania tylko w jednej wprawdzie, głównie świeckiej, ale jednak żydowskiej kulturze.

Wydarzeniom października 1956 roku towarzyszyła – o czym trzeba pamiętać – fala antysemitycznych incydentów. Już w walce pomiędzy dwiema frakcjami w Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej – „natolińczykami” i „puławianami” szermowano antysemitycznymi hasłami. Żydów obarczano odpowiedzialnością za zbrodnie okresu stalinowskiego, odżył stereotyp „żydokomuny”. W różnych regionach kraju, w niektórych organizacjach partyjnych czy zakładowych związkach zawodowych, pojawiły się antyżydowskie ulotki, przypadki zwalniania Żydów z pracy, a nawet pobicia. Interwencje władz TSKŻ spowodowały przyjęcie w tej sprawie przez władze partyjne i państwowe pryncypialnego stanowiska, wyartykułowanego w uchwale VIII Plenum KC PZPR, wystąpieniu sejmowym premiera Józefa Cyrankiewicza w lutym 1957 roku. Zapowiedzią energicznych kroków w tej kwestii był specjalny okólnik Sekretariatu KC PZPR z kwietnia 1957 roku, skierowany do terenowych ogniw partii. Bardzo krytycznie odniesiono się w nim do zaniedbań partii w walce z rasizmem. Dla nowej ekipy rządzącej z I sekretarzem KC PZPR Władysławem Gomułką na czele, antysemityczna nagonka nie sprzyjała stabilizacji życia politycznego w kraju, szkodziła też pozytywnemu obrazowi Polski na arenie międzynarodowej.

Aby takim opiniom przeciwdziałać, Żydom – pod hasłem umożliwienia wyjazdu do Izraela celem połączenia się z rodzinami – stworzono ponownie możliwość emigracji. Społeczność żydowska stawiała przed sobą pytanie: jechać czy jeszcze nie? Część osób uwierzyła, że można dalej wiązać swoje życie z Polską, a część postanowiła wyjechać. Na wyjazd decydowali się zwłaszcza ci, którzy w wyniku nagonki antyżydowskiej stracili pracę. W jednych źródłach stwierdza się, że w latach 1956-57 wyjechało około 40 tysięcy, a inne podają, że w latach 1955-60 wyjechało z Polski 51 tysięcy Żydów. Nadmienić jednak należy, że w tym czasie przybyli

► **Warszawa.** Wmurowanie aktu erekcyjnego w fundamenty nowej siedziby ZG TSKŻ przy pl. Grzybowskiem w 1965 r. Fot. Arch. ZG TSKŻ

do Polski Żydzi – repatrianci z ZSRR. W latach 1955-59 przebywało w Polsce ponad 18,7 tysięcy Żydów repatriantów, zdecydowana ich większość (około 13 tysięcy) wyemigrowała dalej na zachód.

Tym, którzy podjęli decyzję, żeby nie jechać sytuacja zdawała się sprzyjać. Organ prasowy TSKŻ, *Fołks Sztyme*, informował swoich czytelników:

W piątek 20 września 1957 roku przybyła do Warszawy delegacja Joint'u w składzie: dyrektor generalny Charles H. Jordan oraz Mozes Lewine. Wśród witających gości na lotnisku byli obecni przedstawiciele Zarządu Głównego TSKŻ, G. Smolar, dr D. Sfarad oraz przedstawiciele Zarządu Gminy Wyznaniowej, dr A. Libo i inż. Frenkiel.

Faktycznie, w 1957 roku Joint wznowił w Polsce działalność. Niestety ta zasłużona organizacja, która silnie wspierała działalność socjalną, bytową Żydów w Polsce, po wydarzeniach w 1968 roku została ponownie zawieszona.

W trakcie „październikowej odwilży” zezwolono też na uruchomienie sieci spółdzielni żydowskich. Już pod koniec 1957 roku pracowało ich w Polsce jedenaście. Powstawały z inicjatywy ZG TSKŻ. Głównym celem tych przedsięwzięć było rozwiązanie problemu bezrobocia wśród Żydów. Żydzi zwalniani pod różnym pretekstem z pracy, repatrianci z ZSRR pozostawali bez stałych środków do życia. Szacuje się, iż w owym czasie, liczba Żydów poszukujących pracy wynosiła około 2,5 tysiąca. Utworzone spółdzielnie zatrudniły około sześciuset osób. W roku 1958 liczba Żydów repatriantów poszukujących pracy wynosiła już 8 tysięcy osób. Istotną pomoc dla tworzonych spółdzielni wносił ORT. Organizacja ta wznowiła w Polsce działalność pod nazwą Towarzystwo Szerzenia Pracy Zawodowej i Rolnej wśród Żydów. Wznowienie działalności ORT nastąpiło po podjęciu w listopadzie 1957 roku wspólnej uchwały w tej sprawie przez TSKŻ i ZRWM.

Rok 1959 stał się przełomowym w działalności żydowskich spółdzielni. Wzrastała ich liczba, poprawiała się kondycja finansowa i powiększała baza produkcyjna. Do przodujących w osiągnięciu wyników ekonomicznych należały: Spółdzielnia „Specyfika” w Świdnicy, Spółdzielnia im. Lewartowskiego w Gliwicach, Spółdzielnia „Wielobranżowa” we Wrocławiu, Spółdzielnia „Odrodzenie” w Warszawie i inne. Od 1959 roku Komisja Ekonomiczna ZG TSKŻ udzielała finansowego wsparcia oraz sprowadzała z zagranicy potrzebne nowoczesne maszyny i atrakcyjne surowce dla spółdzielni żydowskich. W roku 1960 powstały kolejne nowe spółdzielnie produkcyjne i usługowe: „Optima” w Warszawie, „Dobrobyt” w Szczecinie. Polepszała się jakość produkcji, wzrastała produkcja na eksport, zwiększano liczbę placówek usługowych, ustabilizowała się też kadra pracowników.

► **Bielawa.** Berek Weinrub, sekretarz zarządu oddziału TSKŻ, 1960 r. Fot. Arch. ZG TSKŻ

Utworzona w Żarach wielobranżowa Spółdzielnia Pracy im. Bohaterów Getta umożliwiła repatriantom żydowskim z ZSRR zatrudnienie w różnych zawodach. W 1957 roku podobne przedsięwzięcie podjęto także we Wrocławiu. Do pracy w organizowanej w tym mieście wielobranżowej spółdzielni zgłosiło się 19 rzemieślników: krawców, szewców, stolarzy, kuśnierzy i fotografów głównie repatriantów.

► **Żary.** Działacze TSKŻ, w większości członkinie sekcji kobiet, około 1964 r. Fot. Arch. ZG TSKŻ

W referacie wygłoszonym 16 listopada 1958 na Plenum ZG TSKŻ Dawid Sfard mógł z dumą stwierdzić:

W nowych spółdzielniach żydowskich zatrudnienie wzrosło z 339 do 687 osób. Poza spółdzielniami w Dzierżoniowie i Zgorzelcu wszystkie inne są już rentowne i zdolne do zatrudnienia dalszej ilości pracowników. W dziedzinie szkolenia zawodowego, prowadzonego za pomocą ORT-u liczba kursów wzrosła z 4 do 19, a liczba uczących się z 53 do 2429 osób. Prowadzono także szerokie szkolenie bezpośrednio w fabrykach i warsztatach.

W czerwcu 1958 roku we Wrocławiu odbyła się uroczystość wręczenia świadectw pierwszym absolwentom kursu krawieckiego organizowanego przez wrocławski ośrodek ORT. Otwierając tę uroczystość przewodniczący wrocławskiego oddziału ORT **ob. Szafranek** podkreślił: *Po siedmioletniej przerwie wypuszczamy dziś znowu 25 pierwszych absolwentów kursów ORT –u we*

NASZ GŁOS

DODATEK DO „FOLKS-SZTYME”

► **Warszawa.** Winieta polskojęzycznego dodatku do *Folks-Sztyrne* dla młodzieży żydowskiej. *Nasz Głos* zaczął ukazywać się jako miesięcznik w latach 50. ub. w. i był wydawany do 1969 r. Fot. Arch. ZG TSKŻ

► **Szczecin.** Czytelnia w klubie TSKŻ, 1959 r. Od lewej stoją: Dodzik Waksman, Józef Majerowicz; siedzą m.in.: Cwiling, Purec, Samuel Radoszyński, Gładsztajn, Baszewska Szejngarten, Elias Rajzman, Zygmuntowicz, Józef Trojanowski, Cerman. Fot. Arch. TSKŻ w Szczecinie

Wrocławiu. Jest to ważne wydarzenie w życiu wrocławskich Żydów. W owym czasie oddział wrocławski ORT prowadził trzynaście kursów, w których uczestniczyło 360 uczniów.

W styczniu 1961 roku Komisja Ekonomiczna ZG TSKŻ w Warszawie przyczyniła się do otwarcia nowej wielobranżowej Spółdzielni Pracy „Optima”. Spółdzielnia wykonywała prace usługowe naprawę: lodówek, pralek, żelazek elektrycznych, aparatów radiowych, telewizorów itp. Przyjmowała zamówienia na obuwie „stalunkowe” oraz wykonywała naprawę starego obuwia. W spółdzielni funkcjonowała ekspresowa pralnia mechaniczna wyposażona w najnowocześniejsze wówczas urządzenia. Wytwarzano luksusową galanterię. Zatrudniano w niej 250 osób. Do pracy w pierwszej kolejności przyjmowano absolwentów kursów ORT z Warszawy.

Interesującym przedsięwzięciem było uruchomienie, we wrześniu 1960 roku, w Warszawie żydowskiej spółdzielni „Tłumacz”.

Zatrudniała ona 60 osób, w większości były to kobiety. Przyjmowała ona zamówienia na tłumaczenia w prawie wszystkich językach zachodnioeuropejskich, słowiańskich, skandynawskich a także orientalnych. Spółdzielnia ta była jedyną tego rodzaju placówką działającą w Polsce. Utworzona w Łodzi w 1958 roku Spółdzielnia „Rozwój” zajmowała się produkcją obuwia, konfekcji, bielizny damskiej oraz prowadziła punkty usługowe. Część produkcji kierowała na eksport.

W 1962 roku suma osiągniętego zysku przez spółdzielnie wynosiła 13,2 mln stosunku do roku poprzedniego. Średnie płace w niektórych spółdzielniach np. „Farmedia” w Łodzi wzrosły z 2166 do 2448 zł. W innych spółdzielniach średnie płace pozostały bez zmian. Produkcja eksportowa wynosiła 5 mln. 136 tys. W 17 działających 1962 roku przy TSKŻ spółdzielniach zatrudnionych było 1795 osób, w tym 994 stanowiły kobiety, a 54 proc. pracowników było w wieku 40-65 lat. Liczba członków TSKŻ zatrudnionych w poszczególnych spółdzielniach wahała się w granicach 28-83 proc.

Rozszerzanie zatrudnienia w formie pracy chałupniczej umożliwiało szczególnie kobietom uzyskanie dodatkowych środków do życia i prowadzenie gospodarstwa domowego. Większość kobiet kierowanych przez TSKŻ do pracy chałupniczej to kobiety, które przede wszystkim z uwagi na wiek nie mogłyby w innych warunkach pracować. Niektóre z nich obarczone były wychowaniem dzieci wymagających szczególnej opieki lub musiały opiekować się

chorymi członkami rodziny. W Warszawie obok spółdzielni „Tłumacz” w której praca oparta była wyłącznie na systemie chałupniczym wszystkie pozostałe spółdzielnie żydowskie w 1963 roku zatrudniały chałupników: „Bumet” – 48, „Odrodzenie” – 23, „Optima” 64. W sumie w warszawskich spółdzielniach zatrudnionych było około 200 chałupników.

W roku 1966 spółdzielnie żydowskie zatrudniały 2150 pracowników, 70 proc. pracowników było członkami TSKŻ. Spółdzielnie przekazywały na potrzeby Towarzystwa 20 proc. swoich zysków. Po wydarzeniach marcowych w 1968 roku spółdzielnie żydowskie znalazły się w trudnej sytuacji wpływ na nią miał: antysemityzm państwowy, represje wobec Żydów zatrudnionych na różnych szczeblach administracji, rozbudzona antysyjonistyczną propagandą nowa fala antysemityzmu, rywalizacja na rynku usług, produkcji rzemieślniczej i chałupniczej. Nowa fala, w wielu przypadkach wymuszona, emigracja powodowała problemy kadrowe. Łódzka Spółdzielnia Pracy „Farmedia,” podobnie jak inne żydowskie spółdzielnie w 1968 roku, borykała się z „obiektywnymi” trudnościami. Wraz z emigracją marcową opuściło ją wielu, z długoletnim stażem, pracowników. Pojawiły się problemy lo-

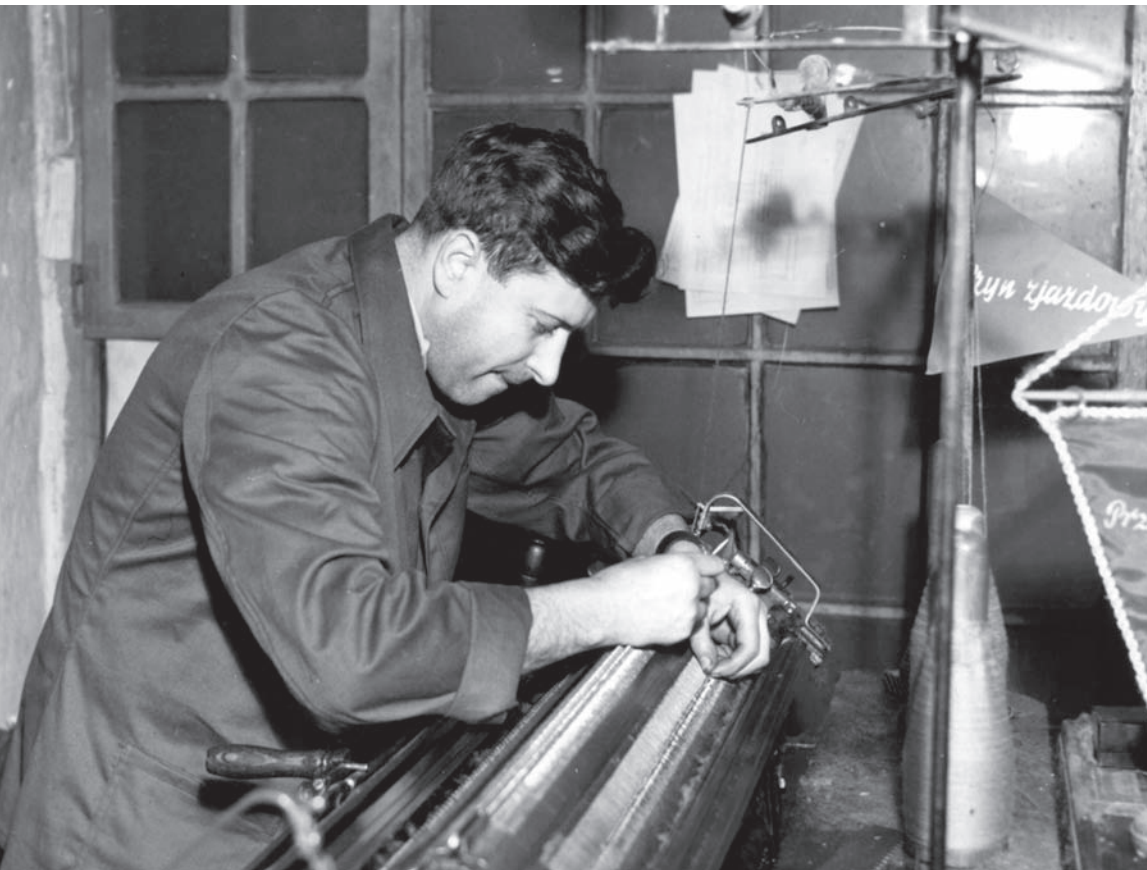

► **Lublin.** Młodzież w klubie TSKŻ, około 1960 r. Fot. Arch. TSKŻ w Lublinie

kalowe, budynek w którym pracowała „Farmedia” przeznaczono do rozbiórki. Wystąpiły braki w dostawie surowców, trudności w uzyskiwaniu nowych części zamiennych do maszyn itp. Spółdzielcy uporali się z tymi problemami. Efektem ich działań było utrzymanie ciągłości produkcji, stopniowy jej wzrost i zatrudnienie w 1969 roku 200 osób. Wśród zatrudnionych 163 stanowiły kobiety, 70 osób pracowało w charakterze chałupników.

► **Łódź.** Spółdzielnia Pracy im. G. Dua, przy krośnie Fiszela Goldsztejn; około 1963 r. W tym mieście działało też szereg innych spółdzielni prowadzonych przez TSKŻ. Fot. Arch. ZG TSKŻ

Po II wojnie światowej młodzież pochodzenia żydowskiego wychowywała się w różnych warunkach. Na Dolnym Śląsku, Łodzi czy Szczecinie rodzice ich mieszkali w stosunkowo dużych skupiskach polskich Żydów, identyfikujących się emocjonalnie, kulturowo i instytucjonalnie z żydostwem. Dzieci wiele czasu spędzały w klubach żydowskich, wyjeżdżały na wakacje na kolonie i obozy organizowane przez Żydów.

W latach 1958-67 kolonie i obozy żydowskie przeznaczone były dla dzieci młodszych i starszych. TSKŻ organizował je przy znacznej pomocy Joint. Żydowskość tych wakacyjnych spotkań polegała na realizacji programu kulturalno-wychowawczego. Wynikała ona także z faktu, iż uczestniczyły w nich same żydowskie dzieci lub młodzież, chociaż czasami z powodów koleżeńskich zjawiał się jakiś polski kolonista. Na koloniach prowadzono lekcje języka żydowskiego. Wychowawcy

uczyli śpiewać piosenki żydowskie, wykonywać tańce żydowskie np.: horę. Kolonistów zaznajamiano z elementami kultury jidysz i historii Żydów. Na placach apelowych TSKŻ-towskich kolonii i obozów wisiała polska flaga państwowa, śpiewano polski hymn, ale także po żydowsku piosenkę kolonijną czyli hymn kolonijny. Obozy i kolonie miały charakter ogólnopolski razem przebywały dzieci żydowskie z Warszawy, Dolnego Śląska, Łodzi, Szczecina i innych miejscowości. Jak wspominają uczestnicy:

Specyfiką obozów i kolonii było to, iż przyjeżdżali na nie zwykle co roku ci sami koloniści i obozowicze, co owocowało wieloletnimi przyjaźniami. Poza tym panowała tam szczególna, bardzo ciepła atmosfera, stosunki wychowawców z kolonistami były niezwykle serdeczne, a dyscyplina zdecydowanie luźna. Czuliśmy się wszyscy jak jedna rodzina.

Na TSKŻ-towskich koloniach i obozach dzieci i młodzież miały poczucie bezpieczeństwa i radości z samoidentyfikacji. W sposób naturalny dokonywał się proces kształtowania postaw i identyfikacji z żydowską tożsamością. Wakacyjną pracę kulturalno-wychowawczą kontynuowano w klubach TSKŻ. Na organizowane w nich liczne imprezy przychodziły także osoby nie związane z Towarzystwem. Szacuje się, iż 1965 roku w różnych wydarzeniach kulturalnych organizowanych przez Towarzystwo uczestniczyło około 150 tysięcy osób.

Po wielu latach jeden z uczestników żydowskich koloni letnich z sentymentem wspomina wakacyjne wyjazdy:

Pierwszy raz na kolonie TSKŻ pojechałem mając 10 lat. W następnych latach uczestniczyłem w koloniach organizowanych w Słupsku, Mrągowie, Kazimierzu Dolnym, Poroninie. Życie kolonisty było bardzo urozmaicone. Kolonista uczestniczył w wycieczkach, uczył się śpiewać piosenek żydowskich, próbował swoich sił i rozwijał umiejętności oraz artystyczne talenty podczas prób do występów, warsztatów twórczych itp. Jednak najbardziej popularnymi wśród nas były potańcówki. Każde kolonie to nowe przygody, doświadczenia a przede wszystkim przyjaźnie i niewinne młodzieńcze romanse. Wśród wychowawców i instruktorów kolonijnych byli na ogół nauczyciele pochodzenia żydowskiego, ale i także Polacy, ja zapamiętałem szczególnie artystę malarza Jerzego Dudę-Gracza i instruktora Jurka Pękalskiego z Sosnowca.

Młodzież TSKŻ posiadała swój polskojęzyczny dodatek do *Fołks Sztyme* zatytułowany *Nasz Głos*. Ukazywał się on w latach 1957-

► **Wrocław.** Delegacja TSKŻ składa wieńiec z okazji rocznicy wyzwolenia miasta, około 1952 r. Fot. Arch. ZG TSKŻ

69. W krótkim felietonie redakcyjnym, zamieszczonym w *Fołks Sztyme* w dniu 31 sierpnia 1957 roku widać obraz wkładu pracy Towarzystwa w przygotowanie wakacyjnego wypoczynku dzieci i młodzieży, a także atmosferę jaką stwarzali zatrudnieni wychowawcy i instruktorzy na koloniach:

Minął turnus kolonii letniej w Helenówku. Działwa zdrowo opalona, odświeżenie ubrana zbiera się radośnie na sali. Stoły są suto zastawione, przystrojone kwiatami. Apetyt nieźle dopisuje. [...] Na widowni siedzą rodzice, obecne są też dzieci polskie, które się bardzo zaprzyjaźniły z dziećmi na kolonii w Helenówku. Na scenie ukazują się dzieci w barwnych strojach, recytują i śpiewają. Przy dźwiękach muzyki (gra mały Abelsztejn) maszerują najmłodsze. Wykonują chórалne pieśni o przyjaźni i pokoju, tańczą krakowiaka. Starsze dzieci wykonały piękne ćwiczenia gimnastyczne. Wielkie wrażenie wywarła barwna inscenizacja pt. „Miasta polskie” [...] Rodzice byli zachwyceni, gorąco dziękują wychowawcom, za troskliwą opiekę nad dziećmi, obdarowują ich kwiatami. Po przedstawieniu zaczęła się zabawa, wspólne tańce, koro-wody. Było nam tu dobrze bardzo dobrze mówią dzieci.

► **Otwock.** VI Zjazd TSKŻ w 1972 r., który odbył się w należącym do organizacji Domu Szkoleniowo-Wypoczynkowym „Śródborowianka”. Po wstrząsie, jakiego doznało TSKŻ w wyniku kampanii antysemitkiej w 1968 r., zjazd ten pozwolił częściowo przywrócić działalność struktur stowarzyszenia. Fot. Arch. ZG TSKŻ

Coraz odważniej i silniej zaznacza swój udział w życiu społecznym i politycznym kraju młode żydowskie pokolenie. Pierwsze pokolenie ocalonych z Holokaustu, w zdecydowanej większości dobrze wykształcone w nowej powojennej rzeczywistości, posiadało głęboko zakorzoną pasję poznawania prawdy społecznej i zdobywania zakazanych cenzurą informacji. Poszukiwało ono dróg pełnej przynależności do świata wykazując równocześnie wolę jego modernizacji. Naturalny bunt pokoleniowy był charakterystycznym dla „pokolenia buntu” lat sześćdziesiątych XX wieku,

zarówno w Europie, jak i Stanach Zjednoczonych. W ówczesnych uwarunkowaniach politycznych w Polsce stał się początkiem jednej z dróg w ewolucyjnych procesach przemian ustrojowych.

Wbrew zamierzeniom decydentów życia politycznego w PRL i głównie pod wpływem antysemitkiej propagandy w latach 1967-

68, działający w Warszawie przy ul. Nowogrodzkiej 5, TSKŻ-towski Klub Młodzieżowy „Babel”, stał się symbolem politycznego buntu młodego pokolenia przeciwko systemowi politycznemu w kraju i pełnemu uzależnieniu polskiej polityki zagranicznej od ZSRR. Do Klubu przychodziła różnorodna młodzież, byli wśród nich zarówno członkowie Towarzystwa jak i młodzi ludzie pochodzący z domów separujących się od żydowskości. Wśród uczestników imprez pojawiała się także młodzież nieżydowska zainspirowana popularnością klubu. Słynął on ze świetnych potańcówek, doskonałych turniejów brydżowych, a przede wszystkim ciekawych spotkań dyskusyjnych z pracownikami nauki, publicystami czy artystami. W klubie działały różne sekcje. W ocenie władz partyjnych z 1968 roku Żydowski Klub Młodzieżowy „Babel” był krzewicielem szowinizmu i nacjonalizmu żydowskiego, propagatorem międzynarodowej idei syjonizmu. W antysyjonistycznej państwowej propagandzie podkreślano, iż tworzyli go tacy wielcy „demokraci” jak Kuroń i Michnik.

Stanowisko PZPR wobec wydarzeń w dniu 8 marca zaprezentowane zostało na naradzie społeczno-politycznego aktywu Warszawy w referacie I Sekretarza Komitetu Wojewódzkiego Józefa Kępy, w dniu 11 marca. Padły w nim nie tylko nazwiska głównych organizatorów zajęć, ale wskazano na *inspirującą rolę rewizjonistycznej profesury i syjonistycznej agentury w wywołaniu zaburzeń*. Pierwszy Sekretarz Komitetu Warszawskiego w imieniu klasy robotniczej domagał się *wprowadzenia skutecznych gwarancji, elimi-*

► **Warszawa.** Zespół redakcyjny wydawnictwa „Jidysz Buch” na Międzynarodowych Targach Książki, 1968 r. Fot. Arch. ZG TSKŻ

nujących wicherzycielskie i nieodpowiedzialne jednostki z wyższych uczelni. Na łamach Trybuny Ludu wprowadzono ostrą kampanię wyjaśniającą społeczeństwu polityczne tło studenckich zaburzeń. Do tej kampanii dołączyły inne czasopisma i gazety: *Prawo i Życie*, *Walka Młodych*, *Panorama Północy*, *Argumenty*, *Za wolność i lud*, *Życie Literackie*, *Tygodnik Demokratyczny*. Silny akcent propagandowy wniosła wydana w 1967 roku książka **Tadeusza Walichnowskiego** *Izrael a NRF*, rozszerzona następnie w 1968 roku o polską problematykę w wersji pt. ***Izrael – NRF a Polska***. W dniu 19 marca 1968 roku w Sali Kongresowej Pałacu Kultury i Nauki odbył się wiec transmitowany przez radio i telewizję na całą Polskę. Przemówienie wygłosił I sekretarz KC PZPR **Władysław Gomułka**. Obok aplauzu dla „Wiesława” na sali odezwały się okrzyki na cześć Edwarda Gierka. Oznaczało to, że część aktywu partyjnego przestała darzyć Gomułkę zaufaniem i dostrzegała już jego zastępcę. W całym kraju odbywały się zgromadzenia i wiece robotnicze, na których podejmowano rezolucje domagające się ukarania winnych prowokacji, a zarazem oczyszczenia aparatu państwowego i partyjnego z elementów wicherzycielskich.

► **Otwork.** Jubileusz 40-lecia *Folks-Sztyme* w DW „Śródborowianka” – przemawia Szymon Szurmiej, a na prawo od niego widoczni Adam Kwaterko i Edward Rajber; 1986 r. Fot. Arch. ZG TSKŻ

W Informacji Wydziału Organizacyjnego KC PZPR z 27-28 marca 1968 roku zamieszczono pytania kierowane przez podstawowe organizacje partyjne do Wydziału Organizacyjnego KC PZPR:

Jakie jest stanowisko Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce w sprawie syjonistów? Czy działa tam organizacja partyjna? Czy TSKŻ poza działalnością kulturalną prowadziło także działalność polityczną i gospodarczą? Czy władze państwowe wyciągną wnioski w stosunku do członków Zarządu i czy zastanowią się nad sensem istnienia tego Towarzystwa? Dlaczego jeszcze istnieje klub „Babel”? – Czy nie stać nas na to, aby towarzysze, którzy przeszli warszawskie getto, zadeklarowali na łamach prasy, po której stronie stoją? Takich artykułów ze strony członków partii pochodzenia żydowskiego nie ma. – Jakie konsekwencje prawne zostaną wyciągnięte w stosunku do winnych.

W tym samym dokumencie czytamy:

Wśród inspiratorów znajdziemy tych samych, którzy ponoszą faktyczną odpowiedzialność za błędy i niepraworządności okresu stalinowskiego. Oni usiłowali w latach 1956-1958 wykołować dynamikę patriotyczno-socjalistyczną polskiego społeczeństwa w tym okresie. Ponieważ te usiłowania (...) spełzyły na niczym, ludzie ci już otwarcie przeszli z pozycji socjalistycznych na pozycje nacjonalizmu syjonistycznego. (...) Rozgoryczenie zbankrutowanych politycznie i służących złej sprawie ojców, w sposób zgubny wychowało ich rodzinne i duchowe potomstwo. W grupie organizatorów znajdujemy więc

Antoniego Zambrowskiego, syna Romana Zambrowskiego; Katarzynę Werfel, córkę Romana Werfla; córkę profesora PAN-u, Martę Petrusiewicz; Henryka Szlajfera, syna cenzora z Urzędu Kontroli Prasy; Adama Michnika, syna starszego redaktora w „Księżce i Wiedzy”; dalej studentów: Blumsztajna, Rubinsteina, J. Dajczgewanda, Mariana Alstera, Irenę Grudzińską, córkę wiceministra leśnictwa Jana Grudzińskiego, i innych. Część tych organizatorów spotykała się w Klubie „Babel”, przy Towarzystwie Społeczno-Kulturalnym Żydów.

Rozczarowania związane z realnym socjalizmem pogłębiały proces przewartościowywania postaw w miarę odchodzenia Władysława Gomułki od okresu odwilży i nadziei związanych z demokratyzacją życia politycznego i społecznego. Dla większości Żydów w Polsce wewnętrzną rozterkę i sprzeczności wywoływały antyżydowskie postawy polskich władz politycznych. Utworzenie państwa żydowskiego było marzeniem wielu pokoleń Żydów rozproszonych w diasporze. Każdy sukces Izraela wywoływał radość i dumę wśród społeczności żydowskiej żyjącej w Polsce. Zwycięstwo Izraela w 1967 roku w wojnie sześciodniowej budziło trudne do ukrycia zadowolenie z siły państwa żydowskiego i sprzeciw wobec antyżydowskiej kampanii propagandowej.

Przeprowadzona w latach 1967-68 „antysyjonistyczna” kampania propagandowa i antysemickie czystki dokonane w aparacie partyjno-państwowym oraz w licznych zakładach pracy w pełni odpowiadają teorii kozła ofiarnego. Jest to metoda, która próbuje odwrócić uwagę większości społeczeństwa od trudnych problemów ideologicznych, politycznych, społecznych itp. W tym przypadku poprzez upokorzenie Żydów, obarczanie ich winą za frustrację społeczną i polityczną. „Żyd-syjonista” stał się kozłem ofiarnym, obarczano go winą za niepowodzenia w polityce zagranicznej państw obozu socjalistycznego, frustrację społeczeństwa spowodowaną rozmiękaniem się haseł-obietnic z rzeczywistością codziennego życia w PRL. „Żyd-syjonista” pozbawiony był możliwości publicznej obrony, można było na niego zrzucić winy – przede wszystkim – stalinizmu jak i wszelkiego innego zła, jakie wówczas było w Polsce. Agresja wywołana zawiedzionymi nadziejami społeczeństwa skierowana została na niego.

► **Warszawa.** Wydzanie *Folks-Sztyme*, organu prasowego TSKŻ, z 1978 r. Fot. Arch. ZG TSKŻ

■ **Edward Rajber** urodził się 2 kwietnia 1910 roku w Rzeszowie. W 1939 roku brał udział w kampanii wrześniowej, a w listopadzie tego samego roku uciekł do ZSRR i pracował w kopalni węgla, jednocześnie działając na rzecz ludności żydowskiej w Związku Patriotów Polskich. Do Polski wrócił w 1946 roku, jako kierownik transportu repatriowanych Żydów i osiedlił się na Dolnym Śląsku. Wkrótce rozpoczął pracę w zakładach włókienniczych w Dzierżoniowie. W ramach produktywizacji ludności żydowskiej organizował różne kursy dające możliwość zdobycia zawodu młodym ludziom (ORT). W 1962 roku powołano go na stanowisko sekretarza generalnego zarządu głównego TSKŻ i przeniósł się do Warszawy. Zajmował się sprawami dzieci i młodzieży żydowskiej – wspierał dom dziecka w Świdrze, organizował kolonie i obozy letnie oraz grupy dyskusyjne dla studentów – m.in. w klubie „Babel” działającym przy TSKŻ, jeszcze w dawnej siedzibie przy ul. Nowogrodzkiej. Po wielkiej emigracji polskich Żydów w 1968 i 1969 roku został przewodniczącym TSKŻ. Na emeryturę Edward Rajber przeszedł w kwietniu 1983 roku. Zmarł 10 marca 1984 roku. Został pochowany na cmentarzu żydowskim przy ulicy Okopowej w Warszawie. Fot. Arch. Hanny Mistowskiej-Rajber

Wydarzenia marcowe rzutowały na zaostrzenie kursu wobec TSKŻ. Działalność Towarzystwa poddano bardziej wnikliwej kontroli Wydziału Administracyjnego KC PZPR. Tym samym starano się ograniczać samodzielność programową Towarzystwa. Dokonano reorganizacji struktury wewnętrznej zalecając przede wszystkim zlikwidowanie klubów dziecięco-młodzieżowych. Zezwolono wprowadzić na działalność różnych młodzieżowych zespołów artystycznych, ale programy tych zespołów poddawane były urzędowej cenzurze. W zaleceniach KC PZPR zwracano uwagę na intensyfikowanie pracy ideologicznej w kołach TSKŻ działających przy żydowskich spółdzielniach produkcyjnych. Zezwolono na naukę języka żydowskiego pod warunkiem, że miała być prowadzona w porozumieniu z resortem oświaty. Zlikwidowano Centralny Komitet Pomocy Społecznej, nie wyrażono zgody na dalszą działalność ORT. W tych skomplikowanych i trudnych warunkach politycznych udało się jednak kontynuować prace przy budowie Domu Pracy i Kultury TSKŻ na pl. Grzybowskiem w Warszawie.

Czas odbudowy

Doświadczenia jakich doznała społeczność żydowska w Polsce w ostatnich latach „gomułkowszczyzny” nie mogły nastrajać pozytywnie do państwa, a w wielu przypadkach także społeczeństwa polskiego. Represje dotknęły nie tylko inteligencję żydowską, doświadczało jej wielu Żydów mieszkających w większych, jak i mniejszych skupiskach w Polsce. W wyniku działań administracyjnych w wielu oddziałach TSKŻ dokonano konfiskaty majątku trwałego, stwarzając tym samym trudniejsze warunki lokalowe do prowadzonej działalności określonej w statucie Towarzystwa.

Fala wyjazdów Żydów z Polski była tym boleśniej, iż objęła ona w znacznej części ludzi w młodym i średnim wieku. Tym samym silniej zaznaczył się proces zmiany struktury wiekowej społeczności żydowskiej mieszkającej w Polsce. Z emigracją wiązała się kolejna strata. Polskę opuszczali wysokokwalifikowani pracownicy, ludzie kreatywni posiadający w wielu przypadkach duże doświadczenie i umiejętność pracy i kierowania zespołami ludzkimi. Ich talent, energię, wiedzę i umiejętności szybko dostrzegano w nowych miejscach osiedlenia. Wielu z nich włączając się aktywnie w życie, społeczne, ekonomiczne, naukowe polityczne czy artystyczne osiągało znaczne sukcesy.

Podobnie jak w trakcie poprzednich fal emigracyjnych tak i w pomarcowej każda podejmowana decyzja miała indywidualny charakter. O docelowym miejscu nowego osiedlenia decydowało wiele uwarunkowań, najczęściej wcześniejsze kontakty czy możliwości realizacji swoich planów życiowych. Wyjeżdżający opuszczali Polskę z różnymi uczuciami. Dostrzec można było rozpacz wywołaną koniecznością zerwania ze środowiskiem, w którym

było tak wielu przyjaciół, kolegów. Z ludźmi, z którymi dzieliło się trudy dnia codziennego, budowało podstawy pod lepsze jutro, tworzyło plany na przyszłość.

Nie wszyscy Żydzi polscy wyjechali podczas emigracji pomarcowej. Jednak aktywność Towarzystwa nie przejawiała już tej dynamiki, którą nadawała mu młodzież w latach sześćdziesiątych. W dekadzie „gierkowskiej” formy aktywności sprowadzały się do: spotkań towarzyskich, wymiany poglądów, udzielaniu wzajemnej pomocy, organizowaniu odczytów. Okrojone liczebnie lokalne społeczności żydowskie, ostrożnie, próbowały zbierać się wokół klubów TSKŻ. Państwowy Teatr Żydowski wysyłał do nich zespoły aktorskie. W 1972 roku na styczniowym posiedzeniu

Prezydium Zarządu Głównego TSKŻ dokonano oceny działalności. W złożonych warunkach wewnątrz organizacyjnych wśród przewidzianych szeregów członków Towarzystwa zaproponowano realizację klubowych form pracy: prelekcji, wieczorów autorskich, spotkań z działaczami instytucji żydowskich ŻIH, Państwowego Teatru Żydowskiego, redaktorów gazet żydowskich. Zalecano także reaktywowanie w oddziałach bibliotek i kół czytelniczych.

Wydarzenia polityczne w latach osiemdziesiątych wpłynęły na zmianę stanowiska władz państwowych do żydowskiej mniejszości narodowej. W grudniu 1981 roku wyrażono zgodę na reaktywowanie działalności Jonit w Polsce. TSKŻ i ZRWM powołały wspólną Komisję Koordynacyjną d/s Opieki Społecznej. Komisja otoczyła opieką osoby chore, niepełnosprawne, starsze i znajdujące się w złej sytuacji materialnej.

Wstąpienie na tron papieski Polaka, który był świadkiem tragedii Zagłady Żydów podczas II wojny światowej, spowodowało

► **Warszawa.** Zebranie działaczy TSKŻ z udziałem (od lewej): Mikołaja Rozena, Olega Grynshajna, osoby nierozpoznanej, Aleksandra Sapira, Henryka Robaka, Edwarda Rajbera; około 1977 r. Fot. Gustaw Russ / Arch. ZG TSKŻ

zwrot w stosunkach pomiędzy Kościołem katolickim a wyznawcami judaizmu. Jan Paweł II potępił antysemityzm, który określił jako *nie do pogodzenia z chrześcijaństwem*. Wizyta w Wielkiej Synagodze w Rzymie (13 kwietnia 1986 roku), pielgrzymka do Ziemi Świętej (20-26 marca 2000 roku) ugruntowały wzajemne

relacje pomiędzy dwoma religiami. Autorytet Jana Pawła II wpłynął na zmianę stosunku społeczeństwa polskiego do „starszych braci w wierze”. Wśród Polaków – szczególnie młodszego pokolenia – antysemityzm stopniowo ustępował miejsca wzrostowi zainteresowania religią, kulturą, i tradycją żydowską. W klubach TSKŻ coraz częściej pojawiali się młodzi ludzie poszukujący informacji o swoich żydowskich korze-

► **Kraków.** Filozof Dora Kacnelson (z prawej) na spotkaniu w klubie TSKŻ, około 1995 r. Fot. K. Chrzanowski / Arch. ZG TSKŻ

niach, historii Żydów w Polsce itp. Szesnaście lat od ostatniego zlotu młodzieży żydowskiej, 12 czerwca 1986 roku, odbyło się w Śródborowie ogólnokrajowe zebranie młodzieży – Zlot Młodzieży Żydowskiej. Dwa lata później w sekcjach działających przy oddziałach TSKŻ działało 225 osób. Wznowiły działalność sekcje dziecięce.

W państwie demokratycznym wraz z przemianami ustrojowymi, zmianie uległ stosunek do żydowskiej mniejszości narodowej i państwa Izrael. W odmiennych – po 1989 roku – warunkach ustrojowych pokolenia żydowskiej mniejszości narodowej wraz ze swoimi dziećmi i z ich wnukami dzielą dzisiaj trudy dnia codziennego, budują podstawy pod lepsze jutro, tworzą plany na przyszłość. Wsparciem dla nich jest także Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Żydów w Polsce, które w okresie transformacji ustrojowej dokonało zmian zarówno form, jak i treści działalności programowej. Pytania – kim jestem i gdzie jest moje miejsce na świecie? – nie wymagają już może tak dramatycznych wyborów jak w ubiegłym półwieczu. Nadal dramatyczne pozostaje jednak pytanie – co dalej?

KALEJDOSKOP NIEDAWNYCH WYDARZEŃ CZYLI PORTRET ORGANIZACJI

Jubileusz 60-lecia Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce, skłania do podkreślenia faktu, że jedna trzecia dziejów organizacji przypada na okres po zmianie ustroju w Polsce. Czas ten postawił przed organizacją zupełnie nowe wyzwania, w zmienionej rzeczywistości. Pojawiła się także potrzeba przyjrzenia się własnej przeszłości i zrozumienia jej znaczenia dla funkcjonowania społeczności żydowskiej w Polsce.

Okoliczności te dały z kolei impuls do opracowania dwóch wydawnictw pokazujących znaczenie TSKŻ. W sierpniu ukazał się album *Topografia pamięci. 60 lat działalności szczecińskiego oddziału Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów* przygotowany przez Różę Król z TSKŻ w Szczecinie oraz prof. Janusza Mieczkowskiego z Uniwersytetu Szczecińskiego. Zarząd Główny z kolei przygotował niniejszą publikację albumową, ukazującą TSKŻ w szerszym kontekście. Natomiast redakcja *Słowa Żydowskiego* wydała w marcu, lipcu i wrześniu br. specjalne numery tematyczne podejmujące tematykę organizacji i jej znaczenia. Warto także przypomnieć, że dzięki dotacji na porządkowanie archiwaliów TSKŻ otrzymało w 2007 r. oddzielną dotację z MSWiA. Pozwoliło to częściowo zinwentaryzować materiały, które są konsekwentnie publikowane w wydawnictwach ZG TSKŻ.

Zajmowanie się historią nie powinno przesłonić spraw współczesnych i dzisiejszego działania TSKŻ. W wielu ośrodkach, gdzie posiada swoje oddziały mają miejsce interesujące wydarzenia kulturalne z udziałem społeczności żydowskiej i jej sympatyków, rozwija się współpraca z władzami samorządowymi. Wielu członków i działaczy TSKŻ napisało artykuły o dziejach organizacji, przygotowało wykłady oraz wystawy tematyczne (m.in. we Wrocławiu, Lublinie, Szczecinie i Częstochowie). Dzisiejsza społeczność Żydów w Polsce nie jest zbyt liczna i TSKŻ nadal spełnia ważną rolę w procesie jej integrowania, szczególnie w miastach, gdzie oddział stowarzyszenia jest jedyną organizacją żydowską. Z tego względu warto przyrzeć się, jak wygląda teraźniejszość w TSKŻ, co przedstawiają reproduktowane na kolejnych stronach fotografie. Jest to fragment codziennej aktywności organizacji i jej działaczy, a szerzej omawia ją co miesiąc rubryka „Ulica Żydowska” w *Słowie Żydowskim*. Prezentowany wybór zdjęć stanowi obraz dzisiejszych spraw i kierunków działania, ważnych dla TSKŻ – przede wszystkim ludzi tworzących organizację.

- **Szczecin.** Wystawa poświęcona twórczości Eliasza Rajzmana, na zdjęciu organizatorki – Róża Król z TSKŻ i Cecylia Judek z Książnicy Pomorskiej (z prawej); około 2000 r. Fot. Arch. TSKŻ w Szczecinie

■ **Łódź.** Lekarka Mirosława Scherer-Abramczyk z córką Irminą w klubie TSKŻ, około 2000 r. Fot. P. Piluk / *Słowo Żydowskie*

■ **Wrocław.** Raja Połoniczka, działaczka oddziału TSKŻ. Do 1975 r. prowadziła klub TSKŻ w Ziębicach. Fot. P. Piluk / *Słowo Żydowskie*

■ **Częstochowa.** Zarząd oddziału TSKŻ, od lewej siedzą: Anna Goldman, Jerzy Ślęzak i Halina Wasilewicz; 2002 r. Fot. P. Piluk / *Słowo Żydowskie*

■ **Legnica.** Anna Lazarek i bracia Gajchmanowie w klubie TSKŻ, 2002 r. Fot. P. Piluk / *Słowo Żydowskie*

■ **Łódź.** Leon Kelcz – reżyser, wieloletni działacz TSKŻ i współpracownik *Folks-Sztyme* oraz *Słowa Żydowskiego*; około 2003 r. Fot. P. Piluk / *Słowo Żydowskie*

■ **Łódź.** Lilianna Mitelman, przewodnicząca zarządu oddziału TSKŻ w latach 80. i 90. ub. w., nauczycielka na kursach jidysz organizowanych przez TSKŻ. Fot. P. Piluk / *Słowo Żydowskie*

■ **Gliwice.** Akademia z okazji rocznicy Powstania w Warszawskim Getcie z udziałem aktorów Teatru Żydowskiego w Warszawie, m.in. Aliny Świdowskiej i Juliusza Bergera oraz akompaniamentem Janusza Tylmana, 1994 r. Fot. Arch. TSKŻ w Gliwicach

■ **Dzierżoniów.** Dora Tennenbaum (z prawej), wieloletnia działaczka TSKŻ; około 2007 r. Fot. Marek Huf / Arch. ZG TSKŻ

► **Kraków.** Henryk Halkowski, wieloletni działacz TSKŻ, filozof, historyk, dziennikarz, publicysta i tłumacz, autor książek m.in. o dziejach i legendach żydowskiego Kazimierza, a także popularyzator języka jidysz; około 1995 r. Zmarł w 2009 r. Fot. Karol Chrzanowski / Arch. ZG TSKŻ

► **Toruń.** Henryk Albert z ZG TSKŻ (Warszawa) i Adam Brzuszkiewicz, dawny działacz nieistniejącego już oddziału TSKŻ we Włocławku, na uroczystości otwarcia Wyższej szkoły Filologii Hebrajskiej; 2010 r. Fot. E. Odoner / *Słowo Żydowskie*

► **Warszawa.** Wiktor Kornblit, pochodzący z Łodzi emigrant marca '68 w czasie wywiadu dla radia na uroczystości rocznicowej na Dworcu Gdańskim, 2010 r. Po pobycie na emigracji w Szwecji znów mieszka w Polsce. Fot. P. Piluk / *Słowo Żydowskie*

► **Warszawa.** Marian Feldman, autor książki *Z Warszawy przez Łuck, Syberię znów do Warszawy* wydanej w 2009 r. W latach 90. ub. w. był wiceprzewodniczącym ZG TSKŻ. Urodził się w 1922 r. w Warszawie. Z wykształcenia inżynier i handlowiec, zawodowo zajmował się też technologią opakowań, pisał fachowe rozprawy z tej dziedziny; jest redaktorem miesięcznika *Opakowanie*. Był również tłumaczem i pilotem wycieczek turystycznych. Fot. P. Piluk / *Słowo Żydowskie*

Rozmowy działaczy TSKŻ o stowarzyszeniu przed kilku laty

W maju 2007 roku w Ośrodku Szkoleniowo-Wypoczynkowym TSKŻ „Śródborowianka” w Otwocku, odbyło się seminarium **Rola TSKŻ w budowaniu powojennego życia żydowskiego w Polsce**. Zostało podzielone na dwie części – sesję naukową „Powojenna społeczność żydowska w Polsce” i dyskusję „Działacze TSKŻ o swoim stowarzyszeniu”. Seminarium otworzył wówczas **Artur Hofman**, przewodniczący Zarządu Głównego TSKŻ i **dr Eleonora Bergman**, dyrektorka Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie. W pierwszej części zostały przedstawione referaty, wygłoszone przez **dr Joannę Lisek** z Uniwersytetu Wrocławskiego *Jidysze Jiszew in Niderszlezje – Osiedle żydowskie na Dolnym Śląsku*, **dra Grzegorza Berendta** z Uniwersytetu Gdańskiego *Osiągnięcia i porażki aktywu TSKŻ w latach 1950-56* i **Joanny Wiszniewicz** z ŻIH TSKŻ *a emigracja '68 z ŻIH*. Sesję prowadziła **dr Helena Datner** z ŻIH.

■ **Otwock.** Uczestniczka seminarium „Rola TSKŻ w budowaniu powojennego życia żydowskiego w Polsce”, Beata Micor z oddziału TSKŻ w Bielsku-Białej. Fot. P. Piluk / *Słowo Żydowskie*

■ **Otwock.** Sesja naukowa „Powojenna społeczność żydowska w Polsce”. Od lewej: dr Eleonora Bergman, Artur Hofman, dr Grzegorz Berendt i dr Joanna Wiszniewicz. Fot. P. Piluk / *Słowo Żydowskie*

W drugiej części, po wystąpieniach naukowców, wypowiadali się wieloletni działacze TSKŻ. Tę część poprzedziła prezentacja multimedialna *Fotografie i dokumenty – 57 lat działalności TSKŻ*, stanowiąca wprowadzenie do dyskusji. Wzięli w niej udział **Luba Matraszek** (Lublin), **Henryk Albert** (Warszawa), **Róża Król** (Szczecin), **Henryk Robak** (Wrocław), **Leon Kelcz** (Łódź), **Halina Wasilewicz** (Częstochowa), **Jakub Szadaj** (Gdańsk) oraz **Ignacy Einhorn** (Kłodzko). Działacze często różnili się w ocenie działalności TSKŻ, jednak byli zgodni w opinii, że przyczyniło się do zachowania tożsamości polskich Żydów. Seminarium stanowiło początek działań zmierzających do poznania i opracowania własnej historii w kontekście polskiego otoczenia oraz próbę określenia kierunków przyszłej działalności.

► **Łódź.** *Purimszpil* w klubie TSKŻ w wykonaniu Henryka Rajfera (z lewej) i Marka Węglarskiego – aktorów Teatru Żydowskiego w Warszawie, 2003 r. Fot. P. Piluk / *Słowo Żydowskie*

► **Warszawa.** Jubileusz 55-lecia pracy naukowej prof. Michała Friedmana (z lewej) w Teatrze Żydowskim z udziałem Gołdy Tencer z Fundacji Shalom i Szymona Szurmieja długoletniego przewodniczącego ZG TSKŻ. Uroczystość odbyła się w 2003 r. Michał Friedman był tłumaczem literatury jidysz na polski, współpracował z *Fołks-Sztyme* i *Słowem Żydowskim*. Prowadził również kursy języka jidysz, których absolwenci w następnych latach zajęli się badaniami kultury i historii Żydów z wykorzystaniem tego języka jako narzędzia pomocniczego. Dzięki temu w Polsce powstała jidyszystyka. Fot. P. Piluk / *Słowo Żydowskie*

► **Szczecin.** Marcin Winterfeld jest członkiem zarządu oddziału TSKŻ oraz absolwentem żydowskiej szkoły im. I. L. Pereca. Fot. P. Piluk / *Słowo Żydowskie*

► **Bielsko-Biała.** Działacze oddziału TSKŻ. Zdjęcie autorstwa Doroty Wiewióry nagrodzone w konkursie fotograficznym zorganizowanym przez stowarzyszenie w 2007 r. Fot. D. Wiewióra / Arch. ZG TSKŻ

► **Szczecin.** Georgyi Polyak jest muzykiem, pochodzi z Kijowa i od 1991 r. mieszka w Polsce. Jest w zarządzie oddziału TSKŻ. Fot. P. Piluk / *Słowo Żydowskie*

► **Warszawa.** Daniel Przemysław, długoletni działacz i członek ZG TSKŻ, dzięki któremu wielu Żydów otrzymało odznaczenia państwowe za swoją walkę w różnych formacjach wojskowych podczas II wojny światowej; 2007 r. Fot. P. Piluk / *Słowo Żydowskie*

► **Warszawa.** Hanna Mistowska Rajber, długoletnia działaczka TSKŻ, prowadziła m.in. klub oddziału warszawskiego, jest w Zarządzie Głównym. Przy opracowywaniu fotografii archiwalnych do niniejszego wydawnictwa zajmowała się opisywaniem nierozpoznanych zdjęć, dzięki temu publikacja zawiera szereg znaczących dla historii TSKŻ informacji. Fot. E. Prończuk / Arch. ZG TSKŻ

■ **Otwock.** Uczestnicy pikniku z okazji Dnia Niepodległości Izraela zorganizowanego w „Śródborowiance” przez ZG TSKŻ, reprezentujący większość organizacji żydowskich w kraju, 2010 r. Fot. P. Piluk / *Słowo Żydowskie*

■ **Otwock.** Piknik z okazji Dnia Niepodległości Izraela zorganizowany w „Śródborowiance” przez ZG TSKŻ, od lewej stoją: Mirosława Zięba-Szuraj (TSKŻ w Lublinie), Bożena Płuciennicka (TSKŻ w Częstochowie) i Luba Matraszek (TSKŻ w Lublinie); 2010 r. Fot. E. Prończuk / Arch. ZG TSKŻ

■ **Warszawa.** Elżbieta Fajerman – przewodnicząca zarządu oddziału TSKŻ w Katowicach (z lewej) podczas zabawy purimowej zorganizowanej przez ZG TSKŻ, 2009 r. Fot. P. Piluk / *Słowo Żydowskie*

■ **Warszawa.** Delegacja ZG TSKŻ na Dworcu Gdańskim podczas uroczystości poświęconej emigracji marca '68, od lewej: Roman Antonowicz, Ewa Prończuk, Edward Odoner (emigrant '68, wrócił do Polski z USA); 2009 r. Fot. Arch. ZG TSKŻ

► **Otwock.** Działacze TSKŻ na zabawie z okazji Chanuki w „Śródborowiance”, od lewej: Edward Odoner (Warszawa), Dorota Wiewióra i Henryk Połaniecki (Bielsko-Biała), Aleksander Moldauer (Katowice) i Michał Mostowicz (Wrocław); 2007 r. Fot. E. Prończuk / Arch. ZG TSKŻ

► **Warszawa.** Spotkanie urodzinowe Eugenii Berger (na zdjęciu z Szymonem Szurmiejem), która przez wiele lat prowadziła dział jidysz w Słowie Żydowskim. Fot. E. Odoner / Słowo Żydowskie

► **Wrocław.** Henryk Robak, wieloletni działacz TSKŻ i popularyzator języka jidysz. Na zdjęciu w klubie w 2007 r. Fot. P. Piluk / *Słowo Żydowskie*

► **Legnica.** Mojżesz Szejser, ostatni szewc – Żyd w mieście, swój zakład prowadził jeszcze kilka lat temu. Jest długoletnim działaczem oddziału TSKŻ i miłośnikiem języka jidysz. Na zdjęciu – podczas pracy, 2002 r. Fot. P. Piluk / *Słowo Żydowskie*

► **Warszawa.** Izabela Cieślak, do niedawna w ZG TSKŻ i lekarka Renata Rubinsztajn, która pracuje m.in. w przychodni „Szalom-Med” prowadzonej przez TSKŻ, 2009 r. Fot. P. Piluk / *Słowo Żydowskie*

► **Kielce.** Delegacja ZG TSKŻ na uroczystości 61. rocznicy pogromu kieleckiego, od lewej: Edward Odoner i Piotr Piluk; 2007 r. Fot. Arch. ZG TSKŻ

► **Warszawa.** Delegacja ZG TSKŻ pod pomnikiem Bohaterów Warszawskiego Getta na Muranowie podczas uroczystości w rocznicę wybuchu powstania, od lewej: Edward Odoner, Hanna Rajber, Artur Hofman, Roman Antonowicz, Ewa Prończuk i Henryk Albert; 2009 r. Fot. Henryk Szer / Arch. ZG TSKŻ

► **Gdańsk.** Jakub Szadaj, przewodniczący zarządu oddziału TSKŻ oraz członek prezydium ZG TSKŻ. Fot. P. Piluk / *Słowo Żydowskie*

► **Jerozolima.** Delegacja ZG TSKŻ podczas pobytu w Izraelu na zaproszenie Światowego Kongresu Żydów Rosyjskojęzycznych, od lewej: Ignacy Einhorn, Ewa Prończuk, Henryk Albert i Lena Szurmiej; 2008 r. Fot. E. Odoner / *Słowo Żydowskie*

TABELA NR 1

Liczba członków TSKŻ w Polsce i oddziały terenowe

rok	wykaz miejscowości z siedzibą oddziału	liczba oddziałów	Ogólna liczba członków w kraju
1950 Krajowa Konferencja Połączeniowa 29. X. 1950	Białystok, Bielawa, Bielsko, Częstochowa, Dzierżoniów, Gliwice, Kamienna Góra, Katowice, Kłodzko, Kraków, Legnica, Lublin, Łódź, Pieszyce, Przemyśl, Sosnowiec, Szczecin, Tarnów, Wałbrzych, Wrocław, Włocławek, Żary	24	n/a
1953 II Zjazd TSKŻ 21-22. III. 1953	Białystok, Bielawa, Bielsko, Częstochowa, Dzierżoniów, Gliwice, Kamienna Góra, Katowice, Kłodzko, Kraków, Legnica, Lublin, Łódź, Pieszyce, Przemyśl, Sosnowiec, Szczecin, Tarnów, Wałbrzych, Wrocław, Włocławek, Żary	24	8640
1956 III Krajowy Zjazd TSKŻ 15-16. IV. 1956	Bielawa, Bielsko, Bydgoszcz, Bytom, Częstochowa, Dzierżoniów, Gliwice, Kamienna Góra, Stalinogród/Katowice, Kłodzko, Kraków, Legnica, Lublin, Łódź, Tarnów, Pieszyce, Płock, Przemyśl, Sosnowiec, Szczecin, Strzegom, Świebodzice, Świdnica, Wałbrzych, Warszawa, Włocławek, Wrocław, Ząbkowice, Ziębice, Żary	30	11640
1960	Białystok, Bielsko, Bielawa, Bydgoszcz, Bytom, Częstochowa, Dzierżoniów, Gdańsk, Gliwice, Katowice, Kraków, Kłodzko, Legnica, Lublin, Łódź, Przemyśl, Szczecin, Sosnowiec, Świdnica, Wrocław, Włocławek, Wałbrzych, Warszawa, Zgorzelec, Żary, Ziębice, Ząbkowice,	27	5442
1961 IV Zjazd TSKŻ	brak protokołów w archiwum	n/a	n/a

1966 V Zjazd TSKŻ 5-6.III. 1966r.	Białystok, Bielawa, Bielsko-Biała, Bytom, Częstochowa, Dzierżoniów, Gdańsk, Gliwice, Katowice, Kraków, Kłodzko, Lublin, Legnica, Łódź, Przemyśl, Sosnowiec, Szczecin, Świdnica, Włocławek, Wałbrzych, Warszawa, Wrocław, Żary, Ząbkowice, Ziębice,	25	7345
w latach 1966-1970 znaczące zmniejszenie liczby członków	na podstawie sprawozdania z rocznej działalności TSKŻ za lata 1969 i 1970	18 17	2300 1700
1972 VI Zjazd TSKŻ 30. IX. 1972	Bielsko, Częstochowa, Dzierżoniów, Gliwice, Katowice, Kłodzko, Kraków, Legnica, Lublin, Łódź, Świdnica, Szczecin, Wałbrzych, Warszawa, Włocławek, Wrocław, Ziębice, Żary	18	1700
1977 VII Zjazd TSKŻ 8.X. 1977r.	Bielsko, Częstochowa, Dzierżoniów, Gliwice, Katowice, Kraków, Legnica, Lublin, Łódź, Szczecin, Świdnica, Wałbrzych, Warszawa, Włocławek, Wrocław, Żary	16	1700
1985 VIII Zjazd TSKŻ 26. III. 1985	Bielsko Biała, Częstochowa, Dzierżoniów, Gliwice, Katowice, Kraków, Legnica, Lublin, Łódź, Szczecin, Wałbrzych, Warszawa, Włocławek, Wrocław, Żary	15	1987
1991 IX Zjazd TSKŻ	Bielsko, Częstochowa, Dzierżoniów, Gliwice, Katowice, Kraków, Legnica, Lublin, Łódź, Szczecin, Wałbrzych, Włocławek, Wrocław, Warszawa, Żary	15	1936

Źródło: Archiwum ZG TSKŻ (Warszawa); opracowanie M. Borkowska i J. Mizgalski.

TABELA NR 2

Przykłady działalności kulturalnej, oświatowej i socjalnej TSKŻ w latach 1956-1990

rok	forma działalności	oddział TSKŻ	uwagi
1956	Wzrosła w stosunku do poprzedniego Zjazdu liczba członków zespołów amatorskich z 300 do przeszło 1000, liczba chórów z 10 do 15, kół dramatycznych z 8 do 15, zespołów tanecznych z 5 do 11, orkiestr z 3 do 5. Zwiększyła się liczba organizowanych imprez, referatów, wieczorów literackich, akademii, odbywało się ich do 2000 rocznie z udziałem około 200.000 osób. TSKŻ posiadało wówczas 24 biblioteki z księgozbiorem 52467 książek i 5768 czytelników. Tworzono zespoły czytelników: Legnica, Dzierżoniów, Łódź, Wałbrzych, Szczecin i inne. Powstały nowe koła dramatyczne: we Wrocławiu, Krakowie, Ziębicach, w Warszawie chór, dwa chóry młodzieżowe w Dzierżoniowie i Wałbrzychu, chór dziecięcy w Tarnowie i dwa młodzieżowe koła dramatyczne w Bytomiu i Częstochowie. Organizowano kursy dla zespołów amatorskich, dwudniowe seminaria dla kierowników klubów, seminaria dla bibliotekarzy. Częścią składową Towarzystwa było wydawnictwo „Jidysz Buch”, skupiona była wokół niego grupa pisarzy żydowskich. Wydawnictwo rozpoczęło działalność w 1947 roku wydaniem czterech książek o ogólnym nakładzie 6000 egz. W ciągu 10 lat wydało ono 165 książek o nakładzie 817.500 egzemplarzy. Co roku wówczas wydawało 26-30 książek o nakładzie 137500 egz. i rozprowadzeniu 5000 egz. W wszystkich oddziałach TSKŻ „komisje bytowe” starały się udzielać pomocy wszystkim członkom Towarzystwa, a i także Żydom nie zrzeszonym. Formami działalności była wzajemna samopomoc jak i ścisła współpraca z Jonitem oraz ORT-em. Silne wsparcie w rozwiązywaniu problemów socjalnych, bytowych a także i ochrony zdrowia udzielały żydowskie spółdzielnie		Z referatu na III Zwyczajny Zjazd TSKŻ.

1957	W klubie żydowskim wystąpili aktorzy teatru żydowskiego: Buzgan i Szyler.	Łódź	Przy wypełnionej widowni zaprezentowali twórczość Szolema Alejchema.
	W klubie żydowskim organizowano imprezy sobotnie.	Żary	Bardzo popularne wśród ludności żydowskiej w Żarach. Między innymi w październiku 1957 r. występował satyryk Rajtenberg.
	W klubie żydowskim odbyła się żałobna uroczystość w związku z 14. rocznicą zagłady getta wileńskiego.	Wałbrzych	Tragiczne wydarzenia wspominał były partyzant, inż. Kowalski. Orkiestra wykonała hymn partyzantów żydowskich <i>Sog niszt kejn moł</i> .
	Oddział TSKŻ uruchomił kurs języka żydowskiego i kurs języka polskiego dla dorosłych. Uruchomiono także bibliotekę.	Żary	
	TSKŻ uruchomił codzienne lekcje języka polskiego dla repatriantów. Zorganizowano także kurs języka polskiego dla dorosłych i kursy języka hebrajskiego.	Gliwice	Repatrianci Żydzi z ZSRR odezwani byli od kultury polskiej co sprawiało szczególnie dzieciom trudności w adaptacji i nauce w szkole.
	W klubie żydowskim wystąpili pianista Włodzimierz Załkind, L. Toper oraz Ruben Oguza. Po kilkumiesięcznej przerwie ożywiły także swoją aktywność amatorskie kółka artystyczne. Kółko dramatyczne przygotowuje program poświęcony rocznicy likwidacji getta wileńskiego. Organizowane są kursy języka polskiego dla dzieci Żydów repatriantów.	Dzierżonów	
	W pierwszą rocznicę śmierci znanego poety żydowskiego Mosze Brodersona przy jego grobie zebrali się pisarze, aktorzy, dziennikarze oraz żydowscy działacze społeczni.	Warszawa	

W klubie żydowskim odbyło się spotkanie z przedstawicielem Zarządu Głównego TSKŻ Goldfingerem – omawiano problemy bytowe Żydów w Polsce.	Łódź	Poruszono problemy: zatrudnienia Żydów a szczególnie repatriantów, nauczania zawodu, organizowania pracy chałupniczej, szczególnie dla kobiet, pomocy materialnej żydowskich organizacji z zagranicy dla ludności żydowskiej w Polsce. Włączenie się TSKŻ do Światowego Kongresu Żydowskiego.
Klub żydowski – odbyło się zebranie poświęcone działalności kulturalnej młodzieży.	Legnica	W Legnicy była wówczas liczna grupa żydowskiej młodzieży.
W programie klubu żydowskiego realizowano: gawędy, zebrania repatriantów, uwzględniono także: wieczór pamięci o pisarzu Szolemie Aszu, spotkania z pisarzami polskimi oraz żydowskimi, wieczór poświęcony zjazdowi komunistycznej partii Izraela i inne. Przystąpiono do zorganizowania chóru, koła dramatycznego oraz kursów języka żydowskiego i polskiego.	Łódź	Repatrianci z ZSRR czynnie włączają się do pracy w TSKŻ.
TSKŻ w Łodzi czynnie włącza się w przygotowania do uruchomienia Państwowej Szkoły Żydowskiej im Pereca (planowane otwarcie od nowego roku szkolnego 1957/58).	Łódź	
Dnia 2 lipca odbyła się w Warszawie narada nauczycieli szkół żydowskich w Polsce. Wzięli w niej udział nauczyciele – repatrianci, którzy powrócili ze Związku Radzieckiego.	Warszawa	
W czternastą rocznicę likwidacji „małego getta” w Częstochowie odsłonięty został pomnik ku czci pomordowanych i złożonych w masowym grobie Żydów.	Częstochowa	W uroczystościach wzięła udział cała społeczność żydowska.

1958	W styczniu podczas narady sekretarzy oddziałów TSKŻ przedstawiciele Zarządu Głównego zakomunikowali o wznowieniu wydawania małej <i>Fołks-Sztyme</i>. Podkreślono także potrzebę kultywowania tradycji żydowskich i tym samym zwrócenia większej uwagi na przygotowanie uroczystości purimowych i innych żydowskich świąt. W przygotowaniach do akcji kolonijnej zalecono zwrócić szczególną uwagę na programy kulturalne i wychowawcze realizowane podczas letniego wypoczynku dzieci i młodzieży. Stwierdzono że są realne możliwości otwarcia nowych szkół żydowskich w Świdnicy i Żarach Poinformowano o uchwaleniu przez Prezydium TSKŻ dotacji do kursów języka żydowskiego i polskiego. Natomiast nie wyrażono zgody na dotowanie kursów nauczania innych języków. ZG TSKŻ przekazał dotację w wysokości 19 mln zł z funduszu interwencyjnego na „rozruch spółdzielni”. Celem głównym powstawania spółdzielni, była pomoc w tworzeniu miejsc pracy dla bezrobotnych Żydów a szczególnie miejsc pracy dla kobiet. W Polsce działało wówczas 15 Komisji Pomocy Społecznej. Między innymi Komisja Pomocy Społecznej w Łodzi przekazała miesięczną dotację na dożywianie oraz udzieliła pomocy indywidualnej dla starców w jedy-nym żydowskim domu starców w Łodzi. Przewodniczący ZG TSKŻ G. Smolar stwierdził, że należy „starać się by możliwie naj-szybciej przystąpiono do budowy domu starców gdzieś w okolicy Warszawy”.	Warszawa	
	W marcu w sali klubu TSKŻ odbył się wieczór autorski Jerzego Ficowskiego i Izraela Emiota. Poeta żydowski M. Szklar podkreślił znaczenie tego wieczoru dla braterstwa twórców polskich i żydowskich żyjących i tworzących na tej samej polskiej ziemi i wzajemnego wzbogacania kultury polskiej i żydowskiej.	Warszawa	Licznie zgromadzonym słuchaczom dwaj poeci, żydowski czytał wiersze polskiego poety J. Ficowskiego po żydowsku a wiersze I. Emiota czytał po polsku poeta J. Ficowski.

W marcu na posiedzeniu Biura Wykonawczego TSKŻ G. Smolar stwierdził: upamiętnienie w szkołach 10. rocznicy powstania państwa Izrael nie można pozostawić na żywioł. Należy porozumieć się w tej kwestii z Ministerstwem Oświaty by opracowano pogadankę na ten temat.	Warszawa	W związku z 10-leciem państwa Izrael w oddziałach TSKŻ ogłoszono referaty do których tezy opracował Zarząd Główny TSKŻ.
18 maja odbył się poranek literacki E. Kaganowskiego, fragmenty prozy czytali autor i artyści Państwowego Teatru Żydowskiego.	Warszawa	W poranku uczestniczyła licznie zgromadzona publiczność.
W czerwcu utworzono w Wrocławiu Żydowski Chór Ludowy. Na pierwsze spotkanie przybyły 42 osoby. Dyrygentem został J. Żelazny. Powołano grupy śpiewacze, kwartety męski i żeński.	Wrocław	
W czerwcu w warszawskiej sali Teatru Rozmaitości odbył się koncert amatorskich zespołów artystycznych mniejszości narodowych, mieszkających w Polsce. Między innymi żydowski program rozpoczął zespół dziecięcy ze Szczecina z inscenizacją bajki M. Konopnickiej <i>Na jagody</i> , chór mieszany, który wykonał kilka ludowych pieśni żydowskich oraz sextet śpiewaczy, męskie trio z Legnicy, które wykonało pieśni chasydzkie.	Warszawa	
We wrześniu przebywał w Polsce znany poeta Pejsach Binecki. Spotkał się z przedstawicielami ZG TSKŻ.	Białystok	Brał on udział w uroczystościach z okazji 15. rocznicy powstania w getcie białostockim.
Zarząd TSKŻ w Łodzi zorganizował spotkanie zespołu aktorskiego Teatru Powszechnego w Łodzi z widzami żydowskimi. Teatr wystawiał wówczas sztukę <i>Pamiętnik Anny Frank</i> .	Łódź	

	Plenum ZG TSKŻ 16. XI. 1958 roku. Stwierdzono: zwiększyła się liczba prenumeratorów <i>Fołks-Sztyme</i> o 30 proc. zaczęto prenumerować <i>Jidysze Szriftn</i>, wznowiono działalność amatorskich kółek dramatycznych (wówczas działało sześć kółek dramatycznych), jeden teatr lalek, grupa recytatorska, dramatyczne kółko dziecięce, sześć chórów, dwa chóry młodzieżowe, kilka dziecięcych grup teatralnych. Przeprowadzono miesięczny kurs dla żydowskich działaczy kulturalnych, nawiązano szerszy kontakt z skupiskami żydowskimi na świecie, zwiększono sprzedaż i wymianę wydawnictw z zagranicy. W ostatnim kwartale 1958 roku odbyło się 310 imprez masowych z udziałem około 29 tys widzów. Postanowiono godnie uczcić 100. rocznicę urodzin Szołema Alejchema. Rocznicę tą traktowano jako święto kultury żydowskiej. Zaproponowano stworzenie sieci kół czytelników imieniem Szałom Alejchema. Zaproponowano uwzględnienie w pracy amatorskich kół artystycznych popularyzacje utworów tego pisarza.	Warszawa	Referat sprawozdawczy wygłoszony przez ob. Sfarda na Plenum ZG TSKŻ w dniu 16. XI. 1958 roku.
1959	Książka żydowska na majowym kiermaszu w Warszawie. W alejach Ujazdowskich przy stoisku nr 51 wydawnictwa „Jidysz Buch” podpisywała książki ojca córka pisarza żydowskiego Szołem Alejchema.	Warszawa	Literatura o martyrologii Żydów poszukiwana była zarówno przez Żydów jak i Polaków.
1960	W sali teatru żydowskiego odbyło się spotkanie córki Szołem Alejchema, Mery Goldberg oraz jej męża dziennikarza C. Goldberga ze społecznością żydowską. Spotkanie otworzył zastępca przewodniczącego ZG TSKŻ – S. Hurowicz.	Warszawa	
1961	Obchody Dni Oświaty Książki i Prasy, Akcja książki i prasy (zebrania czytelników, konferencje w poszczególnych oddziałach).	Wrocław, Łódź, Wałbrzych, Legnica, Świdnica, Szczecin	

ZG TSKŻ przeprowadził w dniach 15. I.-15. II. „miesiąc żydowskiej sztuki amatorskiej”. Przy ZG TSKŻ utworzono kwartet śpiewaczy. Do kwartetu wybrano najlepszych solistów z żydowskich chórów ludowych.	Warszawa	Celem „miesiąca żydowskiej sztuki amatorskiej” było: wzmocnienie i rozszerzenie istniejących oraz stworzenie nowych amatorskich kół artystycznych w myśl hasła: „przy każdym oddziale Towarzystwa amatorskie koła artystyczne.”
Przystąpiono do organizacji Centralnego Żydowskiego Zespołu Pieśni i Tańca z siedzibą we Wrocławiu.	Wrocław	
W pierwszych dniach stycznia w sali ZG TSKŻ przy ul. Nowogrodzkiej 5 otwarto wystawę obrazów żydowskiego artysty plastyka Adama Muszki.	Warszawa	
W styczniu w klubie TSKŻ założono sekcję szachową. W drugiej połowie stycznia rozegrano turniej szachowy.	Legnica	
W lutym w klubie TSKŻ zorganizowano wieczór poświęcony 100 rocznicy urodzin poety żydowskiego Szymona Pruga.	Kraków	
W lutym klubie TSKŻ odbył się wieczór folkloru żydowskiego. Słowo wstępne wygłosił poeta Eliaż Rajzman.	Szczecin	
W marcu w żydowskim klubie TSKŻ powstała orkiestra młodzieżowa.	Bytom	
W marcu obchodzono 15-lecie działalności koła dramatycznego w Legnicy. W tym okresie wystawiło ono 61 pozycji repertuarowych, 56 z nich wyreżyserował Jakub Lejba. W repertuarze były utwory Szołema Alejchema, I. L. Pereca, a także tematyka Holokaustu. Prezentowano również publiczności utwory satyryczne, jednoaktówki, skecze. Repertuar wykonywany był w języku żydowskim i polskim. Przy klubie działał również chór pod kierownictwem Rozy Gotliba.	Legnica	

	Przy szczecińskim oddziale TSKŻ powołano Uniwersytet Ludowy.	Szczecin	Prowadził zajęcia z historii, historii literatury żydowskiej itp.
1962	W styczniu we Wrocławiu w lokalu siedziby Zarządu TSKŻ przy ul Świdnickiej 28 uruchomiono koło inteligencji.	Wrocław	Na jednym z pierwszych spotkań słuchano pieśni żydowskich. Zakładano spotkania z pisarzami polskimi i żydowskimi, dyrektorem ŻIH i inne. W lokalu klubu znajdowała się prasa żydowska, polska, i gazety w innych językach.
	W marcu obchodził swoje trzyletnie urodziny wrocławski chór młodzieżowy. Siedzibą chóru była sala na trzecim piętrze budynku TSKŻ przy ul Świdnickiej. Kierownikiem i dyrygentem był Kagan. Skład chórzystów tworzyła żydowska młodzież studencka studiująca we Wrocławiu. Chór w swoim repertuarze posiadał 25 pieśni żydowskich, polskich i rosyjskich.	Wrocław	
	W kwietniu 1962 r. odbyła się w Warszawie narada kierowników i działaczy spółdzielni przy TSKŻ.	Warszawa	
	W kwietniu ZG TSKŻ wystosował apel o włączenie się członków Towarzystwa do zbiórki pieniężnej na budowę pomnika w Treblince.	Warszawa	Omawiano problemy działalności kulturalnej w spółdzielniach i skoordynowania jej z działalnością żydowskich klubów ludowych przy TSKŻ.
	TSKŻ w Wrocławiu prowadził chór dla dorosłych kierowany przez państwo Samarowych.	Wrocław	
	W kwietniu w sali Żydowskiego Domu Ludowego im. E. R. Kamińskiej wystąpił Państwowy Teatr Żydowski z spektaklem E. Orzeszkowej <i>Meir Ezofowicz</i> . Na widowni było 150 dzieci ze szkoły żydowskiej oraz 320 dzieci z innych szkół. Spektakl wystawiano trzykrotnie obejrzało go blisko półtora tysiąca młodzieży.	Wrocław	

W Legnicy obchodzono 15. rocznicę utworzenia szkoły żydowskiej, była ona wówczas jedną z większych z pośród sześciu szkół żydowskich w Polsce.	Legnica	
Harcerze przy łódzkiej szkole żydowskiej im. Pereca uczestniczyli w obozach w okolicach Zakopanego, Kołobrzegu, Gdańska, Dolnego Śląska i Rzeszowa.	Łódź	
W marcu odbyła się w Łodzi dwudniowa narada nauczycieli języka żydowskiego i historii Żydów.	Łódź	Narada była kolejnym cyklicznym spotkaniem metodycznym nauczycieli. Uczestniczyli w niej przedstawiciele ZG TSKŻ.
W marcu 1962 roku w warszawskim klubie dokonano reorganizacji pracy z młodzieżą.	Warszawa	Postanowiono zmienić „tancbudę” w klub. Zorganizowano wieczór z grupą młodych poetów polskich, w programie zakładano cykl wykładów z historii polski, historii Żydów (w tym historii Żydów w Polsce) oraz spotkania z aktorami i dziennikarzami. Jednym z pierwszych było spotkanie z aktorem Wojciechem Siemionem.
Pierwsze kluby dziecięco-młodzieżowe utworzono w 1962 roku w Bielawie, Częstochowie i Katowicach. Kolejne w 11 miastach. Od października 1962 roku kluby działały już przy 16 oddziałach TSKŻ.		Zrzeszały 1200 dzieci i młodzieży. Przy klubach działały między innymi sekcje: żywego słowa, rytmiczne, chóry, zespoły instrumentalne, koła plastyczne. Prowadzono nauczanie języka żydowskiego i historii Żydów.

מועדון תלמידי חכמים
 תלמידי חכמים
 ŻYDOWSKIE TOWARZYSTWO KULT. I SZTUKI
 Oddział w Strzegomiu

	Oddział TSKŻ w Krakowie zapoczątkował w roku szkolnym 1959/60 działalność wśród młodzieży szkolnej.	Kraków	Pierwszymi, były niedzielne spotkania z historią Żydów, próby kółka dramatycznego, lekcje śpiewu i muzyki żydowskiej. Później zajęcia odbywały się cztery dni w tygodniu. Wprowadzono naukę języka żydowskiego, udzielano pomocy pozaszkolnej, rozpoczęto naukę solfeżu, gry na gitarze. Działała także grupa dramatyczna, której program głównie opierał się na twórczości pisarzy i poetów żydowskich.
	Żydowski Dom Kultury – stanowił ośrodek życia kulturalnego i społecznego środowiska żydowskiego w Żarach Wiele uwagi poświęcano pracy z dziećmi efektem były sukcesy kilku zespołów dziecięcych występujących na terenie całego województwa zielonogórskiego.	Żary	Żydowski Dom Kultury posiadał: salę teatralną, pokój telewizyjny, czytelnię, bibliotekę, kino i kawiarenkę.
	Klub Żydowski w Sosnowcu prowadził działalność w ciągu całego tygodnia.	Sosnowiec	W poniedziałki odbywały się spotkania z aktorami z Państwowego Teatru z Zagłębia, uczono dzieci i młodzież recytacji i poprawnego czytania. w niedzielnych spotkaniach prowadzono kursy języka żydowskiego, dwa razy w miesiącu odbywały się wykłady z historii Żydów. Raz w tygodniu prowadzono zajęcia z rytmiki i tańca dla dzieci w wieku przedszkolnym.
	W październiku obradowało Plenum ZG TSKŻ – zwrócono uwagę na pracę klubów dziecięco – młodzieżowych działających przy 16 oddziałach skupiających ok. 1200 młodych ludzi.	Warszawa	Plenum postanowiło zwołać krajową naradę działaczy młodzieżowych.
	W październiku redaktorzy <i>Naszego Głosu</i> odwiedzali szkoły im. Szolem Alejchema we Wrocławiu i im. Janusza Korczaka w Legnicy.	Wrocław, Legnica	W gazecie ukazały się reportaże o działalności tych szkół.

	W październiku odbyło się Plenum ZG TSKŻ poświęcone wyłącznie sprawom młodzieżowym.	Warszawa	Poruszano problemy: szkół żydowskich, klubów dziecięco młodzieżowych, koloni letnich. W 1963 przebywało na koloniach 3100 dzieci i młodzieży, działały 22 kluby dziecięco-młodzieżowe, ponad 100 różnego rodzaju zespołów i kół zainteresowań w których uczestniczyło 1600 dzieci i młodzieży.
	W listopadzie TSKŻ i ORT nakreśliły kierunki pracy edukacyjnej na najbliższe lata: – wyuczanie zawodów i przekwalifikowywanie – doskonalenie zawodowe, – przygotowywanie do egzaminów kwalifikacyjnych, mistrzowskich i czeladniczych, – przyuczanie do pracy chałupniczej.	Warszawa	Między innymi kurs nauczania zawodu prowadzony był w Łodzi (30 słuchaczy). Od 1. IX. pracowała szkoła zawodowa w Wrocławiu, prowadziła internat dla młodzieży z całego województwa.
	W listopadzie <i>Nasz Głos</i> zaproponował klubom dziecięco-młodzieżowym rozszerzenie pracy w myśl hasła: „W czasie ferii klub czynny jest przez cały dzień.”	Warszawa	Kluby TSKŻ zrzeszały około 1200 dzieci i młodzieży.
	W listopadzie w klubie TSKŻ otwarto wystawę żydowskiej twórczości ludowej.	Warszawa	Młodzież z żydowskich szkół zebrała i przygotowała wiele eksponatów.
	W grudniu w Śródborowie zakończył się pierwszy kurs dla instruktorów klubów dziecięco-młodzieżowych.	Warszawa	Zwrócono uwagę na potrzebę utworzenia komórki koordynacyjnej pracę klubów.
1963	W styczniu rozpoczęto przygotowania do akcji kolonii letnich dla dzieci i młodzieży.	Warszawa	
	W styczniu <i>Nasz Głos</i> opublikował reportaż o pierwszym roku pracy klubu w Łodzi.		Klub organizował pokolenijne spotkania, zabawy z konkursami, kursy tańca i wycieczki. Gościł studentów z Iraku i Kuby. Pracował w nim zespół muzyczny i teatralny.

	Zarząd Główny TSKŻ udzielił wsparcia finansowego (10 mln zł) do budowy nowego budynku szkoły im. I.L. Pereca we Wrocławiu.	Wrocław	
	W lutym rozstrzygnięto konkurs „Czy znasz klasyków literatury żydowskiej”.	Warszawa	W sali PTŻ odbyła się uroczystość wręczenia nagród otrzymali je: Helena Grinberg – absolwentka szkoły żydowskiej w Szczecinie, Lew Adler – uczeń VII klasy z Moskwy, H. Lichtenberg – uczennica z Wałbrzycha, L. Rozen – uczennica z Łodzi, Frania Ptaszyńska uczennica szkoły żydowskiej w Szczecinie, Zygmunt Felkowicz – Szczecin.
	W marcu Wydział Oświaty ZG TSKŻ oraz redakcja <i>Naszego Głosu</i> zorganizowały konkurs prac plastycznych młodzieży do lat 15. Po konkursie przygotowano wystawę prac dzieci na temat „Walczące getto w oczach dzieci”. Wyróżniono 14 obrazów.	Warszawa	
	20. rocznica Powstania w Getcie Warszawskim. Patronat nad uroczystościami objął premier Józef Cyrankiewicz.	Warszawa	Program uroczystości: w Sali Stołecznej Rady Narodowej wręczenie odznaczeń przyznanych przez Radę Państwa ludziom pomagającym Żydom podczas II wojny światowej; wystawa w ŻIH pt. „Walka i zagłada warszawskiego getta”; odsłonięcie tablicy pamiątkowej; uroczysta akademicka w sali Kongresowej Pałacu Kultury i Nauki, złożenie kwiatów i wieńcy pod pomnikiem powstańców, apel poległych, w sali Teatru Dramatycznego wystawienie spektaklu przez Państwowy Teatr Żydowski; uroczystości w Treblince.

W klubie TSKŻ spotkanie z aktorem Janem Świdorskim.	Warszawa	Spotkanie zorganizowała sekcja dyskusyjna klubu młodzieżowego przy warszawskim oddziale TSKŻ.
Podsumowano pięciolecie działalności edukacyjnej ORT-u.	Warszawa	Dokonania ORT w latach 1958-63: szkolenia w 20 miastach, 79 kursów, 2200 kursantów, 332 uczniów szkół żydowskich uczestnikami zajęć kółek politechnicznych, W Szczecinie i Legnicy kursy: mechaników samochodowych, ślusarzy, tokarzy, elektrotechników. Laborantów chemicznych w Wrocławiu i Legnicy. Kursy włókiennicze w Łodzi, radiotechniczne i telewizyjne w Gliwicach, Łodzi. i inne. Szkolenie dorosłych: kursy we własnych ośrodkach szkoleniowych i organizowane w państwowych szkołach zawodowych ze specjalnym programem opracowanym przez ORT. Kursy prowadzone w fabrykach, spółdzielniach – intensywne szkolenie przywarsztatowe, wewnątrz zakładowe. Przygotowywanie do egzaminów: kwalifikacyjnych na dyplomy czeladnicze i mistrzowskie. W 1963 r. w spółdzielniach przy TSKŻ pracowało 800 byłych uczniów ORT stanowili oni 65-70 proc. pracowników produkcji. W latach 1958-1962 ORT wypuścił 8683 absolwentów.
W maju w warszawskiej Galerii na MDM zaprezentowano wystawę plastyczną o tematyce Powstania w Getcie Warszawskim (W ramach obchodów 20. rocznicy jego wybuchu).	Warszawa	Organizatorami byli TSKŻ i Związek Polskich Artystów Plastyków.

Wydział Oświaty i Kultury ZG TSKŻ zorganizował Teatr Estradowy dla młodzieży, określano go jako „Brygada estradowa”. Występowali w niej aktorzy PTŻ. W programie wykorzystywano teksty kompozytorów i autorów żydowskich.	Warszawa	Teatr wystawiał spektakle w klubach młodzieżowych w: Wałbrzychu, Dzierżonowie, Świdnicy, Katowicach, Bielsku Białej.
W związku z XX –tą rocznicą powstania w getcie warszawskim we wszystkich klubach TSKŻ przygotowywano programy artystyczne, apele przy pomnikach poległych, porządkowano cmentarze żydowskie.	Warszawa	
Podczas „Dni Oświaty Książki i Prasy” zorganizowano stoisko kiermaszowe „Jidysz Buch” w Warszawie, Szczecinie, Wrocławiu, Łodzi, Wałbrzychu.		
W czerwcu w klubie żydowskim w Kłodzku odbyło się spotkanie autorskie z Strausem-Marko autorem książki <i>Rasowy aryjczyk</i> .	Kłodzko	W spotkaniu uczestniczyło około 30 osób.
W czerwcu w Wrocławiu odbył się całodzienny przegląd amatorskich kół dramatycznych przy oddziałach TSKŻ z Legnicy, Dzierżonowa, Świdnicy, Wrocławia, Szczecina, Łodzi, Bielska.	Wrocław	
Narada poświęcona „Książce, prasie, drukowanemu słowu żydowskiemu”.	Wrocław	W naradzie wzięło udział 120 osób przedstawicieli wszystkich oddziałów TSKŻ.
W czerwcu w oddziale TSKŻ w Warszawie odbył się koncert w reżyserii Jakuba Rotbau- ma.	Warszawa	
W czerwcu w oddziale TSKŻ w Warszawie wystąpiła „Estrada dla młodzieży”.	Warszawa	
Członkini klubu w Żarach Ruta Rothendler znalazła się w gronie 10 laureatów konkursu piosenki radzieckiej w Zielonej Górze.	Żary	
W grudniu ZG TSKŻ dokonał podsumowania osiągnięć klubów dziecięco-młodzieżowych w roku szkolnym 1962/63.	Warszawa	

Podczas podsumowania roku podkreślono, że wraz z modą tworzenia zespołów big-beatowych w klubach młodzieżowych TSKŻ powstały zespoły muzyczno-wokalne w: Szczecinie, Łodzi, Świdnicy, Żarach, Wrocławiu. Repertuar tych zespołów najczęściej sprowadzał się do wykonywania aktualnych przebojów.		
Ustanowiono regulamin pomocy lekarskiej przy Centralnym Żydowskim Komitecie Pomocy Społecznej.		Wyróżniono zorganizowanie pokazów zespołów muzyczno-wokalnych, żywego słowa w klubach: łódzkim, częstochowskim, gliwickim, żareckim, legnickim. Wystawy prac dziecięcych organizowane w wielu klubach. Ogólnokrajową wystawę prac plastycznych wykonanych przez dzieci w wieku 7-15 lat „Walczące getto w oczach szkolnej dziatwy”. Podkreślono osiągnięcia w umuzykalnieniu, rozśpiewaniu i upowszechnianiu wśród dzieci i młodzieży ludowych piosenek żydowskich.

1964	W dniach 2-3 stycznia w lokalu Państwowego Teatru Żydowskiego w Warszawie przy ul. Królewskiej 13 TSKŻ zorganizował Pierwszy Przegląd Zespołów Muzyczno-Wokalnych przy klubach dziecięco-młodzieżowych.	Warszawa	W dwudniowym przeglądzie uczestniczyło siedem zespołów prezentując program oparty na literaturze i folklorze żydowskim: <i>Zaczarowany krawiec</i> – inscenizacja wg Szołema Alejchema – Częstochowa, <i>Montaż współczesnej poezji żydowskiej</i> – Katowice, <i>Żydowskie pieśni ludowe</i> – Świdnica – w języku rosyjskim i żydowskim, <i>Boncie Milczek</i> – inscenizacja wg I.L.Pereca <i>Żydowskie pieśni ludowe</i> w wykonaniu zespołów: estradowego i mandolinistów – Żory, <i>Kartka z albumu</i> , inscenizacja wg M. Broderzona – Legnica, <i>Cwaj brider</i> – inscenizacja wg I.L. Pereca <i>Żydowskie pieśni ludowe</i> w wykonaniu zespołu estradowego – Warszawa, <i>Dramatyzacja folkloru żydowskiego</i> – Żydowskie pieśni ludowe w wykonaniu zespołu estradowego – Łódź.
	Do 23 Klubów Dziecięco Młodzieżowych TSKŻ uczęszczało około 1500 młodzieży rozszerzając wiedzę i umiejętności w ponad 100 kołach zainteresowań.		
1965	W Zamościu zorganizowano uroczystości dedykowane Ichokowi Lejbuszowi Perecowi.	Zamość	Dokonano przeglądu żydowskiej literatury klasycznej.
	W roku 1965 powstały pierwsze kluby studenckie przy TSKŻ.		
	Na terenie Polski pracuje pięć szkół z nauczonym językiem żydowskim.		
	W pierwszych dniach grudnia na zaproszenie Union des Societes Mutualistes Juifs de France (Towarzystwo Ziomkostw Żydowskich) przebywał w Paryżu zespół muzyczno – wokalny Klubu Młodzieży Szkolnej przy łódzkim oddziale TSKŻ.	Łódź	W programie posiadał ludowe piosenki żydowskie oraz utwory: M. Rozenfelda, M. Warszawskiego, Z. Szneura, M. Gebirtiga, I. Fefera, I. Mangera.

Klub dziecięco-młodzieżowy w Lublinie obchodził pierwszą rocznicę swojej działalności.	Lublin	Działające przy klubie zespoły żywego słowa i wokalny przygotowały z tej okazji specjalne programy.
W łódzkim kole czytelniczym w roku 1965 zwiększono częstotliwość spotkań z pisarzami, wieczorów czytelniczych.	Łódź	między innymi odbyły się spotkania z L. Berger, h. Trachtenberga. Wieczory poświęcone twórczości Pereca Markisza, żydowskiej poezji, kobietom poetkom, pisarzom dziecięcym itp.
W działalności klubowej dużą popularność zyskały imprezy „Zgaduj zgadula” nazwane w Legnicy „Bądź mądry i zgadnij”.	Legnica	
W Lublinie zorganizowano uroczystości z okazji 23. rocznicy likwidacji getta w Lublinie.	Lublin	
W grudniu w klubie TSKŻ w Lublinie odbył się wieczór poezji, którą recytował aktor Zbigniew Wilczek.	Lublin	
Pod koniec roku w Radomsku ukonstytuowało się koło TSKŻ podlegające oddziałowi w Częstochowie.	Radomsko	Członkowie koła uczestniczyli w imprezach organizowanych w Częstochowie niektóre z imprez organizowano także w Radomsku.
Pod koniec roku w Legnicy zorganizowano wspólne spotkanie kół czytelniczych z Wrocławia i Legnicy.	Legnica	Podczas spotkania występował legnicki młodzieżowy zespół muzyczno-wokalny.
W Jagniątkach koło Cieplic zorganizowano wypoczynkowo-szkoleniowy obóz dla setki studentów – członków klubów i kół studenckich przy TSKŻ.		Obóz trwał 10 dni (od 24 grudnia do 3 stycznia). Uczestniczyli w nim studenci z Warszawy Łodzi, Wrocławia Lublina, Gdańska, Szczecina i Górnego Śląska.
W Żarach na zimowisku zgrupowani byli członkowie dolnośląskich Klubów Dziecięco Młodzieżowych (KDM).	Żary	
W Krakowie na zimowisku spotkali się KDM-owcy z Górnego Śląska.	Katowice	

	W Wiśle przebywał łódzki zespół muzyczno wokalny i członkowie innych sekcji łódzkiego klubu.	Łódź	
	Pod koniec roku w Gmachu Akademii Sztuk Pięknych otwarto wystawę prac młodych artystów żydowskich z katowickiego KDM.	Katowice	Instruktorem sekcji plastycznej KDM w Katowicach był Jerzy Duda-Gracz.
	Pod koniec roku przyjęto egzaminy na dwóch kursach prowadzonych przez łódzki ośrodek ORT i oddział TSKŻ.	Łódź	Kurs z zakresu szkoły podstawowej i ekonomiczny.
1966	Uroczyste obchody 1000-lecia państwa Polskiego – organizowane były prelekcje, odczyty i różnego rodzaju imprezy, ukazały się okolicznościowe artykuły w prasie żydowskiej, ze szczególnym uwzględnieniem powiązania społeczeństwa żydowskiego z polskim w akcjach ogólnonarodowych na ziemi polskiej.	Warszawa	
	W klubie studenckim przy TSKŻ organizowano piątkowe spotkania studentów.	Warszawa	W styczniu uczestniczyli w spotkaniach: red. Artur Hajnicz, poeta Antoni Słonimski. W kolejnych spotkaniach uczestniczyli red Zbigniew Sołuba z „Polityki”, prof. Jerzy Sawicki, red. Jan Gerhard. Organizowano także zabawy taneczne i prowadzono kursy języka żydowskiego.
	W styczniu w klubie TSKŻ wystawiono prace malarki Marii Więckowskiej.	Kraków	Tematem prac było „Żydowskie dziecko w getcie”.
	W lutym w żydowskim klubie ludowym odbył się wieczór literacki z H. Oszerowiczem.	Warszawa	
	W lutym wspólnie Zarząd Spółdzielni Pracy im. J. Lewartowskiego i miejscowy klub TSKŻ zorganizowali w Gliwicach koncert Sławy Przybylskiej.	Gliwice	Artystka wykonywała także piosenki w języku żydowskim.
	W lutym odbyła się z inicjatywy komisji kultury przy ZG TSKŻ narada artystów żydowskich.	Warszawa	Uczestniczyli w niej plastycy: z Warszawy, Szczecina, Gdańska, Wałbrzycha i Łodzi.

	W marcu Ministerstwo Kultury i Sztuki nagro- dziło legnicki zespół młodzieżowy i szczeciń- skie koło dramatyczne.	Warszawa	
	Komisja młodzieżowa ZG TSKŻ rozpoczęła przygotowania do akcji kulturalnej „Złota nić”.	Warszawa	Akcja związana była z ob- chodami 1000-lecia historii narodu żydowskiego na zie- mi polskiej. Były to konkursy m. in na utwór literacki, po- etycki, reportaż, fotorepor- taż, obraz, szkic, cykl rysun- ków o tematyce żydowskiej, plakat klubowy, piosenkę, utwór satyryczny, itp.
	21-22 maja odbyły się dni kultury żydow- skiej.	Warszawa	W ramach dni kultury odbyły się: sympozjum poświęco- ne twórczości Szolem Alej- chema, w sali PTŻ akademii z okazji 50 rocznicy śmierci Szolem Alejchema, 22 maja w Śródborowie doroczna konferencja „propagatorów i miłośników drukowanego słowa żydowskiego”.

Uroczystym zlotem w Krakowie w dniach 13-15 lipca zakończyły się obozy wędrowne dla młodzieży organizowane przez TSKŻ w 1966 r. Program obozów wędrownych i zlotu był ściśle związany z uroczystymi obchodami „Tysiąclecia Państwa Polskiego i Tysiąclecia Życia Żydów na polskiej ziemi”.	Kraków	Trasy obozów wędrownych: Stary Sącz – Kraków, Częstochowa – Kraków, Bielsko Biała – Kraków, Rzeszów – Kraków. Program zlotu w Krakowie: sesja naukowa – uczestnicy grup wędrownych zaprezentowali materiały i fotografie związane z śladami wielowiekowej historii Żydów w Polsce, quiz historyczny, zwiedzanie Krakowa ze szczególnym uwzględnieniem zabytków związanych z historią Żydów, wmurowanie tablicy pamiątkowej w krakowskiej bożnicy w której przemawiał Kościuszko do Żydów, zwiedzanie muzeum w Oświęcimiu i złożenie wieńcy, zwiedzanie Wawelu, Nowej Huty i Wieliczki, występ legnickiego zespołu wokalnie – muzycznego z programem żydowskich pieśni ludowych.
W maju klub studentów i młodej inteligencji przy oddziale TSKŻ w Warszawie przyjął nazwę BABEL. W maju odbyły się spotkania z zastępcą redaktora naczelnego <i>Polityki</i> Zbigniewem Sołbą, Ireną Kirszenstein, Bohdanem Tomaszewskim. W programie działalności Klubu BABEL były także wycieczki.	Warszawa	Wraz z zmianą nazwy zmieniono terminy spotkań na ul. Nowogrodzkiej 5. W miejsce piątkowych spotkań organizowano je w środy (odczyty, dyskusje, występy), soboty przeznaczano głównie na wieczorki taneczne.
W czerwcu po raz czwarty w sali klubu ludowego TSKŻ otwarto wystawę prac plastycznych młodych artystów amatorów z Klubów Dziecięco-Młodzieżowych.	Warszawa	
W czerwcu w klubie TSKŻ rozpoczęto przygotowania do lokalnego przeglądu zespołów artystycznych.	Świdnica	Przeegląd organizował Wydział Kultury Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Świdnicy.

	W czerwcu Wydział Oświaty ZG TSKŻ zorganizował finał konkursów recytatorsko piosenkarskich żydowskiej piosenki, poezji i utworów literackich.	Warszawa	Konkursy poprzedziły eliminacje w klubach oddziałów TSKŻ.
	W czerwcu uroczyście obchodzono 20-lecie żydowskiej sceny amatorskiej.	Legnica	Legnicki zespół dramatyczny wystawił 80 premier sztuk teatralnych, widowisk estradowych, koncertów itp.
	W czerwcu odbyła się w Wrocławiu narada Komisji Młodzieżowej przy ZG TSKŻ i przedstawiciele samorządów klubów studenckich.	Wrocław	
	22 czerwca redakcja <i>Naszego Głosu</i> spotykała się z warszawskimi czytelnikami w Klubie Studenckim BABEL.	Warszawa	Organizatorem był samorząd Klubu Studenckiego BABEL.
	W czerwcu w warszawskim Klubie Dziecięco Młodzieżowym odbyło się spotkanie z aktorem Gustawem Holubkiem.	Warszawa	W trakcie spotkania G. Holubek mówił wiele o pracy reżyserskiej K. Dejmką.
	2 lipca 1966 roku ukazał się w <i>Naszym Głosie</i> artykuł Jerzego Dudy Gracza o działalności częstochowskiego oddziału TSKŻ.	Częstochowa	Przedstawił realistyczny obraz pracy i aktywności członków oddziału TSKŻ.
	Wakacyjne kursy języka żydowskiego prowadzone były w: Ostrowie, Węgorzynie, Piotrkowie Lubelskim, Kwidzynie, Śródborowie. Ogółem w kursach brało udział około 100 słuchaczy.		W/g zaleceń programowych opracowanych przez Wydział Oświaty ZG TSKŻ nauczyciele powinni przeprowadzić dwadzieścia lekcji, uczniowie winni opanować sto słów, poznać żydowskie pismo ręczne i drukowane, nabyć umiejętność konwersacji w ramach nabytego zasobu słów.

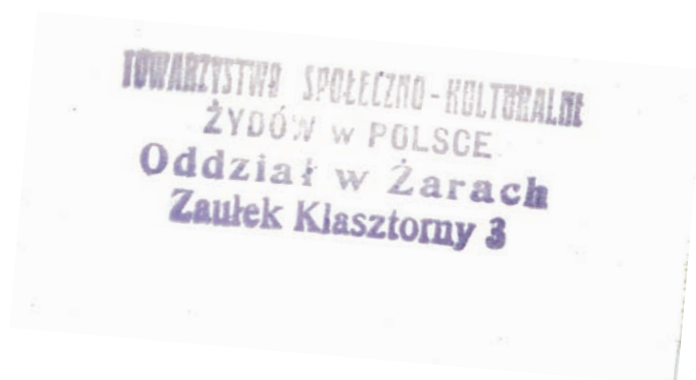
W wrześniu odbyło się zgrupowanie młodzieży starszej.

W Ostrowie przebywał aktyw studenckich klubów TSKŻ, na którym opracowywano programy działania w nadchodzącym roku akademickim między innymi klubów studenckich we Wrocławiu, Szczecinie, Łodzi i Warszawie. Obok realizowanej dotychczas działalności: dyskusji-prelekcji, nauki języka i historii Żydów zaproponowano: we Wrocławiu organizowanie wieczorów muzyki poważnej utworzenie koła miłośników teatru, uruchomienie koła filmowego, rozwinięcie pracy koła myśli filozoficznej, zorganizowanie balu młodej inteligencji żydowskiej związanej z TSKŻ; w Szczecinie zaproponowano innym klubom koncert działającego przy ich klubie zespołu big-beatowego „Następcy Tronu”; Łódź posiadała zespół muzyczny „Śliwki”, planowano zorganizować kabaret i teatrzyk lalek, utworzyć punkt konsultacyjny dla uczniów Szkoły Podstawowej i Liceum Ogólnokształcącego im. I. L. Pereca, w ramach obchodów 20-lecia *Fołks-Sztyme* planowano spotkanie z kolegium redakcyjnym gazety; Klub BABEL – zakończył etap tworzenia aktywnego kolektywu klubowego planował rozszerzyć formy pracy: uruchomić klub filmowy (klub posiadał kamerę filmową i projektor), kabaret, ściślej współpracować z ŻIH i PTŻ, organizować wystawy fotograficzne i plastyczne, w ramach akcji „młodzież dla małych miast” prelegenci studenccy wyjeżdżali z prelekcjami, organizowano kursy dla przewodników wycieczek śladami historii Żydów.

Ostrów
i Marianówek

W Marianówku przebywało 55 uczestników większość z nich to studenci pierwszych lat studiów i rozpoczynający działalność w klubach TSKŻ.

	30 września odbyła się narada Komisji Młodzieżowej przy ZG TSKŻ.	Warszawa	Zwrócono uwagę na nowe elementy w działalności klubowej: poczynić starania by kluby były otwarte cały tydzień (pierwsze tą inicjatywę podjęły kluby z Szczecina i Łodzi później Warszawa i Wrocław); w wszystkich klubach realizowano nauczanie języka żydowskiego; tworzenie przez młodzież studiującą kadry lektorskiej; kontynuowanie cykli prelekcji z zakresu historii i kultury Żydów; nawiązanie ścisłej współpracy programowej pomiędzy klubami studenckimi.
	3-7 października w Śródborowie ZG TSKŻ zorganizował kursokonferencję dla kierowników klubów dziecięco-młodzieżowych oraz dla instruktorów klubowych sekcji dramatycznych, plastycznych i zespołów instrumentalno-wokalnych.	Warszawa	Zwrócono uwagę na różnorodność form pracy klubów. Podkreślono iż największą popularnością w pracy klubowej cieszy się piosenka żydowska; podkreślono sukcesy zespołów wokально muzycznych z Łodzi i Legnicy; Za udany uznano długofalowy konkurs pieśni i recytacji żydowskiej zakończony w czerwcu eliminacjami centralnymi w Warszawie.
	Prezydium ZG TSKŻ zobowiązało doc. dr Artura Eisenbacha i red. Samuela Tenenblatta do opracowania projektu regulaminu stypendium naukowego im. prof. Bernarda Marka.	Warszawa	Przewidywano dwie kategorie stypendium: dla magistra oraz dla doktoranta, którzy podejmą się tematyki związanej z historią Żydów.

Działalność oddziału TSKŻ w roku 1966/67 pracy kulturalno-oświatowej: od września rozpoczęły pracę trzy koła dla dorosłych: zespół dramatyczny, chór i koło czytelnicze; kontynuowano cykle imprez, np.: pogadanki nauczyciela szkoły żydowskiej Icchaka Kiersza oparte na dawnych kronikach gmin żydowskich (pinkasim), działało młodzieżowe koło literatury żydowskiej, zespoły młodzieżowe, działające przy klubie młodzieży starszej.	Łódź	
W roku akademickim 1966/67 klub dziecięco – młodzieżowy organizował spotkania z młodzieżą studiującą w Polsce z krajów azjatyckich i afrykańskich.	Legnica	
W październiku w studenckim klubie wystąpił Kabaret Studentów z Opola „Skrzat”.	Łódź	Kierownikiem kabaretu „Skrzat” był Leon Kantor.
10-20 października w Śródborowie ZG TSKŻ przy współpracy Ministerstwa Kultury i Sztuki zorganizował kurs dla zespołów dramatycznych z Wrocławia, Szczecina, Dzierżonowa, Świdnicy i Wałbrzycha.	Śródborów	Każdy zespół pracował z własnym reżyserem konsultantami byli zawodowi artyści żydowscy.
W listopadzie w Klubie BABEL odbył się wieczór autorski z udziałem Natana Tenenbauma i Adama Kreczmara – przedstawicieli satyrycznej twórczości studenckiej.	Warszawa	Tygodniowy rozkład zajęć Klubu BABEL: środy – spotkania i dyskusje, soboty – wieczorki taneczne w pozostałych dniach tygodnia zajęcia poszczególnych sekcji wśród nich: zespół big-beatowy „Tułacze”, kabaret, Studencki Żydowski Teatr Młodych, sekcja filmowa, kurs maszynopisania, zespół jazzowy „Babel-combo”, sekcja dyskusyjna Klubu Dziecięco Młodzieżowego, wspólna sekcja KDM – „Babel” grupująca młodych i najmłodszych „poetów”.
W listopadzie w Klubie Studenckim odbyło się spotkanie z reżyserem Wrocławskich Teatrów Dramatycznych Jakubem Rotbaumem.	Wrocław	

	12 grudnia na dziesięciodniowe tournee do Francji wyjechał zespół pieśni żydowskiej przy TSKŻ w Legnicy.	Legnica	Zespół wyjechał na zaproszenie organizacji żydowskich z Francji. Trasa tournee Paryż-Nancy-Paryż.
	W grudniu obchodzono 20-lecie gazety <i>Folks-Sztyme</i> .	Warszawa	
	W grudniu Klub Młodzieży Starszej przyjął nazwę KaMaSz.	Łódź	Studencki klub w tygodniowym ramowym programie posiadał: prelekcje, zabawy, spotkania sekcji zainteresowań: między innymi sekcja kabaretowa.
	W grudniu otwarto klub TSKŻ w Ząbkowicach Śląskich.	Ząbkowice Śląskie	
1967	Rozbudowa Domu Starców.	Warszawa	
	W Zawoi odbyło się zimowisko dla aktywu studenckiego TSKŻ oraz zespołów artystycznych działających przy klubach.	Zawoja	
	W Żarach odbyło się zgrupowanie zespołów artystycznych działających przy klubach studentów i młodzieży starszej.	Żary	W zgrupowaniu uczestniczyło 100 osób z klubów z Warszawy, Szczecina Wrocławia i Żar.
	W kolejnych numerach <i>Naszego Głosu</i> ukazały się reportaże o działalności Klubów Studenckich oraz cykle artykułów o udziale młodzieży w działalności oddziałów TSKŻ.	Warszawa	Zwrócono uwagę na cel tworzenia klubów: „Zespolenie żydowskiej młodzieży starszej, a w szczególności młodej inteligencji ze środowiskiem” Oceniono Klub BABEL: „Dzisiaj BABEL jest stawiany za wzór klubu prowadzącego działalność systematyczną a jego aktyw czyni bardzo wiele, aby nie malała intensywność życia klubowego.” Kierownikami Babla byli Ernest Lederman i Józef Buzyn.

	14 stycznia odbyła się zabawa noworoczna.	Dzierżoniów	Połączona była z licznymi konkursami i zgaduj zgadulą. W zabawie wzięła udział licznie młodzież.
	W styczniu zainaugurował swoją działalność Klubik Młodych Grafomanów przy klubie BABEL w Warszawie.	Warszawa	W zamieszczonym w <i>Naszym Głosie</i> komentarzu Zuzanny Toeplitz z wieczoru poezji własnej stwierdzono „dominuje tu wyraźnie smutek i bezbrzeżny pesymizm”.
	W klubie dziecięco-młodzieżowym działały sekcje: muzyczno-wokalna, żywego słowa i plastyczna.	Gliwice	W zajęciach uczestniczyły dzieci od 5 lat i młodzież w wieku szkolnym.
	W lutym Komisja Młodzieżowa przy ZG TSKŻ w Polsce ogłosiła konkursy dla klubów młodzieży starszej działających przy poszczególnych oddziałach Towarzystwa: 1) Konkurs ogólny na najlepiej działający klub młodzieży starszej, 2) Konkurs dla zespołów dramatycznych, estrad poetyckich, kabaretów, oraz konkurs indywidualny dla recytatorów, 3) Konkurs dla zespołów instrumentalno – wokalnych oraz konkurs indywidualny dla solistów i piosenkarzy, 4) Konkurs – wystawa prac plastycznych. W maju uroczyste obchody 20-lecia „Jidysz Buch” i <i>Jidysze Szriftn</i> .	Warszawa	Celem konkursów było: 1) Ożywienie pracy klubów, stworzenie odpowiedniej atmosfery dla realizacji pomysłów, inicjatyw, projektów dotyczących działalności klubowej 2) Wzmocnienie i rozszerzenie tych kierunków pracy, które pogłębiają więź młodzieży z Towarzystwem 3) Uaktywnienie ogółu młodzieży klubowej.
	W klubie frekwencja na organizowanych imprezach wynosiła około 50 osób. Społeczność żydowska w tym mieście liczyła około 160 osób.	Bielsko-Biała	
	Krakowscy studenci zorganizowali wieczór muzyczny na którym z taśm magnetofonowych odtwarzane były utwory wybitnych kompozytorów.	Kraków	11 lutego odbyło się pierwsze spotkanie na którym słuchano opery jazzowej Gershawina „Porgy and Bess”.
	12 lutego odbyła się w Katowicach konferencja instruktorów kół plastycznych dla dzieci.	Katowice	Między innymi omawiano sprawę wymiany wystaw pomiędzy klubami dziecięco – młodzieżowymi.

W marcu powstał przy krakowskim klubie TSKŻ studencki teatrzyk „Jubiler”.	Kraków	
W marcu dwa reprezentacyjne młodzieżowe zespoły piosenki żydowskiej z Łodzi i Legnicy rozpoczęły tournée po Polsce.		
W marcu dzieci z bytomskiego Klubu Dziecięco Młodzieżowego wystawiły bajkę Szike Driza „Wełniany kłębuszek”.	Bytom	
25 marca ukazał się w <i>Naszym Głosie</i> artykuł N. Tenenbauma „Refleksy Pamięci” o twórczości Jerzego Dudy-Gracza.		W artykule odniesiono się do motywów żydowskich w twórczości artysty, współpracę z gazetą i pracę z młodzieżą w klubach TSKŻ, przypomniano wystawę w Katowicach rysunków artysty, których tematem było getto.
19 marca odbyło się w ośrodku szkoleniowym TSKŻ w Śródborowie seminarium dla nauczycieli prowadzących kursy języka żydowskiego w klubach dziecięco-młodzieżowych i studenckich.	Warszawa	Było to drugie z kolei seminarium trzecie i ostatnie w roku szkolnym 1966/67 zorganizowano w maju.
W Klubie Młodzieży Starszej „KaMaSz” w Łodzi w marcu zorganizowano: wspólne wyjście do Państwowego Teatru Żydowskiego na sztukę <i>Volpone</i> , 17 marca członkowie klubu uczestniczyli w spektaklu „Kartoteki” Różewicza, zorganizowali wyjazd do Warszawy na sztukę Babla <i>Zmierzch</i> wystawiana przez Teatr Ateneum, po spektaklu uczestniczyli w całonocnej zabawie tanecznej w warszawskim klubie BABEL, w trakcie zabawy dał godzinny koncert zespół łódzkiego klubu „Śliwki”. W następnym tygodniu w „KaMaSzu” odbyło się spotkanie z reżyserem Jakubem Rotbaumem. Kolejne przedsięwzięcia to: wystawa szkiców i fotografii członka klubu Jurka Dancygiera, debiut własnego kabaretu, włączano się do letniej akcji kolonijno-obozowej.	Łódź	Spektakl <i>Volpone</i> obejrzało 60 członków klubu, wzięli oni udział w dyskusji jaka odbyła się po spektaklu.
W maju obchodzono 20-lecie działalności wydawnictwa „Jidysz Buch”.	Warszawa	

	W maju ukazał się jubileuszowy (20-lecie) numer czasopisma literackiego <i>Jidysze Szriftn</i> .	Warszawa	
	21 maja w Katowicach, a 25 maja w Legnicy odbyły się rejonowe eliminacje międzyklubowego konkursu piosenki żydowskiej.	Katowice, Legnica	
	W maju w sali Państwowego Teatru Żydowskiego odbył się „Konkurs ładnego czytania literatury żydowskiej”.	Warszawa	Jak relacjonował na łamach <i>Naszego Głosu</i> J. Sobelman „Czytali literaturę ojczystą, w najpiękniejszym języku napisaną – w <i>mame-łoszn</i> ”. Konkurs zorganizował zarząd oddziału i koła czytelniczego przy oddziale warszawskim TSKŻ.
	12 czerwca jury ogłosiło wyniki 5 konkursu prac plastycznych i fotograficznych dzieci i młodzieży z KDM TSKŻ. W konkursie uczestniczyło 10 sekcji plastyki z: Wrocławia, Dzierżoniowa, Katowic, Wałbrzycha, Gliwic, Żar, Częstochowy, Legnicy, Gdańska i Bielska-Białej. 5 sekcji fotografii: Gliwic, Krakowa, Legnicy, Częstochowy, Dzierżoniowa.	Warszawa	Przewodniczącym jury był artysta malarz Rafał Chwoles a sekretarzem instruktor plastyki, student ASP Jerzy Duda-Gracz.
	23 czerwca w Legnicy odbył się finał konkursu wykonawców piosenki i recytacji żydowskiej.	Legnica	Wyróżniono ponad dwudziestu wykonawców.
	25 czerwca obchodzono 10. rocznicę ukazania się <i>Naszego Głosu</i> .	Legnica	
	W czerwcu w katowickim Teatrze Rozmaitości odbył się Wojewódzki Festiwal Teatrów Poezji. Klub dziecięco-młodzieżowy przy bytomskim oddziale TSKŻ zdobył I miejsce.	Katowice	
	Koło korespondencyjno-filatelistyczne przy wałbrzyskim KDM zorganizowało w dniach 14-24 czerwca ekspozycję znaczków i kart pocztowych.	Wałbrzych	

Po raz trzeci we wrześniu w Ostrowie zorganizowano dwutygodniowy studencki obóz szkoleniowo wypoczynkowy.	Ostrów	W obozie uczestniczyła 120 grupa aktywu klubów studenckich i młodzieży starszej, członków zespołów muzyczno – wokalnych, studentów wychowawców TSK-Ż-owskich kolonii i obozów młodzieżowych.
We wrześniu obchodzono 50-lecie pracy artystycznej Idy Kamińskiej. Jubileusz odbył się w budynku teatru przy ul. Królewskiej w Warszawie.	Warszawa	Z tej okazji jubilatka otrzymała „setki telegramów i listów” wśród nich List gratulacyjny od ówczesnego Ministra Kultury i Sztuki Lucjana Motyki.
18 listopada Minister Oświaty i Szkolnictwa Wyższego – prof. dr Henryk Jabłoński przyjął delegację ZG TSKŻ.	Warszawa	Omówiono zagadnienia dotyczące działalności Towarzystwa w dziedzinie oświaty i szkolnictwa, w tym także sprawę Państwowej Szkoły Żydowskiej we Wrocławiu.
W listopadzie w klubie ludowym TSKŻ w Krakowie wystąpił amatorski zespół artystyczny z bytomskiego klubu dziecięco –młodzieżowego.	Kraków	Zaprezentowano montaż poetycki „Dlaczego nie kłanianie się kominom” oraz piosenki żydowskie.
W oddziałach i klubach TSKŻ obchodzono 50. rocznicę Wielkiej Rewolucji Październikowej.		Między innymi młodzież z klubu dziecięco młodzieżowego przy oddziale TSKŻ w Gliwicach przygotowała montaż słowno-muzyczny.
W artykule Samuela Tenenblatta zamieszczonym w <i>Naszym Głosie</i> z dnia 2 XII 1967r. stwierdzono: „Daje się zauważyć zwiększona frekwencja w klubach, nie uległa zahamowaniu systematyczność w organizacji i przeprowadzaniu imprez klubowych o bardzo szerokim i interesującym wachlarzu tematycznym.”	Warszawa	Uczestnicy spotkań zainteresowani byli wydarzeniami na Bliskim Wschodzie, w ZSRR, sytuacją społeczną i polityczną w Polsce.
Uroczyście obchodzono Dzień Nauczyciela we wrocławskiej szkole im. Szołem-Alejchem, łódzkiej szkole im. I. L. Pereca, legnickiej szkole im. J. Korczaka.		

W grudniu koła czytelnicze z Warszawy przygotowały wieczór 30 rocznicy walk żydowskiej kompanii im. Botwina w Hiszpanii.	Warszawa	
Wrocławskie artystyczne zespoły młodzieżowe zorganizowały w listopadzie w sali domu kultury im. E.R.Kamińskiej koncert z okazji 50 rocznicy Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej.	Wrocław	Wystąpili: dolnośląski chór TSKŻ, orkiestra mandolinistów wrocławskiego KDM, kabaret z klubu studenckiego, młodzi piosenkarze i recytatorzy. W programie były pieśni żydowskie polskie i rosyjskie, wiersze o treści rewolucyjnej.
7 listopada odbyło się posiedzenie komisji kultury ZG TSKŻ.	Warszawa	Komisja wysłuchiwała sprawozdania poszczególnych sekcji z dotychczasowej działalności, rozpatrzyła projekt zorganizowania siedmiodniowej kursokonferencji dla działaczy kultury żydowskiej, omówiono stan przygotowań do obchodów 50. rocznicy śmierci klasyka literatury żydowskiej Mendeł Mojchera Sforima.
Redakcja <i>Naszego Głosu</i> w artykule z dnia 9 grudnia 1967 r. zaproponowała czytelnikom temat pracy pt. „Obozy i kluby młodzieżowe TSKŻ, a zawieranie małżeństw”.	Warszawa	W artykule stwierdzono: „Lata mijają w 1958 roku byli uczestnicy pierwszego obozu TSKŻ w Poroninie, zbliżają się, bądź osiągnęli trzydziestkę. Dla wielu dawno już przyszedł czas pójścia w te okowy. No i poszli – często z osobą, poznaną właśnie na obozie...”
W grudniu w Świdnicy i Żarach odbyły się spotkania młodzieży klubowej z zarządem terenowego oddziału TSKŻ.	Świdnica, Żary	Wskazano na konieczność wykazania się przez młodzieżowy aktyw większej niż dotąd samodzielności – szczególnie w zakresie prowadzenia pracy kół i sekcji zainteresowań.

	W sali teatralnej legnickiego domu kultury TSKŻ im. Gerszona Dua odbył się koncert okazji 50-lecia Rewolucji Październikowej wystąpili w nim artyści żydowscy i z Ukrainy.	Legnica	Żydowskich artystów amatorów reprezentowali: chór dolnośląski TSKŻ, legnicka grupa wokalna, koło dramatyczne z Wałbrzycha, żeński zespół wokalny z Wrocławia. Ukraińscy artyści amatorzy zaprezentowali: chór, grupę recytatorską, i zespół taneczny.
	W 50. rocznicę śmierci Mendeł Mojchera Sforima, dziadka twórcy nowoczesnej literatury żydowskiej w warszawskim klubie TSKŻ odbył się wieczór rocznicowy.	Warszawa	Przedstawiciele warszawskiej społeczności żydowskiej, redakcji <i>Fołks-Sztyme</i> , ŻIH, warszawskich spółdzielni pracy przy TSKŻ złożyli wieńce i wiązanki kwiatów na cmentarzu przy ul. Gęsiej na grobach I.L.Pereca, I. Dinenzona, Sz. Anskiego, J.M. Wajsenberga, H.D.Nomberg, Ester Rachel Kamińskiej, Mosze Broderzona, Jakuba Zonsajna, Abrama Morewskiego, Bernarda Marka.
	W połowie grudnia w Śródborowie zorganizowano seminaryjne spotkanie centralnego aktywu Towarzystwa.	Śródborów	W zajęciach uczestniczyli: przewodniczący i sekretarze oddziałów terenowych, działacze kultury, członkowie kół czytelniczych, reżyserzy zespołów amatorskich, dyrygenci.
1968	W styczniu legnicki zespół muzyczno-wokalny występował w Wałbrzychu.	Wałbrzych	
	W styczniu na środowych spotkaniach z interesującymi ludźmi gościem w klubie BABEL była Ida Kamińska.	Warszawa	Dyskutowano o PTŻ i amerykańskim tournée teatru.
	W budynku żydowskiego domu starców przy ul. Wójtowskiej w Warszawie, przewidywano zakończenie prac przy nadbudowie nowej kondygnacji.	Warszawa	Po oddaniu do użytku nowej kondygnacji planowano zwiększyć liczbę pensjonariuszy.

	W styczniu miało miejsce spotkanie przedstawicieli wydziału kultury Miejskiej Rady Narodowej w Sosnowcu z członkami prezydium zarządu sosnowieckiego oddziału TSKŻ.	Sosnowiec	Przedstawiciele miejscowych władz komunalnych ocenili uzyskane osiągnięcia i przyrzekli dalszą pomoc w kontynuowaniu działalności kulturalnej wśród żydowskiej społeczności Zagłębia.
	W styczniu żydowska społeczność Włocławka podejmowała w klubie ludowym TSKŻ młodych Wietnamczyków.	Włocławek	W trakcie uroczystości członkowie TSKŻ z Włocławka wręczyli przedstawicielowi PCK paczkę z medykamentami dla walczącego Wietnamu.
	Wałbrzyski oddział TSKŻ posiadał największą w porównaniu z innymi liczbę małych skupisk ludności żydowskiej: Jelenia Góra, Kamienna Góra, Nowa Ruda, Ludwikowice, Mieroszów, Głuszyce, Sokołów.	Wałbrzych	W miejscowościach tych mieszkali w większości ludzie starsi, chorzy wymagający opieki. Wałbrzyski oddział otoczył opieką wymagających wsparcia i pomocy Żydów.
	Na styczniowym posiedzeniu Prezydium ZG TSKŻ planowano utworzyć „szkółki niedzielne”.	Warszawa	
	5 lutego odbyło się plenarne posiedzenie komisji kultury ZG TSKŻ.	Warszawa	Dokonano oceny aktualnej sytuacji i wysunięto wnioski dalszej pracy: biblioteki żydowskie (były 22 z których 6 finansowanych było przez Rady Narodowe) zalecono uzupełnienie księgozbiorów i unormowanie spraw etatów. Koła czytelnicze (rozwickały się bardzo dobrze) zalecono większe wsparcie ze strony kierowników sekcji komisji kultury, chóry i amatorskie zespoły artystyczne (na 26 oddziałów i kół terenowych TSKŻ dziewić mogło się wykazać zespołami dramatycznymi lub chóralnymi) stwierdzono, że w czterech miastach praca zespołów uległa z różnych przyczyn zakłóceniu.

Pod koniec stycznia w klubie TSKŻ odbył się uroczysty wieczór poświęcony dziadkowi literatury żydowskiej Mendełowi Mojcherowi Sforimowi.	Lublin	
W bielawskim klubie TSKŻ referat o udziale Żydów w powstaniu styczniowym w roku 1863 wygłosił mgr Henryk Rębicki. W klubie tym odbył się także wieczór czytelniczy poświęcony literaturze żydowskiej z okresu preklasycznego.	Bielawa	
W kolejny piątkowy klubowy wieczór odbyło się spotkanie poświęcone pierwszej zbrojnej akcji w 1943 roku w warszawskim getcie.	Bielsko-Biała	
W żarskim uniwersytecie ludowym systematycznie pracuje koło czytelnicze, zorganizowano wieczór poświęcony 100. rocznicy urodzin Marii Curie-Skłodowskiej, działał dyskusyjny klub filmowy w którym także organizowano seanse dla dzieci i młodzieży, czyniono starania o zorganizowanie kursu języka żydowskiego dla dzieci i młodzieży, komisja kobiet podjęła starania w celu utworzenia zespołu opiekunów społecznych dla ludzi starszych i chorych.	Żary	

	W styczniu odbyło się plenum zarządu oddziału TSKŻ, w którym uczestniczył przedstawiciel Komitetu Wojewódzkiego PZPR oraz przedstawiciel Wydziału Spraw Wewnętrznych Wojewódzkiej Rady Narodowej.	Szczecin	Podsumowano czteromiesięczną działalność szczecińskiego TSKŻ: zorganizowano 11 różnego rodzaju imprez, w których wzięło udział ponad 1170 członków Towarzystwa, w dwóch imprezach młodzieżowych uczestniczyło 150 osób, w organizacji imprez brały udział wszystkie amatorskie zespoły artystyczne w tym chór, koła dramatyczne, wygłoszono 8 wykładów w ramach uniwersytetu ludowego, odbyły się dwa seminaria dla aktywu i dwie narady robocze, zorganizowano opiekę dla ludzi starszych i chorych, znaleziono zatrudnienie lub kierowano na kursy kwalifikacyjne członków TSKŻ, którzy mieli problemy z podjęciem pracy. W pierwszym kwartale 1968 r. nie zmniejszyła się liczba abonentów <i>Folks-Sztyme</i>, <i>Jidysze Szriftn</i> oraz wydawnictwa „Jidysz Buch”.
	W styczniu w wszystkich oddziałach TSKŻ odbyły się spotkania w celu omówienia, opracowania i zatwierdzenia rocznych planów pracy. Jednym z największych był oddział warszawski pod koniec 1967 roku liczył 1517 osób.		

	24 lutego w <i>Naszym Głosie</i> ukazał się artykuł A. Gilerta „Nie zmniejszone zainteresowanie działalnością klubu” o warszawskim klubie młodzieży starszej BABEL. W artykule stwierdzono między innymi, że „w okresie przebudowy pracy Towarzystwa” dokonano także zmian pracy w klubie. Klub posiadał zmniejszone fundusze na swoją działalność.	Warszawa	W artykule stwierdzono: „nie ma żadnych oznak zmniejszonego zainteresowania działalnością klubu. Wręcz przeciwnie – jeśli sądzić na podstawie frekwencji, można nawet mówić o wzroście zainteresowania.”. W artykule podkreślono: „działalność klubu BABEL w zakresie organizowania atrakcyjnych spotkań z wybitnymi przedstawicielami różnych dziedzin życia naukowego, kulturalnego i społeczno – politycznego została od nowego roku prawie całkowicie zaniechana. (...) Odbywają się systematycznie zabawy taneczne. Młodzież spotyka się, tańczy, czyta, dyskutuje, ogląda program telewizyjny, gra, odpoczywa, bawi się.”
	W lutym odbyło się zebranie Komisji Oświaty ZG TSKŻ. Członkowie komisji zostali poinformowani o staraniach zmierzających do przezwyciężenia trudności z jakimi napotykały szkoły żydowskie.	Warszawa	Wśród problemów wymieniono: niedostateczną rekrutację nowych uczniów do szkół żydowskich. Postulowano skoncentrowanie wysiłków w celu utworzenia jednej zbiorczej szkoły żydowskiej typu liceum, do którego mogliby uczęszczać absolwenci szkół podstawowych, rekrutujący się nie tylko spośród uczniów szkół żydowskich. Rozpatrywano zorganizowanie wspólnie z spółdzielniami pracy przy Towarzystwie i szkołami żydowskimi kolonii letnich dla dzieci.

	Na początku marca w Warszawie odbyła się narada korespondentów terenowych Fołks-Sztyme.	Warszawa	Podczas narady redaktor naczelny G. Smolar dokonał analizy aktualnej sytuacji w środowisku żydowskim zaapelował do wszechstronnego, gruntownego wyjaśniania zjawisk zachodzących w kraju i na świecie.
	We wszystkich sekcjach kobiet działających przy klubach TSKŻ zorganizowano imprezy z okazji Między narodowego Dnia Kobiet.		
	30 marca w <i>Naszym Głosie</i> ukazał się artykuł redakcyjny pod tytułem „Słowo Partii”.	Warszawa	W artykule stwierdzono: „Na przestrzeni 23 lat istnienia Polski Ludowej my, Żydzi – wierni obywatele swojej ojczyzny – naszą krwią i potem, naszą pracą i twórczością kulturalną, naszą działalnością uświadamiającą wśród starych i młodych, naszym socjalistycznym internacjonalizmem przeciwstawiając się jakimkolwiek przejawom nacjonalizmu, w pełni odnosimy do siebie powyższą charakterystykę. Toteż z całą stanowczością odrzucamy każdą próbę podania w wątpliwość patriotycznej postawy naszego Towarzystwa i związanych z nim instytucji. Satysfakcją i otuchą napawają żydowską społeczność słowa stanowczego potępienia jakiegokolwiek przejawu antysemityzmu, wypowiedziane przez I Sekretarza KC PZPR „Niezależnie jednak od tego, jakie uczucia nurtują obywateli naszego kraju pochodzenia żydowskiego, partia nasza przeciwstawia się z całą stanowczością wszelkim zjawiskom, które noszą cechy antysemityzmu.”

	W kwietniu w całym kraju obchodzono uroczystości 25-lecia Powstania w Getcie Warszawskim.		W poszczególnych oddziałach organizowano akademie okolicznościowe, wystawy, składanie wieńców i kwiatów na grobach i miejscach upamiętniających tragedię żydowskiej społeczności podczas niemieckiej okupacji.
	1 maja społeczność żydowska wzięła udział w pochodach. W wielu klubach zorganizowano akademie i imprezy artystyczne z okazji Święta Pracy.		
	W maju odbyło się plenarne posiedzenie aktywu TSKŻ poświęcone działalności kulturalnej w klubie.	Wałbrzych	Stwierdzono, że mimo trudności działalność w klubie przebiega zgodnie z zatwierdzonym poprzednio planem. Zdarzało się, że nie z winy organizatorów niektóre imprezy nie dochodziły do skutku. Powodzeniem cieszyły się: wieczory czwartkowe – dyskutowano o aktualnych problemach krajowych, międzynarodowych, wieczory pytań i odpowiedzi. Do udanych imprez zaliczono: wieczór humoru w wykonaniu Sz. Dzikowskiego, konkurs pięknego czytania, wieczór poświęcony 50 rocznicy śmierci Mendele Mojchera Sforima, występy PTŻ, zorganizowane przez koło kobiet spotkanie poświęcone 50 – leciu pracy scenicznej ldy Kamińskiej. Członkinie koła kobiet odwiedzają często chorych.
	W ramach dorocznych dni oświaty książki i prasy na warszawskim kiermaszu swoje stoisko miało wydawnictwo „Jidysz Buch”.	Warszawa	
	W klubie ludowym TSKŻ odbył się wieczór autorski Kalmana Segala.	Bielsko-Biała	

28 czerwca we Wrocławiu odbyło się podsumowanie roku pracy kulturalnej.	Wrocław	Uczestniczyły w nim zespoły amatorskie działające przy wrocławskim oddziale Towarzystwa.
W połowie czerwca odbyło się posiedzenie Rady Spółdzielni Pracy TSKŻ im. Bojowników Getta w Żarach.	Żary	Spółdzielnia przeżywała trudności techniczne: brak odpowiedniego lokalu, częste przerwy w dostawie prądu, częste przestoje, brak części zamiennych do maszyn. Oczekiwano na adaptację przyznanych nowych pomieszczeń.
W czerwcu w państwowej szkole żydowskiej im. I. L. Pereca w Łodzi odbyła się uroczystość zakończenia roku szkolnego.	Łódź	Uroczystość odbyła się w lokalu łódzkiego klubu ludowego TSKŻ.
W czerwcu w szczecińskim klubie ludowym TSKŻ odbył się wieczór z okazji zakończenia roku pracy kulturalno-oświatowej.	Szczecin	W części artystycznej (żydowskie pieśni, tańce ludowe i recytacje żydowskich i polskich wierszy) wykonywali uczniowie państwowej szkoły żydowskiej im. I. L. Pereca w Szczecinie.
W klubie ludowym TSKŻ w Katowicach dokonano podsumowania działalności za pierwsze półrocze.	Katowice	Za udane uznano imprezy poświęcone ważnym historycznym datom: 24 rocznicy wyzwolenia Katowic, 50. rocznicy niepodległości Polski, 20 rocznicy zjednoczenia polskiego ruchu robotniczego, wieczór poświęcony 100. rocznicy urodzin Gorkiego, spotkanie z reżyserem Jakubem Rotbaumem. Wysoko oceniono wystawy plastyczne a szczególnie wystawę związaną z 25. rocznicą Powstania w Warszawskim Getcie oraz pracę zespołu instrumentalno-wokalnego z Katowic.

	W artykule S. Tenenblatta z dnia 14 września 1968 r. zamieszczonym w <i>Naszym Głosie</i> „Na marginesie inauguracji nowego roku pracy kulturalno-oświatowej Ciąg dalszy – czy od nowa?”.	Warszawa	Tytuł odnosi się do ogólnej sytuacji środowiska Towarzystwa „ogólne zahamowanie w ostatnich miesiącach całokształtu działalności Towarzystwa.” „W ciągu ostatnich miesięcy środowisko nasze uległo zmniejszeniu, a proces ten jest jeszcze nie zakończony. Towarzystwo stanęło w zasadzie w obliczu braku kierowniczego aktywu. O działalności – co prawda bardzo skromnej, tym niemniej systematycznej – mówić możemy jedynie w odniesieniu do kilku zaledwie oddziałów TSKŻ.”
1969	Z okazji Międzynarodowego Dnia Kobiet w lokalu bytomskiego oddziału TSKŻ wystąpił młodzieżowy zespół teatralny działający przy TSKŻ w Katowicach.	Katowice	W imprezie uczestniczyło ponad 80 słuchaczy w większości kobiety. Odbyły się również eliminacje środowiskowe do XV Ogólnopolskiego Konkursu Recytatorskiego. Do eliminacji powiatowych zakwalifikowały się dwie kandydatki z Bytomia Anna Katz i Salomea Kac.

	8-9 kwietnia odbyła się narada aktywu partyjnego Towarzystwa i rozszerzone plenarne posiedzenie ZG TSKŻ. Przedstawiciel Wydziału Administracyjnego KC PZPR tow. Władysław Skrzypczak stwierdził: „Partia uważa, że Towarzystwo winno dalej kontynuować swoją działalność, rozwijając przede wszystkim pracę kulturalno – oświatową, odpowiadającą aktualnym możliwościom i potrzebom środowiska i będącą w zgodzie z pryncypiami polityki Partii.”	Warszawa	W obradach uczestniczyło około 50. działaczy reprezentujących wszystkie oddziały Towarzystwa. Wszyscy uczestnicy obu spotkań „wypowiedzieli się jednoznacznie i zdecydowanie na rzecz kontynuowania działalności Towarzystwa dla tych, którzy wiążą swoje losy z Polską Ludową i którzy wyrażają potrzebę wyżycia się w kulturze narodowej.” „Wielu dyskutantów postuloowało potrzebę wyjaśnienia nabrzmiałych spraw, co może w poważnym stopniu przyczynić się do polepszenia nie najlepszej atmosfery panującej w środowisku żydowskim.”
	7 czerwca odbyła się w Warszawie narada sekretarzy terenowych oddziałów TSKŻ.	Warszawa	Podczas narady stwierdzono „Choć dalecy jesteśmy jeszcze od stanu stabilizacji w skupiskach żydowskich, oddziały Towarzystwa prowadzą w ramach swoich możliwości systematyczną pracę. Przy istniejących oddziałach czynne są kluby ludowe, gdzie przy zróżnicowanej frekwencji odbywają się imprezy”. Pomimo niewielkiej liczby uczniów państwowa szkoła żydowska w Łodzi będzie kontynuowała pracę. Zwiększyła się liczba abonentów <i>Folks-Sztyme</i>.
	W kwietniu uroczystie obchodzono 26. rocznicę powstania w getcie warszawskim.	Warszawa	

	Zgodnie z tradycją pod koniec czerwca oddział TSKŻ zorganizował wyjazd swoich członków do Chełmna nad Nerem gdzie składano hołd trzystu tysiącom Żydów zgładzonych w tym miejscu masowej zagłady.	Włocławek	
	W lipcu w wrocławskim klubie ludowym TSKŻ odbył się wieczór literacki z pisarzem współpracownikiem <i>Fołks-Sztyme</i> Mendlem Templem.	Wrocław	
	W drodze powrotnej z Moskwy przebywał w Warszawie działacz społeczny z Stanów Zjednoczonych Gedali Sander.	Warszawa	W Warszawie odwiedził PTŻ, ŻIH oraz spotkał się z Prezydium ZG TSKŻ.
	W sierpniu 1969 r. zawieszono działalność „Jidysh Buch. Powodem było zażądanie przez Główny Urząd kontroli Prasy dostarczania tłumaczeń na język polski wszystkich pozycji publikowanych przez wydawnictwo.	Warszawa	
1970	Organizacja studium artystycznego, przy Państwowym Teatrze Żydowskim. Organizacja klubu ZG TSKŻ. Przy klubie TSKŻ powstał zespół muzyczny.	Warszawa	
	Zwiększenie liczby artykułów w <i>Fołks-Sztyme</i> o literaturze żydowskiej i historii Żydów.		
1971	Obchody 25-lecia pracy <i>Fołks-Sztyme</i> . Spotkania członków zespołu redakcyjnego z czytelnikami z TSKŻ, wydanie jubileuszowego numeru pisma. Zorganizowanie uroczystości centralnej.	Dolny Śląsk	
1972	Na styczniowym posiedzeniu Prezydium Zarządu Głównego TSKŻ opowiedziało się za kontynuacją dotychczasowych form krzewienia kultury żydowskiej w formie: prelekcji, wieczorów autorskich, spotkań z działaczami instytucji żydowskich: ŻIH, Państwowego Teatru Żydowskiego, redaktorów gazet żydowskich. W oddziałach TSKŻ organizowane będą występy PTŻ. W oddziałach reaktywowane będą biblioteki i koła czytelnicze.		

1977	W klubach organizowano spotkania z pisarzami, poetami, publicystami i działaczami kultury. Do oddziałów TSKŻ Zarząd Główny wysyłał tzw. „brygady artystyczne”. W Wrocławiu utworzono specjalny fundusz pomocy społecznej. W Legnicy członkowie koła opiekunów społecznych, odwiedzają chorych i organizują im codzienną opiekę.		
1980	24 października uroczyste obchody 30-lecia TSKŻ. Wygłoszono okolicznościowy referat, wieczór wspomnień działaczy Towarzystwa i wręczenie odznaczeń państwowych, występ aktorów PTŻ.	Warszawa	Podczas wieczoru wspomnień działaczy Towarzystwa wygłoszono okolicznościowy referat, wręczono odznaczenia państwowe, wystąpili aktorzy PTŻ.
	W październiku zainaugurowano we Wrocławiu nowy rok kulturalny. Postanowiono by wszystkie prelekcje odbywały się w języku żydowskim.	Wrocław	
1986	Po 16 latach przerwy, 12 czerwca, odbyło się pierwsze ogólnokrajowe zebranie młodzieży Złot Młodzieży Żydowskiej w Śródborowie.	Otwock	
1988	W sekcjach młodzieżowych przy oddziałach TSKŻ działało 225 osób, w sekcjach dziecięcych – 67 w sekcji młodzieżowo-dziecięcej – 31.		
1984-1990	W referacie sprawozdawczym na IX Zjazd TSKŻ stwierdzono, że w 15 oddziałach odbyło się 1.456 odczytów, 602 imprezy, 558 wykładów z historii Żydów, 420 kursów języka żydowskiego i 424 kursy języka hebrajskiego. Wspólnie ze Związkiem Religijnym Wyznania Mojżeszowego TSKŻ organizuje opiekę nad starcami, inwalidami, sierotami, chorymi i ludźmi niepełnosprawnymi. Wspólnie starano się udzielać pomocy w rozwiązywaniu spraw życiowych i bytowych ludności żydowskiej.		

INFORMACJE BIBLIOGRAFICZNE O HISTORII TSKŻ

Źródła archiwalne

Archiwum Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce (Warszawa)

Czasopisma

- *Fołks-Sztyme*
- *Nasz Głos*
- *Słowo Żydowskie*

Wybrane publikacje

- Adelson J., *Żydzi w Polsce 1944 – 1989*, „Kalendarz Żydowski – Almanach” 1985 – 1986
- Aleksiun N., *Dokąd dalej? Ruch syjonistyczny w Polsce 1945-1950*. Warszawa 2002 Centrum Badania i Nauczania Dziejów i Kultury Żydów w Polsce im. M. Anielewicza, Wydawnictwo TRIO
- Benedyktowicz Z., *Portrety „obcego”. Od stereotypu do symbolu*. Kraków 2000
- Berendt G., *Życie żydowskie w Polsce w latach 1950-1956. Z dziejów Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Żydów w Polsce*. Gdańsk 2006, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
- „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2005 nr 11 (Żydzi w Polsce Ludowej)
- Bronsztejn Sz., *Z dziejów ludności żydowskiej na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej*. Wrocław 1993
- *Bund. 100 lat historii 1897 – 1997*, red. F.Tych, J.Hensel, Warszawa 2000
- Cała A., *Mniejszość żydowska*, w: *Mniejszości narodowe w Polsce. Państwo i społeczeństwo polskie a mniejszości narodowe w okresach przełomów politycznych (1944-1989)*. Pod red. P. Madajczyka. Warszawa 1998
- Chałupczak H., Browarek T., *Mniejszości narodowe w Polsce 1918 – 1995*, Lublin 1998
- Chyra-Rolicz Z., *Spółdzielczość w Polsce powojennej (1944 – 1990)*, „Dzieje Najnowsze” 2002, nr 1.
- ks. Czajkowski M., *Co nas łączy? ABC relacji chrześcijańsko-żydowskich*, Warszawa 2003
- Czubiński A., *Polska i Polacy po II wojnie światowej (1945 – 1989)*, Poznań 1998
- Cała A., Datner-Śpiewak H. (oprac.), *Dzieje Żydów w Polsce 1944-1968. Teksty źródłowe*. Warszawa 1997
- Eisler J., *Marzec 1968. Geneza. Przebieg. Konsekwencje*, Warszawa 1991
- Eisler J., *Polski rok 1968*. Warszawa 2006, IPN
- Eisler J., Kupiecki J., *Na zakręcie historii – rok 1956*, Warszawa 1992
- Engelking B., Tych F., Żbikowski A., Żyndul J., *Pamięć. Historia Żydów Polskich przed, w czasie i po Zagładzie*, Fundacja Shalom, Warszawa 2004,
- Fuks M., *Prasa PPR i PZPR w języku żydowskim („Fołks-Sztyme” 1946--1956)*, Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego 1979, nr 3.
- Gąssowski Sz., *Państwowy Teatr Żydowski im. Ester Rachel Kamińskiej. Przeszłość i teraźniejszość*, Warszawa 1995
- Grabski A., *Lewica przeciw Izraelowi. Studia o żydowskim lewicowym antysyjonizmie*, Wydawnictwo TRIO, Żydowski Instytut Historyczny, Warszawa 2008
- Grabski A., Berendt G., *Między emigracją a trwaniem. Syjoniści i komuniści żydowscy w Polsce po Holocaulu*. Warszawa 2003
- Grabski A., i Rykała A., *Żydzi w Polsce 1944 – 2010*, Atlas historii Żydów polskich, Warszawa 2010
- J. Grynberg M., *Żydowska spółdzielczość pracy w Polsce w latach 1945-1949*. Warszawa 1986
- Grajek S., *Po wojnie i co dalej. Żydzi w Polsce, w latach 1945-1949*. Warszawa 2003
- Hurwic-Nowakowska I., *A Social Analysis of Postwar Polish Jewry. Jerusalem* [wydanie polskie: *Żydzi polscy (1947-1950)*. Analiza więzi społecznej ludności żydowskiej. Przedmowa W. Bartoszewski. Warszawa 1996

- *Historia Polski w liczbach*, t. I, Warszawa 2003
- Horn M., *Szkic z przeszłości Żydowskiego Instytutu Historycznego w Polsce w latach 1944 – 1949*, Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego 1979 nr 1
- Horn M., *Szkic z przeszłości Żydowskiego Instytutu Historycznego w Polsce w latach 1949 – 1966*, Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego 1979 nr 2
- Jaworski W., *Żydzi na Górnym Śląsku w latach 1945-1970.*, Sosnowiec 2001
- Kersten K., *Polacy Żydzi Komunizm. Anatomia półprawd 1939-1968*, Warszawa 1992
- Kula M., *Porozmawiajmy jeszcze raz, na spokojnie, o syjonizmie*, „Dzieje Najnowsze” 1987 nr 2, s. 39-122
- Madajczyk P., *Mniejszości narodowe w Polsce po II wojnie światowej*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2004, nr 2
- Marszałek J., *Stan badań nad stratami osobowymi ludności żydowskiej Polski oraz nad liczbą ofiar obozów zagłady w okupowanej Polsce*, „Dzieje Najnowsze” R. 26, 1994, nr 2
- Melchior M., *Společna tożsamość jednostki (w świetle wywiadów z Polakami pochodzenia żydowskiego urodzonymi w latach 1944-1955).*, Warszawa 1990
- Mironowicz E., *Polityka narodowościowa PRL.*, Białystok 2000
- *Mniejszości narodowe w Polsce.*, red. naukowy Z. Kurcz., Wrocław 1997
- *Mniejszości narodowe w Polsce. Państwo i społeczeństwo polskie a mniejszości narodowe w okresach przełomów politycznych (1944 – 1989)*, red. P. Madajczyk, Warszawa 1998
- *Najnowsze dzieje Żydów w Polsce w zarysie (do 1950 roku)*, pod red. J. Tomaszewskiego Oprac. J. Adelson, T. Prekerowa, J. Tomaszewski, P. Wróbel. Warszawa 1993
- *Oblicza marca 1968.*, pod red. K. Rokickiego i S. Stępnia., Warszawa 2004
- Olejnik L., *Polityka narodowościowa Polski w latach 1944-1960.*, Łódź 2003
- Osęka P., *Syjniści, inspiratorzy, wichrzyciele. Obraz wroga w propagandzie marca 1968.* Warszawa 1999
- Ruchniewicz M., *Repatriacja ludności polskiej z ZSRR w latach 1955-59.*, Warszawa 2000
- Skalska A., *Obraz wroga w antysemitkich rysunkach marca '68.* Warszawa 2007, Narodowe Centrum Kultury
- Singer B., *W krajach Hitlera i Stalina. Reportaże.*, Warszawa 2007, Biblioteka Midrasza
- Sołtysiak G., Stępień J., *Marzec '68. Między tragedią a podłością.* B.m. 1998
- Szaynok B., *Ludność żydowska na Dolnym Śląsku 1945-1950.*, Wrocław 2000
- Szaynok B., *Pogrom Żydów w Kielcach 4 lipca 1946.*, Warszawa 1992
- Szaynok B., *Z historią i Moskwą w tle. Polska a Izrael 1944-1968.* Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa 2007
- Szlajfer H., *Polacy – Żydzi zderzenie stereotypów esej dla przyjaciół i innych.*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2003
- Tomaszewski J., *Żydowska świadomość narodowa*, „Almanach Żydowski” 2001-2002
- Tych F., *Polityka władz komunistycznych wobec Żydów w powojennej Polsce*, „Midrasz” 2005, nr 10
- Waszkiewicz E., *Kongregacje Wyznania Mojżeszowego na Dolnym Śląsku na tle polityki wyznaniowej Polskiej*
- *Rzeczypospolitej Ludowej 1945-1968.*, Wrocław 1999
- *Wokół pogromu kieleckiego*, t. I, II. IPN, Warszawa 2006, 2008
- Zaremba M., *Komunizm, legitymizacja, nacjonalizm. Nacjonalistyczna legitymizacja władzy komunistycznej w Polsce.*, Warszawa 2001
- *Z dziejów ludności żydowskiej na Śląsku*, red. K. Matwijowski, Wrocław 1991
- Żbikowski A., *Żydzi.*, Wrocław 1997
- *Żydowski Instytut Historyczny. 50 lat działalności. Materiały z konferencji jubileuszowej.* Warszawa 1996
- *Żydzi a lewica. Zbiór studiów historycznych.* Żydowski Instytut Historyczny, Warszawa 2007

Opracował: Jerzy Mizgalski

THE SOCIAL AND CULTURAL ASSOCIATION OF JEWS 60 YEARS OF ORGANISATION'S ACTIVITY

A revived Jewish life in Poland just after II World War, notwithstanding painful experience of Holocaust, was extremely varied. It is proved by a large number of various institutions functioning in the period to 1949. At first, the most important role was played by the Central Committee of Jews in Poland (CKŻP) out of which other organisations arose to be active up till now. One of them is the Social and Cultural Association of Jews (TSKŻ) which began in 1950 by joining The Central Committee of Jews in Poland and the Jewish Society of Culture and Art (Żydowskie Towarzystwo Kultury i Sztuki). It is a secular organisation which mainly aims at taking care of affairs of Jewish society in Poland and promoting Jewish culture and Yiddish language.

All its life, the Association has been organizing cultural events, anniversary celebrations, Jewish art exhibitions, conferences, lectures, Yiddish courses and summer camps for young people. What is more, a very important role of the Association belongs to its club activity which favours the integration of Jewish environment. The Association has also had a great contribution to cultivating Yiddish language, mostly due to publishing undertakings. Owing to the Central Committee initiative, the publishing house called Yiddish Bukh was originated in 1947 in Łódź. In 1949 it was moved to Warsaw and soon became a part of the Association being created then. As a result, multi-edition issues of Jewish literature classics were published as well as reports concerning Holocaust, contemporary Jewish works of literature and Yiddish translations of world writings. Yiddish Bukh had printed about 400 titles until it was closed in 1968.

Unfortunately, after anti-Semitic persecution in 1968, the activity of the organisation was suspended and many branches of the Association were liquidated, mostly in Lower Silesia (e.g.: in Kłodzko, Ziębice and Świdnica) as well as in Włocławek, Przemyśl, Białystok and other towns. It was mainly caused by the emigration of large group of Jews from Poland, especially to Scandinavian countries, the USA and Israel after national anti-Semitic campaign in 1968. At the time of 70s and 80s of the previous century, the organisation was less active whereas it gained a group of new members – Jews who, out of different reasons, did not emigrate from Poland and had avoided contacts with Jewish organisations before. Thanks to such circumstances, the Association could still function and its structures were partly restored at the congress of 1972.

Structural transformation of 1989 in Poland introduced visible changes to Jewish environment as well. New organisations and new people have come into sight. In such a context, the Social

and Cultural Association of Jews in Poland has appeared to be the largest Jewish organisation to possess a vast housing base and many years' practice of working in favour of Jewish society. On the jubilee, it is worth mentioning that this most recent period has made one third of the organisational history.

A present seat of the Main Board of The Social and Cultural Association of Jews is situated in Warsaw in a magnificent building erected between 1964 to 1967. It belongs to the organisation and is located on Grzybowski Square which together with the surrounding streets once constituted Jewish lively enclave of Warsaw. At the same building, you can also find other Jewish organisations which cooperate with the Association. There is a Jewish Theatre of Ester Rachel and Ida Kamińska there. Moreover, there is a library which has a vast collection of books in Polish and Yiddish as well as archives which include plenty of extremely interesting evidence presenting fortunes of Jewish society after 1945 (documents, photographs, ephemeral prints and press). In addition, a non-public health care of Shalom-Med is run by the Association for organisational members. The Association also owns Holiday-Training Centre of "Śródborowianka" in Otwock, situated in the forest among pine trees, at the verge of Masovian Landscape Park. It is the place of regular meetings of Jewish society from the country whereas in summer it functions as the place of rest for many Jews who left Poland some time ago. The centre plays an exceptionally important role in the process of integrating scattered Jewish society through cultural and educational programmes, entertainment and solemn festival meetings.

In Warsaw, the Main Board of the Association issues a bilingual monthly magazine of society and culture called Słowo Żydowskie – Dos Yiddishe Vort (The Jewish Word) in Polish and Yiddish that has been existing under the title since 1992. The magazine is the continuation of the journal which later became the weekly magazine of Fołks-Sztyme being printed to 1991 (established in 1946). Słowo Żydowskie has its readers in Poland and abroad. The organisation is managed by the Main Board of the Association consisting of twenty one members, being elected by the Delegates at the General Assembly meeting. It appoints a nine-person Presidium for every-day work and coordinates tasks of 16 Association branches which have their own local boards. The Association's statutory activity is mostly owed to subventions of the Ministry of Interior and Administration of the Republic of Poland.

The Social and Cultural Association of Jews in Poland constantly cooperates with the Jewish Historical Institute, Jewish Theatre, Shalom Foundation, Association of Combatant Jews and II world War Victims (Stowarzyszeniem Żydów Kombatantów i Posz-

Further information to be found
online at:

www.tskz.pl

www.slowozydowskie.pl

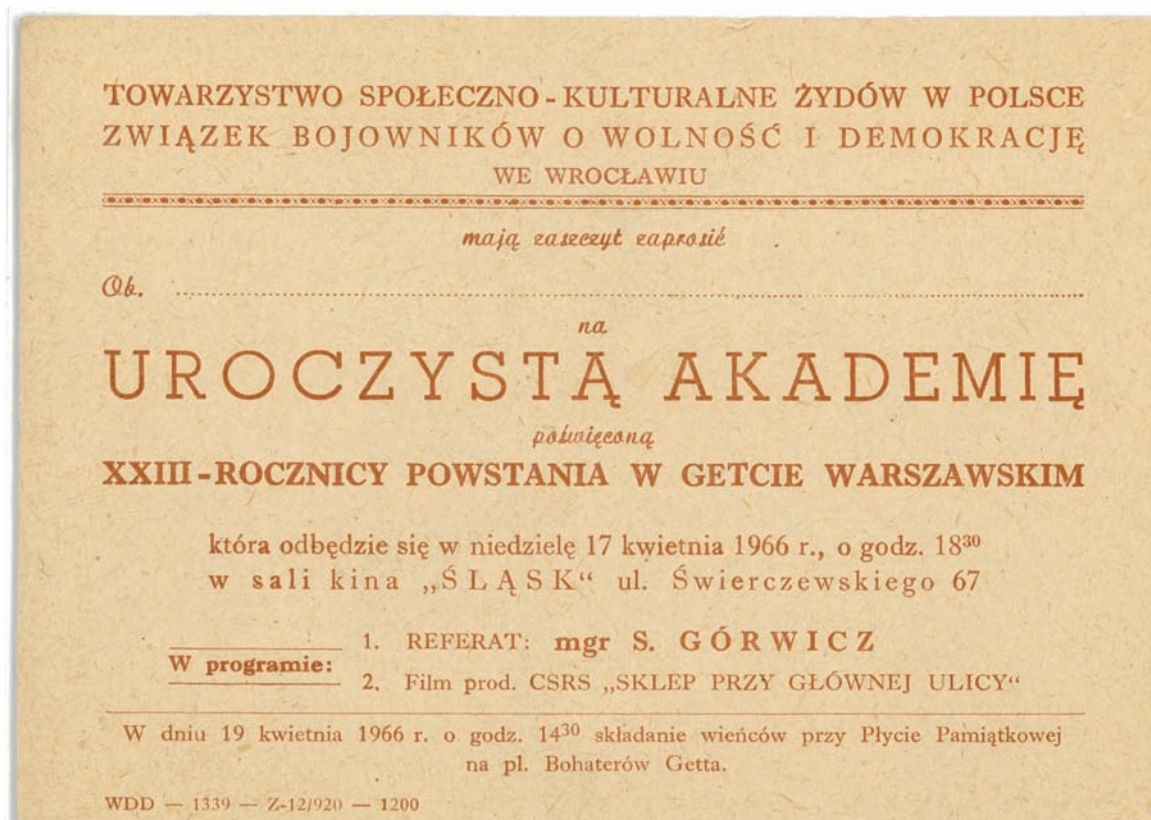
www.srodborowianka.pl

kodowanych w II Wojnie Światowej), Association of "Children of the Holocaust" in Poland, Embassy of Israel in Warsaw, World and European Jewish Congress as well as Jewish communities, especially while celebrating anniversaries and holidays. It also cooperates with Polish and foreign institutions of culture as well as self-government authorities.

Today's Jewish community in Poland is not numerous. It has resulted from historical reasons. The fact that Jews were present on Polish territory for a few centuries has resulted in establishing significant bonds between Polish and Jewish cultures. It is extremely important to solidify and preserve the cultural heritage of Polish Jews, likewise to keep developing and popularizing Jewish culture among Poles as well as Jews. Nowadays the most important task of the Association is to stimulate and take part in this process. The jubilee of the Association in 2010 makes us look on individual history and show the role of the organisation in shaping identity of some generations of Polish Jews. The publication of the occasion presents various forms of Association's activities of past decades with the use of rich archival materials. The history of the Association is also a fragment of Polish history though not well-known so far. That is why, it is worth paying attention to, especially by recognizing social, cultural and political conditions which have influenced the history of Jews in Poland.

Translatet by Małgorzata Jatkowska

► **Wrocław.** An invitation to the celebration of 23th anniversary of Warsaw Ghetto Uprising organized by local TSKŻ branch. From the collection of ZG TSKŻ

מער אינפארמאציע קענט איר געפֿי־
נען אויפֿן אינטערנעץ:
www.tskz.pl
www.slowozydowskie.pl
www.srodborowianka.pl

„דער ווארשעווער ייִדישער טעאטער“, „די שלום־פונדאציע“, „די
אַרגאניזאציע פון ייִדישע קעמפערס קעגן די נאציס“, „קינדער פון
חורבן“, די ישראל אמבאסאדע, „דער ייִדישער וועלט־קאנגרעס“, די
ייִדישע קהילה און אנדערע. דער „פארבאנד“ ארבעט צוזאמען אויך
מיט פוילישע און אויסלענדישע קולטורעלע און געזעלשאפטלעכע
אינסטיטוציעס, ווי אויך מיט די לאַקאלע מאכט־אָרגאנען. די ייִדישע
באפעלקערונג אין פוילן היינט צו טאָג איז קליין. אונדזערע וואַרצלען
אין דער פוילישער ערד זענען אבער טיפע. די פוילישע און ייִדישע קור
לטורן האבן נאָענטע פארבינדונגען וואָס האָבן זיך אנטוויקלט במשך
פון הונדערטער יאָרן. אויפצוהיטן און ממשיך צו זיין די ייִדישע קול־
טורעלע ירושה אין פוילן איז אונדזער ציל – אונדזער סאמע וויכטיג־
קסטע אויפגאבע.

אונדזער הייִיאָריקער (2010) יובל גיט אונדז די מעגלעכקייט
אַפצושאצן די געשיכטע פון די יידן אין פוילן נאָך דער צווייטער וו־
עלט־מלחמה בכלל, און די געשיכטע פון אונדזער אָרגאניזאציע, „דער
קולטור געזעלשאפטלעכער פארבאנד פון די יידן אין פוילן“ בפרט.
מיר האָבן געפאָרשט אין פארשיידענע ארכיוון, געזוכט היסטאָרישע
מאטעריאלן פארן דאָזיקן אלבום. די געשיכטע פונעם „פארבאנד“ איז
א טייל פון דער ווייניק באקאנטער נאָך־מלחמהדיקער פוילישער גע־
שיכטע. דערפאר איז גאָר כדאי אריינצוקוקן אין דעם דאָזיקן אלבום
און זיך באקענען מיט דער געשיכטע פון די יידן אין פוילן נאָך דער
צווייטער וועלט־מלחמה פון אלע קוקווינקלען: סאָציאלע, פאָליטישע
און קולטורעלע.

ייִדיש: קאָבי וויצנער

קולטור-געזעלשאפטלעכער פארבאנד פון יידן אין פוילן פארבאנד פון קעמפער פאר פרייהייט און דעמאקראטיע

אין וואַרשע

האָבן דעם פֿכוד איינצולאָדן

ח"ח

אויף א

פֿייערלעכע אקאדעמיע

געווידמעט דעם

23 יאָרמאָג פון אויפשטאנד אין ווארשעווער געמא

וועלכע קומט פֿאַר זונטיק דעם 17טן אפריל 1966 י. 18³⁰ אָזיגער

אין זאל פון קינא „של אָנס ק“, שווערשעווסקע־גאס 67

1. רעפעראַט: מאָר. ש. הירש

אין פראָגראַם:

2. טשעכישער פילם: „דאָס געוועלב אויף דער הויפּט־גאס“

דעם 19 אפריל 1966 י. אָזיגער 14³⁰ לייגן קרענץ אויפֿן אָנדענק־שטיין.

זאָמל פונקט אָזיגער 14 אויפֿן פֿלאַץ פון די געטאָ העלדן

וואָס צוליב פארשיידענע סיבות האָבן נישט עמיגרירט. זיי האָבן פריער נישט געהאט קיין שום קאָנטאָקט מיט די יידישע אָרגאניזאציעס. א דאנק די דאָזיקע נייע מיטגלידער איז דער „פארבאנד“ ווידער אויפגעלעבט געוואָרן. דער צוזאמענטרעף פון „פארבאנד“ מיטגלידער אין יאָר 1972 צייכנט אָפּ א נייעם אָנהייב פון דער אָרגאניזאציע.

דער פאָליטישער איבערקער אין פוילן אין 1989 (דער סוף פון קאָמוניזם) האָט משפיע געווען אויך אויפן „פארבאנד“. דער „פארבאנד“ האָט זיך געבײט; נייע מיטגלידער זיינען אָנגעקומען. „דער קולטור־געזעלשאַפֿט־טלעכער פארבאנד פון די ייִדן אין פוילן“ איז צו יענער צײַט געווען די גרעסטע יידישע אָרגאניזאציע אין לאַנד. נאָך דער „פארבאנד“ האָט געהאט צווייגן איבערן גאנצן לאַנד. דער „פארבאנד“ איז געווען אויך די איינציקע אָרגאניזאציע וואָס איז געווען טעטיק אויף דער יידישער גאס אָן אן איבערייז זינט דעם סוף פון דער צווייטער וועלט־מלחמה.

מיר פייערן די טעג, 60 יאָר פארבאנד. דער נייער פאָסט־קאָמוניסטישער פארבאנד עקזיסטירט שוין 20 יאָר – א דריטל פון זײַן געשיכטע.

די צענטראלע אָנפירונג פונעם „פארבאנד“ געפינט זיך אין זיין אייגענעם בנין שוין זינט 1967. דער בנין איז אויפן פלאץ גזשיבאָוסקי, אין דער יידישער געגענט פון ווארשע, לעבן דער נאָזשיק־שול. דער יידישער טעאטער געפינט זיך אינעם זעלבן בנין. אינעם בנין זענען פאראן אונדזער קלוב, א יידישע ביבליאָטעק אין ביידע שפראכן, פויליש און יידיש, און אן ארכיוו מיט א סך מאטעריאלן (דאָקומענטן, פאָטאָגראפיעס, צייטשריפטן) וועגן יידישן לעבן אין פוילן נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה. מיר האָבן אפילו א קליניק – „שלום־מעד“ פאר אונדזערע מיטגלידער. דער „פארבאנד“ האָט אויך א סאנאטאָריום אין שרודבאָרוו־אָטוואָצק לעבן ווארשע. דאָרט קען מען נעמען אָנטייל אין פארשיידענע לערן־פראָגראמען אָדער סתם זיך אָפרוען אין מיטן א וואלד פון סאָסנעס. שרודבאָרוו איז א צענטער וווּ ייִדן פון פוילן, און ייִדן וואָס לעבן שוין יאָרן אין אויסלאַנד, טרעפן זיך. דער סאנאטאָריום אין שרודבאָרוו־אָטוואָצק שפילט א וויכטיקע ראָל אין עס היינטיקן סאָציאלן און קולטורעלן לעבן פון די ייִדן אין פוילן. „דער קולטור־געזעלשאַפֿט־טלעכער פארבאנד פון די ייִדן אין פוילן“ גיט ארויס זינט 1992 א צוויי־שפראכיקע (פויליש און יידיש) מאָנאטשריפט – „דאָס יידישע וואָרט“. „דאָס יידישע וואָרט“ איז א המשך פון דער וואָכנשריפט „פאָלקס־שטימע“ (1946–1991). די פובליקאציע האָט לייענערס סײַ אין פוילן, סײַ אין אויסלאַנד.

בראש פונעם „פארבאנד“ שטייען 12 מיטגלידער אין א צענטראלער פארוואלטונג. זיי ווערן געוויילט דורך דעלעגאטן פון די פארשיידענע צווייגן פונעם „פארבאנד“. די טאָג־טעגלעכע ארבעט פון דער אָרגאניזאציע פירן צען אָנגעשטעלטע. די צענטראלע אין ווארשע קאָאָרדינירט די טעטיקייט פון די 12 אויטאָנאָמישע רעגיאָנאלע צווייגן. די טעטיקייט פון פארבאנד ווערט פינאנצירט, אין גרעסטן טייל, דורכן פוילישן אינערן־מיניסטעריום.

דער „פארבאנד“ ארבעט צוזאמען מיט אנדערע יידישע אָרגאניזאציעס אין פוילן, צווישן זיי: „דער יידישער היסטאָרישער אינסטיטוט“,

60 יאָר „קולטור געזעלשאפטלעכער פארבאנד פון די יידן אין פוילן“

דאָס געזעלשאפטלעכע לעבן פון די יידן פון דער שארית־הפליטה אין פוילן נאָכן צווייטן וועלט־קריג איז געווען פארשיידנמיניק. אין פוילן זיינען צווישן 1945 און 1949 געווען א גרויסע צאָל יידישע אינסטיטוציעס. די סאמע חשובסטע איז געווען „דער צענטראלער קאָמיטעט פון די יידן אין פוילן“ (CKŻP). אנדערע יידישע אָרגאניזאציעס שטאַמען טאקע פונעם דאָזיקן צענטראלן קאָמיטעט. אייניקע פון זיי זענען טעטיק ביזן היינטיקן טאָג. איינע פון די טעכטער־אָרגאניזאציעס פונעם צענטראלן קאָמיטעט איז געווען „דער קולטור געזעלשאפטלעכער פארבאנד פון די יידן אין פוילן“, אָדער בקיצור, „דער פארבאנד“ (TSKŻ). דער „פארבאנד“ איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1950. א צונויפשמעלץ פון צוויי אָרגאניזאציעס: „דער צענטראלער קאָמיטעט פון די יידן אין פוילן“ און „די יידישע געזעלשאפט פאר קולטור און קונסט“. דער „פארבאנד“ איז פון תמיד אָן געווען א וועלטלעכע אָרגאניזאציע און האָט זיך פאַרנומען מיט די סאָציאלע און קולטור־עלע באדארפענישן פון די יידן אין פוילן. נאָך א ציל האָט געהאַט דער „פארבאנד“ – אויפצוהאלטן די יידישע שפראך און קולטור אין פוילן.

דער „פארבאנד פון די יידן אין פוילן“ אָרגאניזירט במשך פון די לעצטע זעכציק יאָר קולטורעלע אקטיוויטעטן ווי אויסשטעלונגען פון יידישער קונסט, קאָנפערענצן און לעקציעס. דער „פארבאנד“ פיערט די יידישע יום־טובים און פירט דורך יידיש שפראך־קורסן און זומער־קאָלאָניעס פאר קינדער און יוגנט. א וויכטיקער טייל פון די אקטיוויטעטן קומען פאַר אין די קלובן, און דאָס יידישע לעבן אין א סך שטעט און שטעטלעך האָט זיך יאָרן לאנג קאָנצענטרירט אין די דאָזיקע „פארבאנד־קלובן. דער פארבאנד האָט א סך צוגעשטייערט צו דער אויפהאלטונג און אנטוויקלונג פון דער יידישער ליטעראטור אין פוילן נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה. דער צענטראלער קאָמיטעט פון די יידן אין פוילן האָט געשאפן א ביכער פארלאג „יידיש בוך“ אין לאַדזש אין יאָר 1949. שפעטער האָט זיך „יידיש בוך“ איבערגעטראָגן קיין ווארשע און געוואָרן א טייל פון „פארבאנד“. „יידיש בוך“ האָט ארויסגעגעבן די ווערק פון די יידישע קלאסיקער ווי אויך חורבן־ליטעראטור, מאָדערנע יידישע ליטעראטור און יידישע איבערזעצונגען פון דער וועלט־ליטעראטור. „יידיש בוך“ האָט געדרוקט 400 ביכער ביזן סוף פון זיין טעטיקייט אין 1968.

אין יאָר 1968, דאָס יאָר פון דער אנטיסעמיטישער קאמפאניע פון דער קאָמוניסטישער מלוכה, האָט דער „פארבאנד“ אויפגעהערט צו פונקציאָנירן. א סך צווייגן זיינען פארמאכט געוואָרן, צווישן אנדערע די צענטערס אין קלאָדזקא, זשיעמביצע, שווידניצא, וואָלאָלאוועק, פשעמישל און ביאליסטאָק. די אנטיסעמיטישע רדיפות האָבן גורם געווען די עמיגראַציע פון פוילן פון א סך יידן, וועלכע האָבן זיך באַצ־עצט אין אמעריקע, די סקאנדינאווישע לענדער און מדינת־ישראל.

די 1970 קער און די 1980 קער יאָרן זיינען געווען יאָרן פון באגרענעצטער טעטיקייט פארן „פארבאנד“. פונדעסטוועגן האָט זיך אַנטוויקלט א נייע גרופע מיטגלידער אין דער אָרגאניזאציע. דאָס זיינען געווען יידן

O AUTORZE

Dr hab. Jerzy Mizgalski jest pracownikiem naukowym i dydaktycznym Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Od 1989 r. interesuje się problematyką historii Żydów w Polsce. Był współorganizatorem Zespołu Badań Dziejów Oświaty i Kultury Grup Etnicznych i Polonijnych w dawnej Wyższej Szkole Pedagogicznej, a obecnie Akademii im. J. Długosza w Częstochowie. W ramach prac naukowych prowadzonych przez Zespół opublikował szereg artykułów dotyczących oświaty żydowskiej, tatarskiej i karaimskiej w II Rzeczypospolitej, oraz historii Żydów Częstochowian. W wyniku współpracy z prawnuczką częstochowskiego nadrabina Nachuma Asza, Panią Elżbietą Mundlak-Zborowską powstał średniometrażowy film dokumentalny *Miałam szczęście*. Lekcja historii, w którym zaprezentowano losy żydowskiego dziecka ukrywanego podczas Holokaustu w klasztorze sióstr Nazaretanek w Częstochowie, a później w polskiej rodzinie Zielińskich. Współpraca z Zygmuntem Rolatem, przewodniczącym Światowego Stowarzyszenia Żydów Częstochowian i ich potomków zaowocowała projektem i przygotowaniem wystawy *Żydzi Częstochowianie*. Wystawa prezentowana była między innymi w Żydowskim Instytucie Historycznym w Warszawie, budynku Konsula Rzeczypospolitej Polski w Nowym Jorku, Bibliotece Kongresu Stanów Zjednoczonych w Waszyngtonie, kilkunastu miastach USA i Kanady. Dalsza jej ekspozycja planowana jest również w Izraelu, Niemczech, Francji oraz w Australii. J. Mizgalski był redaktorem albumu *Żydzi Częstochowianie*, który to album Pan Zygmunt Rolat wręczył 28 maja 2006 r. przed Pomnikiem Męczeństwa Narodów na terenie byłego obozu Auschwitz-Birkenau Papieżowi Benedyktowi XVI z dedykacją nawiązującą do słów Papieża Jana Pawła II wypowiedzianych w 2000 r. w Izraelu podczas spotkania z rabinami „Jesteście naszymi starszymi braćmi”. Pod naukową redakcją Jerzego Mizgalskiego ukazała się praca podsumowująca czteroletnie badania naukowe autorów obywateli Polski, Stanów Zjednoczonych i Izraela *Żydzi Częstochowianie – współistnienie, Holokaust, pamięć*. Aktualnie przygotowywana jest do druga praca zbiorowa pt. *Losy Żydów Częstochowian 1945-2009*. Efektem wieloletnich badań oraz przemyśleń tegoż autora są dwie publikacje książkowe opublikowane w 2008 r. *Tożsamość polityczna polskich Żydów w XIX i XX wieku na przykładzie Częstochowy* oraz *Tożsamość polityczna – studium zjawiska*.